

Zápisky Jozefa Kosorína (1944 - 1945)

z internetovej stránky tlačeného dvojtyždenníka Kultúra ([http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/.htm](http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/*.htm)) stiahnuté a upravené 7.10.2014, Bbc (KST). Prvú časť zápisov, ktorá by mala byť v dvojtyždenníku Kultúra č. 15/2000, nebolo možné na internete nájsť, preto tu chýba - tento text obsahuje časti zápisov 2 (Kultúra č. 16/2000) až 17 (Kultúra č. 5/2001), ktorou zápisky končia.*

Na konci je ešte pridaný samostatný text Jozefa Kosorína: Ako som videl Ďurčanského (Kultúra č. 6/2001).

Ako autor textov je označený Jozef Kosorín; s vlastníkom autorských práv sa nepodarilo nadviazať styk, aby podľa Autorského zákona bol vopred požiadaný o súhlas s týmto ďalším, nepodnikateľským neobchodným a bezziskovým zverejnením jeho diela na študijné účely.

*Objem dát tohto textu je niečo vyše 100 normostrán (každá 60x30 znakov). Čo sa úprav textu zápisov týka, pôvodné odkazy hovoriace o nečitateľnosti niektorých miest kópie rukopisu boli vložené priamo na nečitateľné miesta, inak text zápisov bol ponechaný bez akýchkoľvek úprav či už obsahu alebo štruktúry. Podoba, ktorú má čitateľ pred sebou, je formát A4 naležato, určená výlučne na čítanie na počítači, formát *.pdf. K dispozícii je tiež forma A4 nastojato pre tlač zo súboru *.pdf.*

Zápisky Jozefa Kosorína sú základným doteraz nepublikovaným prameňom k najnovším slovenským dejinám. Hoci zahŕňajú iba krátke obdobie rokov 1944 a 1945, sú jedným z mála memoárov nekomunistického pôvodu, viažúcim sa k týmto prelomovým rokom. Kosorín nám zanechal zaujímavé autentické svedectvo o atmosfére medzi časťou slovenskej inteligencie na konci existencie 1. Slovenskej republiky. Mimoriadnu historickú hodnotu Kosorínových Zápisov majú najmä jeho postrehy z príprav a priebehu zjazdu mladej generácie z radov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorý sa zišiel v Piešťanoch 14. 1. 1945. Piešťanský zjazd je hlavnou udalosťou Kosorínových Zápisov. Svedčí o tom i fakt, že ich dokončil práve 14. januára 1946, teda rok po konaní piešťanského zjazdu.

K obdobiu Kosorínových zápisov sa vzťahujú aj dva veľmi zaujímavé pohľady z opačnej strany, sú to Husákové zprávy, jedna dlhšia z leta 1944, druhá kratšia zo začiatku roku 1945, nedávno ich (v plnom rozsahu prvý raz) zverejnil český historik Vilém Prečan (pôvodiny sú v pražskom archíve) na stranách 237 až 313 zborníka „Česko – Slovenská historická ročenka2012“, ktorý vydala Veda Bratislava, ISBN 978-80-224-1342-8.

Podakovanie patrí historikovi pánovi Dr. Vojtechovi Č., bez ktorého by tento text nevznikol.

Zápisky Jozefa Kosorína (1944 - 1945)

(tu chýba prvá časť)

Toľko v Martine. Deň nato sa v kasárni na chodbe zjavilo moje meno na stene na zozname medzi tými, ktorí sa majú dostaviť na výsluch a na rozhodnutie o prijatí do čsl. armády dňa 6. júna dopoludnia. Na ďalší deň som nepísal, lebo na programe bolo kúpanie s kamarátmi v Turci za Slovenkou a potom sa mi už nechcelo, atď. Nasledujúci deň som potom bol na výsluchu a popoludní medzi 4. a 6. hodinou ma za charakteristických okolností – čo však sa vymyká z rámca tejto úvahy – akýsi poručík z Národnej bezpečnosti zaistil. Postaral sa však aby mi boli naďalej zabezpečené byt a strava (oboje úplne pod kritiku – poznamenávam mimochodom) vo väznici okresného súdu, za budovu súdu a poštového úradu. Zdá sa mi, že to bola pamätihodná budova, lebo v nej sídlila stará, najprvotnejšia Matica slovenská. (Teda pôda už ozaj historická

a martinská!) – Po dvojtýždňovom tamojšom pobyte na štátne trovy ma s čestnou strážou, len ľahko ozbrojenou, dopravili do Bratislavy. Koncom augusta už som bol zase na slobode.

Potom som sa venoval radosti zo slobody a radosti z radosti mojich blízkych a známych a radostiam neskorého leta. V písaní som nepokračoval. Až teraz, keď je konečne rozhodnuté, že zase si môžem pomaličky osvojiť cnosti a spôsoby normálneho a čosi znamenajúceho občana, lebo mám nastúpiť na pôdohospodárskom povereníctve a pokračovať tam, kde som skončil – byť papierovým sedliakom (ako to ja nazývam).

Preto hodlám pokračovať v pôvodnom požehnanom úmysle a postupne, ako mi práca, rodinné príjemnosti a moje vlastné nálady dovoľia, po kuse spísať svoje pamäti. A tak ako bol môj najpôvodnejší úmysel, zachovám jeden exemplár tohoto strojopisného rukopisu, aj spolu s dokumentmi, ktoré sa mi zachovali, vzorne uložený v mojich písomnostiach, s tým rozhodnutím, že ho zašlem Matici slovenskej alebo Spolku sv. Vojtecha, alebo podobne, keď to uznám sám za vhodné, alebo, a o tom vynášam konečnoplatné rozhodnutie, nech tak urobia moji najbližší, ak by to mne z akýchkoľvek neočakávaných príčin už nebolo možné.

Predtým, ako by som prikročil ku ďalšiemu, chcem lojálne poznamenať ešte toľkoto: Predmetom vyšetrovania, vykonaného so mnou v rámci môjho zaistenia bola aj moja účasť na piešťanskom zjazde mladých. Všetko, čo tu obšírnejšie uvediem, bolo v podstate a v skratke povedané aj tam. Aby azda nikto ani nemohol mať dojem, že tu podávam veci pod dojmom súvislosti s oným vyšetrovaním, hoci aj nechtiac, tak, aby som ich postavil do prijateľnejšieho svetla z dnešného hľadiska, alebo akoby som chcel ospravedlniť moju účasť, vylíčim ponajprv chronologický jednotlivé udalosti a súvislosti bez toho, že by som vysvetľoval a osvetľoval fakty a momenty z môjho uhlu pohľadu. Odôvodnenie mojej účasti na zjazde a súhrnné vysvetlenie môjho postoja a úvah uvediem v osobitnej kapitole. Nech je vydelené to, čo by mohlo byť brané už svojou povahou, ako subjektívne.

Čo predchádzalo zjazdu

Jedného neskorého večera začiatkom druhej polovice septembra 1944, už tak akosi po jedenástej hodine, keď som práve vstal od rádia a pomýšľal ísť spať, zazvonil v predsieni telefón. Býval som v byte sám, rodinu som mal evakuovanú v Nitre. Idem k aparátu a v predpoklade, že ako obyčajne zase niektorý z kamarátov otravuje nejakou hlúposťou, som sa ohlásil: – No prosím, Kosorín.

Bol to Paučo. – Spíš už, Joštík? Národ ťa volá, čakáme ťa tu príde pre teba auto HM.

– Spať ešte, nespím ale nemám povolenie byť po jedenástej hodine vonku, tak neviem, či to bude múdre ísť von. (Nemecké vojenské hliadky prísne kontrolovali pobyt vonku po tejto hodine a v Svoradove a okolo ich bolo plno.)

– Nerobí nič, odvezieme ťa aj domov autom a auto nepristavia. Za pár minút je voz u teba, príď, je to nutné!

Obul som si topánky a obliekol kabát a keď som vyzrel oknom, auto práve prišlo. Bolo to auto Lojza Maceka, hlavného veliteľa HM, sedel v ňom háemista v uniforme ako šofér a Lojzko Krajčovič.

– Čo to, reku, dáky prevrat idete zase robiť, takto neskoro v noci, – hovorím mu.

– Vraj skoro také dačo, však uvidím, vážna súrna porada je a už len ja chybujem, – on nato a pomaly sme pristáli už pred budovou hlavného

veliteľstva HM na Šancovej a Jelenej ulici.

Dnu, v Macekovej kancelárii sedeli: Lojzo Macek, Dr. Polakovič, Dr. Paučo, Dr. Jožo Mikula, Dr. Štefan Mikula, Lojzko Krajčovič a pribudol som ja. Po zvítaní som si sadol hneď do pohovky a Jožo Mikula začal hneď s tým, žartovne a polovážne, ako to vedel, že či chcem byť ministrom. To reku radšej nie, iba ak podľa toho, v akej vláde – tým istým tónom ja nato. Potom sme si poupíjali po štamprlíku, popripaľovali cigarety a tak štvrt'hodinku sa rozhovor vinul voľne a bez systému okolo všeličoho. Medzitým ktorýsi dal na konferenčný stolík strojom písaný koncept na bielom hárku papiera, s niekoľkými rukopisnými, tužkou urobenými poznámkami a doplnkami. Koncept vzal do rúk Paučo a zväčša počas porady bol v jeho rukách a robil v ňom podľa ustálenia porady alebo podľa navrhovaných zmien poznámky a po porade ho – zdá sa mi, vzal so sebou, alebo ostal u Maceka.

Potom sa ujal slova Polakovič a hlavne kvôli mne, lebo ostatní boli už zhruba informovaní, povedal stručne o čo ide. Prezidentovi sa má podať memorandum mladých o niektorých záležitostiach Strany a nášho života. Koncept je tu pripravený. Vec sa má urýchlene prejednať a v rámci návštevy u prezidenta, ktorej by sa všetci zúčastnili, tomuto odovzdať. Prezidenta na podanie memoranda pripraví starý pán Mederly (Karol, senátor), s ktorým je Dr. Jožo Mikula v dennom styku a podrobnosti sa dohodnú s Karolom Murínom (osobným tajomníkom). Memorandum máme podať my ako mladí, Strane bezpochybné oddaní. Každý máme nejakú významnú funkciu v Strane a kvázi za tieto svoje funkcie, ale hlavne z nezištného a šľachetného záujmu o veci Strany a národa osobujeme si právo hovoriť takto do vecí a žiadať od prezidenta isté opatrenia. Ja ako veľký funkcionár veľkej zložky Strany (Pôdohospodárskeho združenia) a aj ako predstaviteľ národohospodárskej skupiny medzi mladými straníkmi mám sa k veci pripojiť tiež. Účelom porady je prejednať memorandum a v najbližších dňoch ho odovzdať.

Nato nasledovali moje poznámky zhruba tohto obsahu: prv, ako si môžem urobiť stanovisko, musím vedieť, ako sa na túto myšlienku a na tento nápad prišlo; ďalej, čo konkrétne sa tým má docieľiť a či má vôbec význam takéto memorandum prezidentovi podávať, hlavne vzhľadom na všeobecné pomery a rozporenie, v akom žijeme, či našim požiadavkám bude môcť prezident vyhovieť prípadne bude chcieť vyhovieť, ďalej či vystupujeme tu len za svoje osoby, alebo sa to má rozumieť, že povedzme Macek hovorí za celú HM, Lojzko Krajčovič za klub akademikov a podobne a či máme v takom prípade puvoár hovoriť, i keď len takto prenesene, za tieto zložky a či si mi vôbec môžeme nárokovať, že dostatočne reprezentujeme mladú generáciu Strany a môžeme za ňu hovoriť a čo hovoriť; ďalej, že každopádne považujem za jedine vhodné, keď už sa rozhodneme memorandum podať, toto dôkladne prebrať a na obsiahlejších poradách, všestranne a kritický predebatovať a veľmi starostlivo formulovať a teda dať si s tým čas a neponáhľať sa tak veľmi. A konečne, či sa o tom bude dakde, povedzme v Naprede aj písať.

Vysvetlenie mojich námetov nasledovalo v rámci rozhovoru, do ktorého úryvkovito všetci zasahovali a aj ja som ho tu či tam detailizoval. Hlavná niť rozhovoru sa však rozpriadala medzi mnou a Polakovičom. Okrem neho najviac hovorili Paučo, Jožo Mikula a Macek. Na vysvetlenie som sa dozvedel, hlavne z úst Polakoviča, že prezident mal odkiaľsi (nepamätám sa už presne na to) ísť vyše hodiny s Macekom, táto cesta v prezidentovom aute bola vyplnená rozhovorom hlavne o situácii následkom povstania, o pomere k Nemcom a Nemcov k prezidentovi, vláde a Strane a jednotlivým činiteľom, že sa hovorilo konkrétne o ľuďoch z vlády a predsedníctva Strany a že prezident sa mal vyjadriť tak, že sa o týchto ľuďoch, či vo vláde, či v Strane nemôže oprieť, že vidí okolo seba samú váhavosť, neistotu, nerozhodnosť, nejasnosť, v základnom postoji ohľadom výsledku vojny a ohľadom našej budúcnosti, že prezident priamo volal po tom, aby ho niekto podoprel istotou a rozhodnosťou. Dal mu podklad nato, aby sa mohol tohto váhavého a slabingerského prostredia a okolia svojho zbaviť; že s trpkosťou hovoril o zrade armády a o tom, že tá Garda (Hlinkova), ktorú najviac potieral, že nakoniec len tá ostala verne a pevne za ním, atď. Čiže, ako to bolo v rámci nášho rozhovoru formulované, okolo prezidenta a hlavne v predsedníctve Strany, bez ktorého prezident nechce urobiť nič, sú samí alibisti, slabingeri, skrytí čechoslováci a nepriatelia štátu, ktorí to od začiatku nemysleli so štátom vážne, ovplyvňujú takto aj prezidenta a oslabujú tak rozhodnosť a pohotovosť jeho jednaní; o tom že Nemci vedia a preto že neberú prezidenta a našu vládu a vôbec nás s takou váhou, ako by mali, takto potom že prehrávame

úplne aj to, čo sme ešte neprehrali; že prezident sa celkom určite a konkrétne chce zbaviť určitých ľudí a stvoriť si lepšie okolie, atď. Naše memorandum má byť len prostriedok, o ktorý sa má prezident oprieť a na tom podklade s očistou a zmenami začať. Slovom – štylizujem to takto tu teraz kvôli názornosti – naše memorandum malo byť ten korbáč, ktorým prezident mal vyhnať, ako kedysi Kristus kupcov a peňazokazcov z chrámu.

Hovorilo sa ďalej o tom že medzi širokými kruhmi straníkov, najmä však starých osvedčených ľudákov, v Bratislave i na vidieku je vraj napiatá situácia, rozhorčenie, čaká sa rozhodná očista a rázne konanie; boli spomínané niektoré prípady kdesi sa domáhali zvolať zjazd Strany, hovorilo sa o nálade medzi akademikmi, atď.

Ďalej sa hovorilo o tom, že na tento krok prezident priam akoby čaká. Určite nám vyhovie a bude chcieť vyhovieť. Memorandum podávame síce za seba, za svoje osoby, ale za nami stojí váha našich funkcií a našej doterajšej práce, môžeme celkom oprávnenne hovoriť aj za svoje zložky, aj za celú, národu, štátu a strane oddanú mladú generáciu, lebo sa všeobecne zmýšľa tak, ako to vyplýva z nášho tlmočenia – o čom som sa vyjadril pochybovačne znova, práve vzhľadom na zmýšľanie vidieka, s ktorým som v styku, kde ten postoj k povstaniu, k Rusom, k vojenskému víťazstvu a pod. nie je tak jednoznačne vyhranený, ako si to v Bratislave myslíme, ak nie je priam vyhranený opačne, i keď neurčito či potajomky. Ďalej aj o tom viem, že medzi akademikmi je hodne opozičného ladenia už od dávna – preto môžeme si trúfať, ba musíme, pohroziť, že sa vzdáme svojich funkcií a prejdeme do úplnej pasivity, ak sa našim požiadavkám nevyhovie. Najmä Polakovič veľmi temperamentne a posmievačský sa vyjadril o nejakom pochybovaní o našej oprávnenosti takto vystupovať, o odkladaní vecí, dôkladnom predebatovaní, čo sa máme na koho obzerať, čo uvažovať, čo debatovať, treba rázne, rýchle konať, tu ide o záujmy národa a štátu a tu máme každý právo a povinnosť robiť, čo za dobré uznáme.

Počas rozhovoru padla zmienka aj o tom, že v dôsledku našich požiadaviek môže vzniknúť situácia, keď prezident poverí niektorých z nás určitými novými funkciami, či úlohami a potom sa bude treba odhodlať ich prevziať. Štefan Mikula, Lojzko Krajčovič a ja sme sa tvárili dosť skepticky. Pochybovali sme, či by bolo rozumné brať si v takýchto časoch niečo také na krky. Tiež sme si nemysleli, že dokážeme viac ako tí, ktorí doteraz na tých miestach sedeli. Od človeka budú čakať zázraky. Urobiť sa veru dá sotva čo. Vo všetkých úradoch sa stagnuje a živorí zo dňa na deň. A nakoniec ti vlastní vyhlásia, že si babrák, atď. Jožo Mikula narážal nato, že treba paralyzovať u prezidenta aj vplyv Gardy, v ktorej sú všelijakí ľudia, s ktorými z hľadiska slovenského a stranického nie je všetko v poriadku. Podobne hovorili Paučo, Macek a Polakovič. Vychádzali z toho, že ako protiváha Garde by mohla výraznejšie za našej pomoci vystúpiť HM (Hlinkova mládež). Vôbec treba dobre pod kontrolu vziať ľudí, ktorí majú, či chcú mať vplyv na prezidenta. Treba vytvoriť nový vzťah k armáde a posvietiť si dobre na tých dôstojníkov, ktorí zostali, najmä na MNO, lebo to je všetko samý pučista.

Vo všeobecnom rozhovore som ešte poznamenal, že treba dávať veľmi dobre pozor nato, aby sme sa nedostali na podobné cesty, ako neofašizmus v Taliansku po páde Mussoliniho. Namiesto toho, aby sme sa hľadeli utužiť vo vzájomnosti, napomáhať si a hľadať otvorene a múdro, čo treba robiť a ako sa dostať zo závozu a vystihnúť správne budúcnosť, namiesto toho sa budeme hrýzť a rozoštvávať, vypierať si špinavé prádlo, osočovať sa, zvalovať vinu jeden na druhého a hľadať aj tie chyby, ktorých nieto. Nakoniec všetko, čo sme si nevedeli za päť rokov vynachváliť, bude zlé, nanič a budeme sami seba presviedčať o tom, akí sme to my vlastne boli chumaji. Táto poznámka udrela do živého. Polakovič na pár chvíľ vystupňoval tón debaty až do patetického kriku, v takom zmysle ovšem, že je to hlúposť. Takto rozmýšľať by mohli alibisti a nie my, ktorí máme jednoznačné východisko. Dôvodil, že len opačne, len fanatické odhodlanie a nekompromisná očista nás môžu v každom prípade zachrániť a vytrhnúť aj z danej situácie. Medrický vraj navrhoval, aby sa prezident aj vláda vzdali funkcií a všetko nech si robia Nemci sami. Toto je vraj stanovisko pochopiteľné u sebevraha, ale nie u toho, kto má na srdci záujmy o budúcnosť národa a našu pozíciu v Európe.

Po takomto dost' obsiahlom a dost' vehementnom vyčerpaní tematiky prešli sme na čítanie a doplňovanie a pozmeňovanie konceptu ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné))

... prijal kladný postoj. No boli miesta, pri ktorých som sa takmer so všetkými ostatnými dostal do kontroverzie, miestami dost' sarkastickej. Najviac mi replikovali Polakovič, Macek, Paučo a Jožo Mikula. Napríklad hneď na začiatku, kde sa žiadal dôsledný autoritatívny systém v Strane i v štáte, rehabilitácia ľudákov, ktorí boli za päť rokov odstrkovaní v prospech protištátnych živlov, atď. Moje poznámky boli približne tieto: Nuž páni, žiadajúc toto na prezidentovi si vlastne vystavujeme smutné vysvedčenie a jemu tiež. Uvažoval som tak, že predsa sme si všetci vždy mysleli, že máme autoritatívny systém a v prejavoch našich vedúcich pánov sme si ho chválili, že je dobrý. Inak by asi Tuka a Mach mali pravdu, veď už kedysi dávnejšie chceli odbúrať snem a podobne. To pekne vyzeráme, keď sme celých päť rokov nevedeli zariadiť, aby verní ľudáci neboli zaznávaní, keď prezident štátu je predsedom Strany. Čo sme teda robili my, takí významní mladí funkcionári Strany, prečo sme to nevideli skôr, atď. Tu dačo páni neštимуje a mne sa toto celé nepáči, prinajmenšom by sa to malo celkom inak povedať, ak sa má vystihnúť pravá podstata veci. Alebo teda radšej to vynechajme. Takisto konkrétne napádať Medrického, Stana a Kočiša značí na druhej strane aj viniť samého prezidenta, že ich držal, alebo viniť celú Stranu, že sa ich nevedela zbaviť, alebo tvrdiť, že systém je zlý, keď sa to nedalo zariadiť. Pripúšťam, že Kočiš nebol na mieste ani ako generálny tajomník, ani ako predseda Slovenskej pracujúcej pospolitosti. O tom a o zlúčení týchto dvoch funkcií vôbec by som mal sám pár obsiahlejších poznámok a my združeníari vôbec. No nemali sme dosiaľ veru príležitosť o tom si svoje povedať, hoci sme, najmä my mladí viackrát naznačovali, že by mal prezident pozvať na poradu aj SPP a nielen všetko odbavovať cez generálneho tajomníka, alebo nanajvýš tak starobojovnícky so Suroviakom. Veď Strana sa rozkladá a stáva bezvýznamným spolkom. To, že sú medzi tajomníkmi a funkcionármi priam nepriatelia ľudáctva, je alebo zveličené, alebo to vôbec nie je pravda. Ak áno, tak to nie je len Kočišova vina, ale má to hlbšie príčiny a zodpovední sú viacerí. Páni, povedať, že pod záštitou Medrického a Stana sa organizovali protištátne elementy a toto povedať prezidentovi, ktorý každú strelu sedával s nimi v predsedníctve Strany, to je trochu primného. Nevie, ako toto všetko budete vedieť prípadne dokumentovať a mám dojem, že takýmto tónovaním sa docieli u prezidenta pravý opak, ako sa chce doceliť. Narobí sa zbytočne mnoho zlej krvi. Veď keď sa to tí ľudia dozvedia, zbytočne sa bude otravovať ovzdušie. A vôbec treba o tomto všetkom spísať memorandum a robiť ako kedysi po Prahe, keď páni boli ďaleko a Pán Boh vysoko a chodilo sa s memorandami? Poďme na jedno popoludnie k prezidentovi a povedzme mu to z mosta do prosta po lopate všetko, bez písania.

Odpovedali a replikovali mi na všetko. Všetko je žiaľbohu pravda, čo sa tvrdí, i keď je to smutné. My, ten a onen, sme už dávno na tieto veci upozorňovali. Môžeme to podrobne dokumentovať, máme materiál. Memorandum sa musí podať, lebo návšteva a reči by zase zapadli bez ozveny. Raz si to musí trúfnuť niekto povedať otvorene zodpovedným ľuďom aj do očí.

Zaujal som kladný postoj v bodoch, v ktorých sa žiadala novelizácia zákona o Strane a úprava štátoprávnej úlohy Strany, lebo o tom som mal dávno vlastné predstavy. Taktiež reforma vnútornej štruktúry Strany a jej zložiek bola opodstatnená požiadavka a dávno mala prísť na pretras. Bol som ochotný v tomto smere pripraviť podrobnejšie návrhy, alebo obširnejšie expozé. Taktiež som súhlasil s revíziou zloženia snemu. Pochyboval som, že by zmena v osobe predsedu Štátneho pozemkového úradu mohla mať ešte nejaký význam pre výkon pozemkovej reformy. Pozastavoval som sa nad arizáciami a živnostenskými oprávneniami (Dr. Štefan Mikula v tomto bode tiež súhlasil). Generálny sekretariát a Strana však mali v tom svoje slovo. Trochu som sa svojho času v tejto veci angažoval, za Medrického generálneho tajomn ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné)). Ďalej som nerozumel, prečo majú byť poštátnené veľké podniky, ktoré organizovali samostatne povstanie, prípadne sa k nemu spontánne pridali, alebo ho financovali. Nič sa tým predsa nevyrieši. Takisto by sa mohli zachovať aj ako podniky štátne a to čo urobili, tomu sa predsa už nezabráni. Konečne som ako právnik nevedel pochopiť a súhlasiť s tým, aby navrhovaným spôsobom boli postihnuté mestá, ak sa najmenej päť ich vedúcich osôb zúčastnilo na povstaní. Nemôžeme predsa dost' dobre stíhať právnickú osobu majúcu verejný a zemepisný význam a zväčša za

sebou dlhú a peknú tradíciu za to, že sa nejaký počet či všetci jej funkcionári zachovali tak či onak. Takéto dačo je známe len vo výnimočnom stave. Nevedel som si napríklad dobre predstaviť, že by sa pre pár poplašných martinských mestských funkcionárov mala z Martina presunúť Matica.

Tu a tam už debata prechádzala do humoru. Trochu sme pridali aj na tempe. Čas utekal, noc sa krátila a každému sa koľko-toľko žiadalo aj vyspať. Moje námietky sa nevzali do úvahy. Hlavné body memoranda boli ponechané. Eventuálne som si mal pripraviť vlastný návrh memoranda. Dokončievali sa záverečné pasáže. Rozličných štylizovaných zmien a poznámok, vsuviek a marginálií bolo toľko a toľko, že pomaly papier konceptu nestačil. Takmer nikto sa v tom nevyznal. No konečne bola táto dejtovná a historická práca dokončená. I na koncepte zaznelo "na stráž". Nastalo všeobecné zmierenie a uspokojenie duší. Zavládol medzi nami tuším pocit veľkosti týchto chvíľ. Vydebatované a prefajčené hrdlá sme osviežili štamprlíkom slivovice. Počas preťahovania stĺpnutých a nasedených hnátov sa rozpriadla ešte nezáväzná a rozptýlená reč o tom i onom. Bolo ešte dohodnuté, že Macek má dať urobiť čistopisy a jeden doručí každému z nás. Ďalej bol ustálený termín nasledujúcej porady, zase u Maceka, a – vidí sa mi, Jožo Mikula mal za úlohu prerokovať koncept memoranda so starým pánom Mederlym. Vypočúť a oznámiť jeho eventuelné pripomienky. Polakovič mal zároveň sondovať u Karola Murína možnosť podania memoranda. Až potom sme sa v Mikulovom a Macekovom aute porozvážali domov.

Na nasledujúcej porade som nebol, pre akúsi neodkladnú príčinu. Ako som sa potom dozvedel, nebola ani vlastne systematicky držaná, keďže prišli len niektorí a tak sa len povyprávali a rozišli. Dva, či tri dni nato telefonicky Jožo Mikula a Polakovič zvolali poradu na ďalší deň, na 10. hodinu do zasadačky sociálneho ústavu Strany. Treba prísť určite, lebo je pravdepodobné, že sa popoludní už bude aj môcť ísť k prezidentovi, preto sa musí urobiť konečná štylizácia a vyhotoviť čistopis na podanie.

V ten deň, myslím, že to bolo 20. septembra 1944, takýto dátum nesie aj memorandum, mali sme sa zísť o 10. hodine u Joža Mikulu. Voľačo po 10. hodine som bol na mieste. Bol tam len Jožo Mikula, Lojzko Krajčovič a Karol Murín. Čoskoro za mnou prišiel aj Štefan Mikula. Krajčovič telefonoval Polakovičovi, ktorý mal akúsi poradu na propagande, preto sa zdržal, Maceka nemohli vôbec zohnať.

Už keď som šiel na poradu, dozvedel som sa na ulici, že je hlásený nálet zo smeru Zala – Vesprém. Tak sme si konštatovali, že asi z porady nebude nič, lebo bude poplach. Potom sme sa dozvedeli, že sa bude zasadať aj cez poplach. Jožo Mikula doniesol do zasadačky stroj, dal doň papier a začal písať úvod čistopisu memoranda. Koncept, ktorý nám mal byť doručený, mal len Mikula, Macek a Polakovič. Medzitým z kancelárie, kde bolo rádio, hlásili, že lietadlá neodbočili, ale smerujú na sever a čoskoro nato už aj hučali sirény.

Strhla sa oná príznačná nervozita, hučanie áut a naháňanie ľudí na ulici. Na chodbe dupotali ľudia utekajúci do krytu a my sme sa dívali oknami, prípadne zhášali nervózne cigaretu o popolník. Tak čo? Ostaneme tu a pokračujeme, kým prídu ostatní? Ak by bolo zle, v budove je dobrý kryt. No ja som vyhlásil, že musím nevyhnutne odísť ku mne do úradu eventuelne ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné)) Mal som tam totiž, v Pôdohospodárskom združení v hoteli Tatra, v stole hotovosť 200 000 Ks. Prevzal som ich v tých dňoch v hotovosti v Obilnej spoločnosti pre Slovensko, ako podporu pre Združenie. Tuším, že sme ju predurčili ako drahotné zamestnancom. Taktiež som mal v stole niektoré vkladné knižky a dôležitejšie úradné a osobné dokumenty, ktoré som vždy k vôli istote brával so sebou do krytu. Tentoraz som odišiel z úradu bez toho, žeby som bol sekretárku upozornil na to, čo má vziať so sebou. Nikto iný od môjho stola kľúč nemal. Taktiež som najradšej chodieval do krytu v hoteli Tatra, lebo bol hlboko pod ulicou a pod vysokou modernou betónovou budovou. Bolo to výhodné pre prípad, žeby sa naozaj niečo stalo. Všetci by vedeli kde nás hľadať. Taktiež kvôli úradu to bolo výhodné. Boli sme blízko. Toto všetko mi preletelo bleskovo myslou. No najmä tie horko-ťažko získané peniaze, ktoré nám boli také vzácne. Hneď po odtrúbení poplachu som sa teda rozhodol, že musím do úradu. Joža Mikulu som ešte poprosil o auto, ktoré stálo dole – jeho úradný voz. Za niekoľko sekúnd som bol v Tatre. Vybehol som na druhé poschodie a urýchlene som povyberal zo stola

veci a pohádzal do aktovky. Potom som pootváral okná na svojej kancelárii a zapálil si cigaretu. Vonku nad domami stálo ono zlopestné mŕtve ticho, v ktorom bolo počuť iba temný a vzdialený hukot vysokoletiacich motorov. Ešte som zasľedil očami po nebi, či ich nevidno, keď v tom zazneli prvé detonácie v priestore Káblovky a budova Tatry sa od nich zatriasla. Bleskurýchle som vyletel na chodbu a nechajúc dvere nezamknuté rútil som sa dole schodmi so staviteľom Pauličkom, ktorý vybehol z našej telefónnej centrály, kde počúval rádio, ktoré v okamihu zhaslo bez prúdu. Dolu v kryte bol nátesk ľudí, úplná tma a bezhlavý krik. Všetko to utekalo z ulice dnu a medzitým zneli ďalšie detonácie a protiletadlové delostrelectvo. So staviteľom Pauličkom sme sa v tme hneď na kraji úkrytu prichýlili ku stene a v takejto polohe naše nervy skonzumovali všetky dávky určené pri tejto príležitosti na Bratislavu.

Takto sme prežili druhé bombardovanie Bratislavy. Okolo jednej sme sa začali pomaly trúsť z krytu, lebo sirény nefungovali a pomaly sme sa podozvedali, že Bratislava dostala v okolí Kábelky, na Grösslingovej ulici utŕžili silne Štefánikove školy. Z periferie od Kábelky a Apolky sa valil ešte ponad mesto dym, atď.

Potom som sa naobedoval hore v kaviarni Tatry a okolo tretej hodiny som sa pobral na byt. Pri východe z Tatry som stretol Joža Mikulu. Vychádzal práve z auta. Povedal mi, že oni po bombardovaní pokračovali v prepisovaní, niektorí boli v kryte na sociálnom ústave Strany a že o pol šiestej sa máme stretnúť pred prezidentským palácom, lebo o šiestej nás prijme pán prezident. U Murína sa to v kancelárii ešte dokončí a podpíše. Povedal som, že sa musím podívať do otcovho obchodu na Grösslingovej ulici a za sestrami a ak to všetko obehám, prídem. Myslím, že sa to ešte nemalo dávať prezidentovi. Veď vlastne ešte nebola príležitosť dobre to pripraviť. No, aby som prišiel istotne, však uvidíme. Dobre teda, reku. S tým sme sa rozišli.

Šiel som na byt. Potom na Grösslingovu ulicu, kde pod č. 49 mal otec obchod. Mal som ho teraz na starosti. Otec bol evakuovaný. K obchodu, ktorý mal poškodený výklad som sa však nedostal. Ulica bola uzavretá kvôli rozbombardovanej Štefánikovej škole. Pol šiesta ma zastihla na ceste na Tehelné pole, kde na Osadnej 9 bývali sestry, ktoré som chcel navštíviť. Mal som síce na mysli, že máme ísť ku prezidentovi, ale hodil som nakoniec nato rukou. Znova som totiž stručne všetko ako sa zbehlo uvážil. Ďalej to podrobnejšie rozvediem.

Cestou na Tehelné pole ma zastihol poplach, z ktorého sa však nakoniec vykľula len skúška sirén. Vrátil som sa do mesta. Večer som šiel do kina. Po kine som doma ako obvykle sadol k rádiu. Čoskoro hlásili nálet nepriateľských zväzov od juhu. Smerovali na sever. Na uliciach nastal veľký frmol. Pod dojmom dopoludňajšieho bombardovania všetko utekalo do tunela pod hradom. Jatý touto atmosférou som sa pobral tiež do tunela, vchodom od Palisád. Ostal som len na kraji, no čoskoro doleteli lietadlá nad Bratislavu a začali raketami osvetľovať Petržalku. Vtedy sa celá vlna národa vovalila hlbšie dnu a strhla ma so sebou. Pod jednou žiarovkou, opretých o podporné drevá, som tu našiel diškurovať Polakoviča a Ďurčanského, ministra. Pridružil som sa k nim a Polakovič hneď začal s tým, že čo som neprišiel. Všetkým som, reku, hovoril Jožovi Mikulovi, čo mám za robotu a že to ešte nepovažujem za vhodné na podanie. No oni vraj povedali prezidentovi, že je to robené aj v dorozumení so mnou a – položartovným tónom dodal:

– Aj tak tomu neujdeš, keď si to aj nepodpísal.

– Utekať, – vravím, – nie je kam utekať, však vieš, že sú tam určité veci, ktoré som ochotný podprieť a ku niektorým by som aj tak bol musel povedať svoje výhrady a tak sa nie je s čím tajiť.

Tiež som chcel vedieť ako to vzal prezident a či to všetko bude mať vôbec nejaký význam. Polakovič mi rozpovedal, že sa na určený čas, až na

menšie meškania, všetci šiesti zišli pred palácom. Prezidentovi to odovzdali a len čo začali rozhovor, vypukol ten podvečerný poplach. Všetci sa pobrali do prezidentovho krytu, rozhovor ovšem sa prerušil, lebo do krytu prišli aj iní. Keď však vysvitlo, že ide len o skúšku sirén, vrátili sa naspäť do prezidentovej pracovne a rozhovor trval ešte asi hodinu. Prezident si to pred nimi zbežne prečítal, mal nejaké pripomienky i námietky (bližšie mi ich Polakovič nenaznačil). Oni mu podali hlbší výklad k niektorým miestam a rezumé bolo, že prezident rozhodol predložiť to na najbližšie predsedníctvo Strany a ďalšie potom oznámi. Tak to reku zapadne úplne bez významu, konkludoval som. Aj Ďurčanský sa prikláňal k náhľadu, že tí páni majú jednoducho takú hrubú kožu, že to dajú jednoducho nabok. Takéto veci však neškodia ani prezidentovi. Treba rezať do živého. Habkaním sa veci nedajú riešiť. Predpokladal som, že ľudia majú plné hlavy iných starostí. Potom sme sa ešte rozprávali o mŕtvych, obetiach náletu, v škole na Grösslingovej ulici. Polakovič sa bol poďívať, práve keď vyberali mŕtvych z trosiek. Potom nás prúd ľudí na pochode von z tunela v tme rozdelil tak, že sme sa už k sebe nedostali.

Podania memoranduma prezidentovi sa zúčastnili: Dr. Polakovič, Macek, Dr. Paučo, Dr. Jožo Mikula, Dr. Štefan Mikula a Lojzko Krajčovič. (Tento preklep mi neskôr, na najbližšej porade, doručil Jožo Paučo, aby som mohol podať pripomienky k niektorým bodom, ako som to potom aj urobil.

Asi tak týždeň alebo desať dní po jeho podaní mi telefonovali od Maceka, že mám prísť popoludní na poradu. Dostavil som sa, ale bol tam len Macek, Paučo a tuším Jožo Mikula, aj to len jednou nohou, lebo čoskoro zmizol. Porada teda nebola. Ale na konferenčnom stolíku u Maceka ležal originál memoranda, s originálnymi podpismi podávateľov a prezidentovými poznámkami na okrajoch. Urobil ich vlastnoručne obyčajnou ceruzkou. Pozostávali z jednoduchých a dvojitych podčiarknutí, z výkričníkov a otáznikov a zo slov ako: konkrétne, vysvetliť!, ako? a podobne. Bližšia lokalizácia jednotlivých poznámok sa mi už nezachovala v pamäti. Kto memorandum priniesol, či Paučo, či Macek a kto ho potom vzal k sebe neviem, lebo som pri– ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné))

Deň alebo dva dni nato, večer po siedmej hodine, sme sa všetci zišli u Maceka na hlavnom veliteľstve. Podpisovatelia prišli kompletne. Ďalej prišli: Dr. Karol Murín a Otomar Kubala, vtedy hlavný veliteľ HG. Dlhو sa nesystematicky diškurovalo o rozličných otázkach. Tak sa mi vidí, že Paučo doniesol novinu, podľa ktorej malo byť už rozhodnuté o novom generálnom tajomníkovi Strany a že ním bude Dr. Opluštil. V tej súvislosti sa hovorilo aj o tom, ako došlo k takému nemožnému návrhu, aby sa generálnym tajomníkom stal Dr. Hudec z generálneho sekretariátu a tiež akú domácu revolúciu to tam vyvolalo. Vraj na tento nemožný nápad prišiel sám Dr. Kočiš a prezident mu naletel. Vôbec, v týchto veciach mával niekedy nešikovnú ruku. Ďalej sa hovorilo o HG, HM. O akýchsi ťažkostiach s tvorením pohotovostných oddielov, domobrany. Pamätám si, že ako sa Mikula veľmi čertil nad Nemcami pre akýsi prípad, keď jednoducho zabrali pre seba deky či uniformy (vyrábané tuším v Žiline), ktoré boli určené a pobalené pre našu armádu, HM a HG. Ako na štábe armády a u Haššíka na MNO nemôže Macek získať, alebo len veľmi horko-ťažko, výstroj a výzbroj pre svoje jednotky HM. Všetci sa vyhovávajú, že toho nieto, že Nemci nechcú pre nás uvoľňovať z našich zhabaných zásob. Mikula sa rozčuľoval, že kdesi na Vrútkach, dostali Nemci do rúk takmer úplne neporušený vojenský sklad, veľký, plný výstroje a výzbroje a že všetko si odvážajú preč, do Nemecka. Kubala hovoril o svojich dojmach z Nového Mesta nad Váhom, kde Garda urobila výpad na Myjavu a utrpela tam od partizánov pre nešikovnosť a laické vedenie výpravy krvavé straty. Partizáni totiž v akomsi tesnom úvoze napadli nákladné auto vezúce spievajúcich gardistov a väčšinu z nich priamou strelbou odpravili skôr ako stačili poskakať z auta a využiť terén. Aj ja som sa do toho zastarel pozastavujúc sa nad tým ako možno posielat' ľudí do boja pod takým vedením, ktoré nemá ani najprimitívnejšie vedomosti o vojnovnej taktike. Kto vôbec nesie potom zodpovednosť za životy? Majú vôbec nejaký význam takéto improvizované akcie? Veď národ sa tým len zbytočne rozoštváva proti sebe. Predtým sa tiež hovorilo o tom, aké vzájomné sankcie používali proti sebe gardisti a partizáni v Novom Meste nad Váhom a ako sa do toho dostali aj civili a ľudia, ktorí s tým nemali nič do činenia. Potom bola aj veľká debata o tom, či vôbec organizovať HM a HG. Macek líčil veľké ťažkosti a nedôveru na strane Nemcov. Samozrejme, že sa zdôrazňovalo, že sa to všetko má robiť a ešte lepšie, ako sa robí. Zvláštne slovenské jednotky, slovenská divízia, by sa vraj mali školiť priamo v Nemecku. Tak ako to robia Maďari. Lebo Maďari vôbec získavajú veľký a nebezpečný

náskok u Nemcov proti nám. My sme vôbec nemožní, atď. Veľmi prudkú a podráždenú reakciu vyvolala moja stručná poznámka, že to všetko má svoj význam len za predpokladu, že Nemecko vojnu vyhrá. Celkom inú tvár dostanú veci, keď uvážime skutočnosť, že Nemecko vojnu prehrá. Kto môže jednoduchého človeka presvedčiť, a dať mu novú vieru, keď mnoho vecí, pochopiteľných jednoduchým rozumom mu hovorí, aby túto vieru nemal. Preto sa ľudia aj tak rozličným spôsobom stavajú ku povstaniu. Preto všetko nie je také, ako si to tu v Bratislave nahovárame. Je pochopiteľné, že nábor do HM a do HG ide ťažko. Nechcete aby každý gymnazista rozmýšľal tak, ako jeho velitelia Macek, či Polakovič. Je pochopiteľné, že taký mládenec pred narukovaním do Nemecka uvažuje aj o tom, že čo potom? Čo, keď Nemecko vojnu prehrá? Môžete takto rozmýšľajúcich ľudí vyhlasovať za zlých Slovákov, alebo tvrdiť o nich, že zrádzajú štát, našu štátnu myšlienku? Nečudujte sa teda takým prípadom, keď vám mládež uteká z táborov. Mňa, reku, o tom nepresvedčíte, že je každý čechoslovák a benešovec, kto takto rozmýšľa. Či už je to obyčajný dedinčan, alebo minister, alebo člen predsedníctva Strany!

Reagovali tak, že sú to všetko slabingerské, alibistické reči a úvahy a že nám treba tvoriť vojenské formácie a to aj pre prípad prehry Nemecka. Pripravovať vonku organizovaný odboj aj s vojenskými silami. Len takto môžeme aj západnej Európe zaimponovať a zaistiť si pozíciu voči benešovcom. V tejto súvislosti sa rozpriadli aj reči o všeobecnej vojenskej a politickej situácii v Európe. Hovorilo sa, že vojna ešte nie je rozhodnutá v prospech jednej strany, že ešte môže dôjsť ku zaujímavým vojenským i diplomatickým obratom, atď., atď. Ponajviac som už do rozhovoru nezasahoval. Taká je totiž moja zásada, pokiaľ nie som výslovne povolaný mať slovo, alebo pokiaľ sa viem ešte ovládať nehovorím. Kto sa nechce dať presvedčiť, toho nepresvedčíš. Koniec-koncov každý má právo mať svoj názor a svoje presvedčenie a keď sme rozumní ľudia, nech si každý stojí na svojom. Navyše v takých veciach, o akých bola reč, ťažko vziať niekomu vieru v nečakané a zázračné obraty. Pri všetkom tom teoretickom pripúšťaní najrozličnejších možností ti akýsi najspodnejší a najhlbší cit, či inštinkt hovorí, že k ničomu takému už nedôjde. Veci sú už v podstate dávno rozhodnuté a len čas im ešte nedozrel. Bolo zrejmé, že mi – aspoň navonok – za pravdu nedajú, či už zo skutočného vnútorného presvedčenia, či z nevyhnutnosti takto rozmýšľať, alebo len preto, aby sa nezdalo, že patria medzi tých tzv. alibistov, ktorých sami pranierujú. Nemohol som sa však zbaviť pocitu, že niektorí, kdesi v kúte srdca, aj sami tak rozmýšľajú.

Potom sa hovorilo čosi o povstaní, o postupe vojenských akcií, o niektorých pletkách zo Strany, z redakcie Slováka a podobne. Nakoniec sme prešli k hlavnej téme porady, k memorandu a k zostaveniu konkrétnych pripomienok k bodom. Paučo referoval, že prezident predložil memorandum na najbližšom predsedníctve Strany. Tu si ho páni, ktorých sa to týkalo, s rozhorčením prečítali. Kočiš sa údajne chcel hneď vzdať aj ministerstva a všetkých funkcií. Ostatní páni vyslovené obvinenia odmietli a žiadali rozviesť dôvody. Niektorí vraj odbavili celú vec úsmevom. Konečný výsledok bol taký, že sa predsedníctvo rozhodlo vrátiť memorandum na podrobné doplnenie. Ležalo medzi nami na stole. Najprv bola malá rozprava. V jej rámci som poznamenal, že takýto postup predsedníctva sa zrovnáva s mojím očakávaním, že memorandum vyvolá zbytočne rozkol a škriepky. Zhodovali sme sa tiež na tom, že prezidentov postup nebol správny, že to nemal dotýčným ukazovať, ale najprv si vyžiadať doplnky a potom sám rozhodnúť o veci, buď urobiť patričné kroky, alebo s vďakou to zavrieť do šuplíka. Konečne – konštatovali páni – aj takýto prípad sa predvídal, že to prezident jednoducho predostrie všetkým, ktorých sa to týkalo. Veď my sa tomu nevzpierame aj do očí si veci s páni povedať, máme aj patričný materiál na podrobné poznámky a tieto sa podajú.

Začalo sa tak, že sa čítalo memorandum a na hárok papiera ktosi robil plniacim perom poznámky pre koncept pripomienok. Poznámky ponajviac štylizoval Polakovič, s najčastejšími pripomienkami Paučovými, Macekovými a Kubalovými. Inak sme do rozpravy zasahovali všetci. V súvislosti niektorými osobami, najmä ako dôsledok mojich poznámok, alebo pre vecné pripomienky Murína, či tiež Mikulu, začala prudká debata. Najviac sme vchádzali do vlasov s Polakovičom. Išlo o návrh osôb, ktoré vylúčiť z parlamentu, koho namiesto nich navrhnúť a komu dať funkcie.

Hovorili sme o predsedníctve Strany (Sokol, Stano a Medrický). Stavali ich do takého svetla, ako by to boli najhorší čechoslováci, zakuklení

benešovci a neodškriepiteľní alibisti. Ohradzoval som sa proti takýmto domnienkam a insinuáciám:

– Azda mi tu, alebo komukoľvek, kto ich pozná, len nechceš (Polakovič) natrúbiť do hlavy, že Martin Sokol nie je dobrý Slováčok? Nech už je to človek, ktorý má iné osobné vlastnosti, inú pracovnú metódu, iný postup alebo iné konkrétne náhľady, alebo postoje, ako povedzme prezident, redakcia Slováka, úrad propagandy, alebo toť Kubala, alebo Ludin, atď. S národom a slovenským životom zmýšľa statočne a úprimne. A to isté Stano, alebo Medrický. Nesmieme si myslieť, že voľakto má monopol na politickú pravdu, i keď máme vodcovský režim. Práve naopak okolo vodcu majú byť ľudia, ktorí vidia veci z rozličných hľadísk a kriticky aby tak umožnili najvyššej autorite nájsť to najsprávnejšie stanovisko. Ja neviem, čím chcete podoprieť taký názor, že je Sokol podľa vás alibista, že si robí cestičky na druhú stranu, alebo výhovorky a pod. Myslím si, že Sokol len, ako obozretný právnik a rozumný politik a národovec myslí aj na eventualitu, že Nemci prehrávajú vojnu, Potom bude nejaká potreba riešiť situáciu národa a nie jeho osobnú situáciu. Rozmýšľa jednoducho aj o tých skutočnostiach, o ktorých my rozmýšľať nechceme, alebo niektorí nesmú a má toľko odvahy a priamosti, že sa s tým netají. Ak niekto počúva Londýn a rozmýšľa čo, keď Londýn vyhrá, možno o ňom tvrdiť, že sa dáva ovplyvňovať londýnskou propagandou? Kto môže prisahať nato, že jeho tézy a predpoklady budú osožnejšie pre národ, ako postup týchto pánov? Čo je to, vytýkať vedúcemu človekovi Strany, že neverí v slovenskú štátnosť. Čo sa tým má rozumieť? Keď prezident hlásal tézu, že národ je cieľom a štát len prostriedkom, to bolo stavanie sa proti štátnosti? Istý čas celá Strana vyznávala túto vieru, vás nevynímajúc a teraz by ste chceli križovať ľudí, ktorí stoja na stanovisku, že slovenskú štátnosť možno aj inak vyjadriť, ako samostatným štátom, opreným o koncepciu nemeckej strednej Európy, atď. Čo konkrétne môžete týmto ľuďom zazlievať?

Polakovič sa priam zúrivo rozkričal:

– Ako mohol kedysi Sokol hlásať tézu o tzv. politickom národe československom á costrario etnickej samobytnosti slovenského národa!

A potom dodal, že Stano sa vraj kdesi akosi pochybovačne vyjadril o 11. marci a pozastavoval sa vraj aj nad tým, či nám bolo treba rozbíjať ČSR! A vraj akademikom sa výčitky robili za demonštrácie a zachovanie sa v marcových dňoch. A Medrický sa vraj v prvých dňoch povstania vyjadril tak v paláci, aby sa všetci vzdali funkcií, vláda aby odstúpila aj s prezidentom, nech nejaký nemecký generál prevezme okupantské velenie a vojenskú právomoc nad Slovenskom. A potom chovanie sa k Zaťkovi, Karvašovi, všelijaké tie hospodárske cesty do Švajčiarska a Turecka, atď. Ako sa títo ľudia vraj obohatili, fabriky a domy si nahonobili, atď. Na seba myslia a na svoju kožu a nie na národ!

Na listinu poslancov, ktorí mali byť vylúčení z parlamentu sa dostali: Paľo Čarnogurský, Jano Hollý, bežmála aj Turček a poniektorí iní. Musel som sa ohradiť:

Poznám zmýšľanie týchto a tvrdím, že sa im krivdí, keď ich niekto vyhlasuje za horších Slováčkov, národovcov a ľudákov, ako sme my, alebo iní, len preto, že nie sú germanofili, že si dovoľujú slovanskú orientáciu a že si dovoľujú kritizovať smery a ľudí?

Potom, reku, načo uverejňujete Čarnogurského články v Slováku, akže nie je správny ľudák? Že má styky so Sidorom a kritizuje prezidenta a HM? Aj Macek sa obúval doňho a ktorýsi tvrdil, že títo držia s Čechmi a ich protežujú, že sa nechali kúpiť inými správnymi radami a Čarnogurský, že výslovne pracuje proti štátu a Strane so všelijakými protištátnymi elementami. Turček vraj nie je lepší, nevie sa zbaviť luteránov, a čechoslovákov. Čechov drží a dá sa za nos vodiť. Nevie si dupnúť na Karvaša, na Zaťku, atď. Nie je dobrý Vlado Moravčík, nie je dobrý Čavojský, ani Líška, ani Petrovič, ani Plechle, ani Šrobár, ani Filkorn, ani ten, ani onen. Každý má nejakú chybu, keď inakšiu nie tak dajakú chybu krásy.

Pri zostavovaní listiny mladých, schopných a veci štátu, národa a Strany oddaných ľudí, ktorí by mali prísť do snemu, alebo na rôzne funkcie, nebol

zase takmer nik dobrý. Ani Galan, ani Bezák Vendel, ani Ing. Jurčovič, ani Ing. Horváth, ani Dr. Kubala, ani Dr. Janko Sedlák, ani Dr. Jožo Mikuš, ani Dr. Ambruš, ani Dr. Kosor, ani Rudo Ravas, Dr. Beňovský, ani Dr. Jožo Staško, ani Dr. Jano Mikula, predseda SPŽP, atď., atď.

Začalo to už vyzerať tak, že dobrí sú nakoniec len nejakí tí velitelia HG na okresoch, či župní velitelia HM a podobne. Ba nakoniec to došlo až tak ďaleko, že som s riadnou dávkou posmešnosti a za všeobecnej veselosti a smiechu Polakoviča nevynímajúc, povedal asi takúto poznámku:

– Podľa toho všetkého tak sa mi vidí páni, nakoniec dobrými Slovákami a ľudákmi budú len Tiso, Karol Murín, Paučo, Polakovič, hádam ešte Ludin a šlus!”

Potom sa ešte dlho diškurovalo o tom, či sa tieto mená majú hneď uvádzať v podrobných pripomienkach, alebo len na zvláštne vyzvanie, alebo podľa potreby. Tiež o tom, akú to bude mať reflexiu, či si zas páni nebudú myslieť, že nám ide o funkcie a tituly a o to vytisnúť ich odtiaľ. Nevedeli sme ani či s jednotlivými navrhovanými na nové funkcie treba rokovať, alebo ich navrhovať bez ich vedomia. Ja som napríklad odmietol vôbec reflektovať na funkciu predsedu štátneho pozemkového úradu a na akúkoľvek funkciu, poslanectvo nevynímajúc. Mal som už po krky aj doterajšej funkcie. Na takéto námietky a výhovorky sa však jednoducho nemal brať ohľad. Prezident jednoducho nadiktuje ľuďom úlohy. Netreba nikomu dovoliť vyhýbať sa zodpovednosti, keď je národ a štát v najťažších chvíľach, atď. Potom sa hovorilo ešte o niektorých všeobecnejších pripomienkach.

Načrtol som, ako si asi predstavujem novelizáciu zákona o Strane a reorganizáciu Strany vo vnútri i navonok, voči členom. Aj ostatní chceli diktovať rozličné pripomienky, ale to sa nedalo len tak z brucha. Ostalo na tom, že jednotliví páni to dodatočne dodajú vypracované a potom sa to vhodne prevezme do jednotnej, záverečnej redakcie. Hovorilo sa tiež o spôsobe, ako pripomienky podať. Mali sme tiež ešte hovoriť so starým pánom Mederlym o tom, že treba nového generálneho tajomníka Dr. Opluštila navštíviť a o veci ho podrobne informovať, atď. Potom sa ešte hovorilo o tom, že sa to u Maceka, alebo Pauču spracuje do čistopisu. Prisľúbili sme, že naozaj dodáme písomné pripomienky a poznámky.

Noc sa medzičasom prechýlila riadne ku polnoci alebo aj cez polnoc. Každý už mal dušu hádam úplne vyhovorenú. Tak sa to pomaly skončilo. Vonku bol náramný nečas, bláznivý vetrisko, plúšť, snehovica i ľadovica. Podľa áut sa urobili skupiny na odchod. Všetci sme sa do nich nepopratali a mojím smerom nikomu neprihodilo ísť. Navyše som ráno chcel vstať zavčasu majúc akúsi pilnú robotu. Doma som mal zimu, ba nebol by ma mal kto zobudiť, zostal teda som spať u Maceka. V kancelárii na gauči, v susednej miestnosti vedľa tej, kde spával on.

Neviem, či bola potom ešte nejaká porada, alebo nie. Sám som sa na žiadnej nezúčastnil. V nasledujúcich dňoch potom telefonicky moje pripomienky urgoval zo dva či tri razy Paučo. Najprv som si opatril u Pauču odpis memoranda a potom som v úrade potroche nadiktoval svoje poznámky a konečne som mu ich v najposlednejšej chvíli, 5. októbra 1944 ráno o 9. hodine odovzdal. Stalo sa tak tesne predtým, ako ich mali odnieť k prezidentovi, tuším kvôli predsedníctvu Strany, ktorá ešte v ten deň dopoludnia mala zasadať a aj o tomto rokovať.

Vo svojich pripomienkach som sa vyjadroval o bodoch, ohľadom ktorých som bol hneď od začiatku ochotný zapojiť sa do veci a s ktorými som súhlasil. Ostatné som nechal bez poznámok. Vyjadril som sa o návrhu na novelizáciu zákona o Strane tým, že som pripojil svoju úvahu o štvoruholníku slovenskej štátnej koncepcie a štruktúry. Ďalej o tom, že Strana má byť organizáciou výberovou, o pomere Strany a jej zložiek a o revízii zloženia Snemu. K úvahe som pripojil aj výstrižok svojho článku na tému Strana a suverenita (Hospodárska obroda, rok 1942).

Čo sa stalo s mojimi pripomienkami, či boli odovzdané spolu s ostatnými prezidentovi, neviem, lebo som potom už do osudov memoranda bližšie

zapojený nebol. Len tak medzi rečami som sa od memorandistov a od iných známych dozvedel, ako to bežalo ďalej. Dr. Paučo, Jožo Mikula, Štefan Mikula a Lojzko Krajčovič chodievali takmer denne na obedy do kaviarne v Tatra hoteli, ktorý bol vtedy niečo ako podnik Strany. Keďže my sme tam mali kancelárie Pôdohospodárskeho združenia, jedával som aj ja občas dole v kaviarni a tak sme sa stretávali, zavše, spolu ešte aj s inými tajomníkmi Strany a našimi referentmi. Tak som sa dozvedel, že memorandum spolu s podrobnými pripomienkami sa prerokovalo na ktoromsi stredajšom predsedníctve Strany. Na návrh dotknutých a so súhlasom prezidenta sa predsedníctvo Strany uznieslo, že sa vec predloží súdu Strany. Tuším pred tým, ako sa toho ujal súd Strany, bola ešte jedna schôdza u prezidenta, na ktorej sa stretli memorandisti a dotčení dotknutí páni z predsedníctva Strany. Účastníci si vraj tuho vošli do vlasov a uštedrili si navzájom nešetné výčitky, k najostrejšej zrážke vraj došlo medzi Julom Stanom a Macekom. Alebo sa toto odohralo už na prvom zasadnutí súdu Strany, neviem už určite. Páni z predsedníctva si chystali svoje pripomienky, súd mal vopred zozbierať materiál z oboch strán a potom zasadnúť. Predsedom súdu, alebo hádam jeho vyšetrojúcim orgánom, bol starý pán Mederly, Ten si dal so všetkým dosť času. Takto vec trochu uviazla a zdalo sa, že má tendenciu načisto a potichučky zaspáť. Neviem na čí popud však bola zasa prebudená z driemot, len naraz nečakane bola zvolaná široká porada ku prezidentovi a bez najmenšieho očakávania bol som na ňu zavolaný aj ja.

Medzitým, pravda, šli aj po Bratislave reči o memorande, rovnako v tak zvaných politických kruhoch ako aj medzi verejnosťou, ktorá sledovala politiku, najmä medzi mladými. Čo preniklo na verejnosť, bolo však veľmi kusé a skreslené, ako to už s takýmito vecami býva. Mnohí pridali svoje kombinácie, svoje domýšľania a vymýšľania a tak niektorí robili z komára somára a iní zas s ironickým alebo útrpným úsmevom všetko považovali za chorobný príznak a známku rozkladu v Strane, či veľmi nešikovne prejavenu chorobnú nedočkavosť mladých ambicionistov po kreslách a sláve. Niektoré náhľady sa pohybovali na celkom vedľajšej koľaji, ako napríklad ten, ktorý som počul z Medrického kruhov, a síce, že je to trucakcia aranžovaná starým pánom Mederlym, zato, že sa nestal ministrom. Pochybujem, že by sám Medrický sa bol takto vyslovil. Vyplývalo to však z poznania, že starého pána Jožo Mikula do všetkého zasväcoval. Medrický bol akoby prostredníkom veci, ako to bolo spomínané vyššie. V Slovenskom klube sa mi inokedy s veľkým humorom poslanec Jano Hollý hlboko klaňal ako bratovi memorandistovi. Vyrozumel som z toho, že čosi, ale nie všetko, o mojej súvislosti s celou vecou vie. Preto som mu aj ja polovážne odpovedal:

Ale sme vás odhalili!

Za zmienku nakoniec, len ako istú zaujímavosť, stojí povedať, že niektorí moji známi z Pozemkového úradu, ktorí ma síce aj inokedy zdravili, od istého času pozdravovali so zvláštnym výrazom v očiach. Zrejme kdesi začuli, že som bol navrhovaný za predsedu ŠPÚ a prikladali tomu váhu.

Prečo som sa vlastne podania memoranda nezúčastnil nepodpísal ho, hoci som bol do celej záležitosti zapojený? Súhrnne o tom rozhodli tieto skutočnosti:

1) Boli v ňom veci, s ktorými som nesúhlasil

2) Považoval som memorandum a celú záležitosť za nedostatočne pripravenú

3) Nemal som vplyv na poslednú redakciu a štylizáciu memoranda

4) Celú vec som považoval za zbytočnú, dosť bezperspektívnu. V hĺbke duše som bol presvedčený, že ani u prezidenta sa nestretne so želaným či očakávaným účinkom. Vychádzal som zo skúsenosti o prezidentovom spôsobe myslenia a práce a zvažoval aj celkové okolnosti, v ktorých sme žili.

Musí byť teda zrejmé, že som sa od začiatku inštinktívne staval proti memorandu a o všetkom s tým súvisiacom som mal skôr skeptický názor. Niektoré veci som však v memorande schvaľoval a pripúšťal, že je potrebné o nich diskutovať. Tomu som prispôbil aj svoj postup v celej záležitosti. Keby som bol memorandum podpísal, bol by som musel pripustiť, že súhlasím so všetkým, čo v ňom bolo. A to by nebola bývala pravda. Samotná prítomnosť na poradách teda ešte neznamenala môj súhlas. Na druhej strane, keď už vec bola v behu a mal som na nej účasť, i keď v prevahe negatívnu, považoval som za samozrejmé podať k nej svoje podrobné pripomienky. Takýmto spôsobom som čiastočne aj ja mohol byť považovaný za memorandistu. Nebol som však postavený pred súd Strany, ani zapojený do tých schôdzok a krokov, ktoré so súdom Strany súviseli. Súdom Strany mal totiž pojednávať a rozhodnúť o záležitostiach osobného rázu, čisto vecné pripomienky sa ho podľa všetkého netýkali, čo načim považovať za samozrejmé. Ako som sa však už zmienil, bol som na poslednej porade, ktorá bola v súvislosti s memorandom u prezidenta.

Zbehlo sa to následným spôsobom. Po dlhšom čase, presne kedy sa už nepamätám, ale bolo to alebo tesne koncom novembra, alebo tesne začiatkom decembra, večer pred šiestou hodinou mi do úradu telefonoval Dr. Murín, aby som behom desať minút prišiel do paláca. Viem toľko, že v ten večer bolo zahájenie Zemnej pomoci v Redute a pretože som mal akúsi dôležitejšiu prácu, ako bola účasť na zahájení, sedel som v Tatré v Združení pri zatemnených oknách, keď ma nenazdajky vyrušilo to telefonické zavolanie. Murín mi povedal, že sa o chvíľu vráti prezident aj so sprievodom zo zahájenia a že má byť porada o memorande, na ktorej mám byť aj ja prítomný. O malú chvíľku, keďže to bolo v susedstve, som bol v paláci, v kancelárii Dr. Murína. Poniektorí páni už tam boli a tak čosi ku šiestej hodine prišiel aj pán prezident a s ním sa dohrnulo viacej pánov a ktorísi prišli potom ešte osobitne. Posadali sme sa v kancelárii Dr. Murína a onedlho prišiel zo svojej pracovne aj prezident a posadil sa na Murínovo miesto k jeho stolíku a Karol si presadol do pohovky. Na porade boli prítomní a sedeli dookola v polkruhu: Dr. Karol Murín, Dr. Ferdinand Ďurčanský, Dr. Polakovič, Dr. Kosorín, Dr. Štefan Mikula, Dr. Paučo, Dr. Jožo Mikula, Lojzko Krajčovič, Lojzo Macek, senátor Karol Mederly, generálny tajomník Strany Dr. Opluštil, predseda vlády Dr. Štefan Tiso, redaktor Konštantín Čulen. Porada sa pretiahla od 6. do 9. hodiny večer. Debata miestami nadobudla dramatický ráz, a to, keď prezident trieskal päťou do stola a keď sa potom presťahoval spoza stola do polkruhu na stoličku do susedstva k Dr. Ďurčanskému. Chvíľami som mal dokonca dojem, že sa stolička pod ním zlomí, alebo jej rozbije päťou operadlo. Inokedy sa prezident dramaticky rázne prechádzal od dverí ku dverám s rukami vo vreckách nohavíc, alebo po stojačky prudko gestikuloval. Počas celej porady mal teda hlavné slovo. Počuli sme nesporne veľmi zaujímavé veci. Lútujem len, že som si začerstva po schôdzke priebeh a obsah porady, no najmä prezidentove výroky nezaznamenal na pamiatku. Boli zaujímavé, nielen v súvislosti s memorandom, ale vôbec kvôli porozumeniu zákulisia nášho politického života počas Slovenskej republiky a pre osvetlenie politiky Strany. My, ostatní účastníci porady sme ponajviac sedeli asi v takom rozporení, ako keď nad krdľom sliepok krúži jastrab. Zasahovali sme síce takmer všetci do rozpravy, avšak len veľmi útržkovito. Najviac z nás hovorili: Polakovič, Paučo a Jožo Mikula. Najčastejšie poznámky na okraj prezidentových záverov si dovoľoval Ďurčanský. Práve v reakcii na jeho poznámky prešiel prezident do vystupňovaného tónu. Taktiež Polakovičove poznámky pôsobili na neho dráždivo.

Zachytím tu obsah porady memorandistov u prezidenta a obsah, či znenie rozhovorov, ako mi zostali v pamäti a to pokiaľ možno v takom poradí, ako odzneli. Nevylučujem však, že postupnosť neuvádzam presne, čo však nie je tak závažné. Nakoniec stručne spomeniem aj to, čo som tam povedal sám.

Prezident zahájil rozpravu stručným poukazom nato, že dostal memorandum, ktorého obsah je všetkým známy. Známe sú tiež okolnosti, za ktorých sa tak stalo, i to, že vec je daná pred súd Strany. Podávateľia memoranda majú teraz akési poznámky ohľadom postupu súdu, atď.

– Tak, počujme o čo ide.

Potom povedal Polakovič, že oni, memorandisti, majú dojem, že sa vec chce dať na vedľajšiu koľaj, učičikať, najviac ak sa z toho urobil podklad na

osobné útoky a nevraživosť, ktorú im určití páni dávajú pociťovať, že sa s námetmi tam uvedenými meritórne vôbec nepohne, nič sa zas neurobí, náprava žiadna nepríde, vonku je medzi členstvom a študentstvom nespokojnosť, naša štátna myšlienka a národná vec trpí ujmu ako na strane našich spojencov, tak medzi ľuďom, vôbec sa šíri alibizmus. Z toho, že sa nič nedeje by mohli vzniknúť nedozierne následky. My, že nechceme robiť žiadne kariéry, ale sme ochotní prevziať na seba aj zodpovednosť. Chceme totiž statočne a nezištne v záujme národa rozhybať mŕtvymi vodami, vyčistiť hnilobu, atď., atď.

– Prosíme, aby sa s vecou pohlo, aby sa súd Strany čo najskorej s vecou zaoberal a ju vybavil. To však nestačí. Nech nás súd Strany prípadne odsúdi alebo povie to, alebo ono a dá za pravdu tým druhým. No ide o to, aby sa memorandové námietky vzali do úvahy a aby sa podľa nich urobila náprava.

Súhlasné pripomienky s týmto mali ešte Paučo a Mikula.

Nato prezident odpovedal asi tak, že uvedené pripomienky dostatočne neodôvodňujú také závažné výčitky a také osobne i politicky ďalekosiahle upodozrievania. Ďalej povedal asi toto:

– Ani tie rozličné chyby a nedostatky nie sú dosť doložené a odôvodnené ako podklad na závažné rozhodnutia. Keby som to nechal len tak, čo ste tvrdili, dezauvoval by som svojich vlastných ľudí, s ktorými som päť rokov spolupracoval a proti ktorým ste sa za celý ten čas neozvali. Dezauvoval by som sám seba. To, čo ste mi päť rokov chválili. Naraz sa vám to nepáči, naraz ste všetci múdri. Aj vláda, každý chcel utekať od zodpovednosti. Každý dával kreslo k dispozícii. Mach mi tu chodil so všelijakými námietkami a listami a že on upozorňoval na armádu, na ovzdušie medzi dôstojníkmi atď., atď., že sa nič nebralo vážne, že keď chcel budovať Gardu predsedníctvo Strany ho znemožňovalo a upodozrievalo z pučov, atď. Vtedy som mu tu povedal, aby sa len rozpamätal, kto mi robil rozklad a neplech, kto mi robil ťažkosti. Keď ste si trúfali, prečo ste nešli do dôsledkov, keď ste vedeli, že to zle robím? Intrigovali ste, aj s Tukom. Predsedníctvo vám klalo oči, Snem. Vyvolávali ste politické krízy a v rezorte ste si poriadok nedržali. Pod nos ste si nevideli. Kde ste mali políciu, kde bolo žandárstvo? Prečo ste ho nekomandovali a nezachraňovali situáciu? Kde a kedy ste podali demisiu? Voľakde v klube, v Carltone, alebo medzi gardistami? To pre mňa nie je žiadna demisia. Mali ste prísť sem, ako chlap. Nie robiť vysokú politiku a teraz utekať od kaše. Vypite si, čo ste navarili, povedal som im. Teraz by mudroval každý, kdekade po kútoch. Mach sa chcel vzdať, áno. Ale som mu povedal, že ho nepustím. A keď mi aj desať ráz budú akademici demonštrovať. (Mal na mysli to, že na obvyklej týždennej prednáške v Tatre, v klube akademikov HSL'S, mladí demonštrovali proti Machovi, kričali fuj, preč s ním, atď.) Aj Medrický. Štvete proti nemu. Vzdával sa. Nie, ja som ho nepustil. Nechcel byť už ministrom. Teraz ukážte, čo viete, teraz, keď to bude tvrdé. Nielen po poľovačkách chodiť, veľké hostiny a diplomacia!

Dal som to na predsedníctvo. Nech si páni prečítajú, čo si o nich myslíte. Nemáme čo tajiť, mne ste všetci rovní. Čo tvrdíte, to mi dokážte. Nie ste voľajakí dedinčania, že si neviete rozvážiť, čo poviete. No nečakajte, že sa vás zastanem, keď si títo ľudia na vás sadnú, keď nevyjde vaše na vrch. Nech sa vyhrabe pravda na svetlo. Načo máme tie súdy Strany? To je vec Strany, to bola politika Strany, nie Sokolova, alebo Stanova, alebo moja.

Potom sa prihlásil Opluštil a ospravedlňoval mladých, že to tak nemysleli. Naopak, že chcú nápravu a domnievajú sa, že v nových okolnostiach by azda noví ľudia vedeli lepšie postupovať a rozhodovať sa, ako tí, ktorí boli doteraz vo vedení a sú odohravšími sa udalosťami akosi skonšternovaní. Potom starý pán Mederly povedal, že súd musí postupovať dôkladne, musí sa zbierať rozličný písomný materiál, zápisnice, dokumenty, každý z dotknutých si musí podať svoje pripomienky, atď. A potom dodal:

– A veru veľa času v dnešných dňoch na takéto veci niet, keď je plno iných vážnych starostí, nuž veru sa to pretiahne.

Prezident ďalej hovoril, že on nehľadá na memorandistov ako na obvinených, naopak, ako na žalujúcich.

– Nepovedal som, že vaše pripomienky odmietam, alebo vás obviňujem. Ani som vám nedal za pravdu. Je tu povolaný orgán, ktorý nech to vyšetrí a rozhodne. Som ochotný aj sám seba podrobiť kritike, ale dôkazy potrebujem, ktoré by ma presvedčili. Mám tiež svoje argumenty a dokiaľ budú silnejšie a neprevládzuete ma silou, zatiaľ stojím na svojom. Budem svedčiť v tomto procese aj pred históriou, v prospech tých, ktorí sa budú držať pravdy. Hlásam to v našej domácej i zahraničnej politike. S pravdou vždy musím obstáť a s objektívnym postupom. Aby sa to celé osvetlilo, musím vypočuť aj toho, o kom sa niečo tvrdí. Skôr nemôžem vyvodzovať žiadne závery. Pokiaľ nie som presvedčený...

Nato niektorí zúčastnení poznamenali, že to bude trvať dlho. Títo páni to môžu preťahovať. Nič sa nedocieli. A zle bude na nich, ktorí to dobre mysleli. Prezident sa odvolával na predpísaný súdny postup.

– Sú tu právnici, máte kontrolu, máte mňa, žiadneho preťahovania sa netreba obávať. Môžem povedať, že niektoré vaše tvrdenia považujem za nedostatočné a som presvedčený, že vo svetle pravdy neobhájite svoje stanovisko.

Spomínal prípad Medrického:

– Tvrdíte, že si nechal brať kompetencie, čechoslovákov a Čechov držal, dal sa podvádzať Karvašom a Zaťkom, atď. Viem dobre, kto ich Medrickému bral a prečo. Viem, kto s čím chodil ku mne. Kto bral Pozemkový úrad, Ústredný hospodársky úrad z jeho rezortu. Viem tiež, prečo Tuka nešiel Medrickému na promóciu, hoci bol rektorom a šlo o člena jeho vlády. Medrický bol jediný, ktorý po Salzburgu nerečnil o národnom socializme, nechodil na poklony k predsedovi vlády a dovolil si mať aj svoju mienku vo vláde. Stanovi vytykate Čechov, a vy ste za koľkých chodili ku mne, obrátili sa k Ďurčanskému. Čo ste mu nedali druhých ľudí, keď sme ich potrebovali? Dokázal voľačo ten Stanov rezort, to mi nikto nepopriete a všetci to vieme a čo by bol robil bez ľudí?

Opluštil poznamenal, že vonku, na členských schôdkach, sa prejavuje nespokojnosť a kritika. Niečo sa teda bude musieť urobiť. Aj proti niektorým osobám, ako napríklad Dr. Kočiš. Ďurčanský zas poznamenal, že sú niektorí ľudia, ktorým to na dlani môžete dokázať, že nemajú pravdu, aj tak vám to neuveria a nevyvodja z toho dôsledky. Naopak myslia si, že len oni zachránia národ.

Na tieto poznámky sa prezident, už aj tak dosť rozplamenený, dopálil ešte viac a prešiel do ostrého tónu, v rámci ktorého trieskal aj do stola.

– Áno, viem o tých hlasoch, viem, čo sa deje a čo sa hovorí. Ale vy, inteligencia, babráci, zhora mi infikujete národ rozkladom a pomýlenosťou. To sme sa neodučili dosiaľ, tej našej prekliatej chorobe, špintat' si do vlastného hniezda. Päť rokov sme si všetko chválili, sami sme sa obdivovali. Spojenecká, objektívna i nepriateľská cudzina nám musela uznať to, čo tu bolo. Teraz dobrej nitky, nevieme na sebe nájsť. A mylíme ešte aj ten jednoduchý národ, ktorý vie, kde je pravda a čo je vo veci. Museli ísť naň tak, že ma zajali, že ja vediem povstanie, že z donútenia hovorím do rádia, že som zavretý, aby národ šiel s nimi. Aj tí balamutili národ, aj vy balamutíte národ. Pletky sa roznášajú, keď by sme sa mali držať pokope a hľadiet' sa dostať bez škôd do budúcnosti. Ja som si vedomý situácie, ale nehľadám príčiny tam, kde nie sú, ale tam, kde sú. Do žalúdkov si ideme, špinu si vynášame navrch, chybu na chybu robíme a myslíme si sprost'áci, že to je cesta von. Darma hovoríte, že ten má príčinu na puči alebo ten, ten to zavinil a ten zas ono, Čatloš alebo Tuka, Mach, Medrický, alebo ja, alebo všetci. Päť rokov sme to robili všetci.

– Keď je koniec zlý, všetko je zlé, – tak, či podobne skočil Ďurčanský do toho poznámkou, čo ešte viac podráždilo prezidenta.

– Vzájomne sa upodozrievame, ale hlavnú príčinu si nepriznáme. Rusi sú v Karpatoch. Ale zato netreba strácať hlavu. Nemyslite si, že keď Nemci budú prehrávať, že voľakto pôjde s nimi. Nie o to ide. Vlastnú vec treba brániť. Škodám sa vyhnúť. Aby sme národu naraz nezničili všetko, čo sme mu lopotne vybudovali a dali za päť rokov slobody. Takto máme hľadiť na veci a nie ako chlapani z ulice, ktorí nemôžu vidieť podstatu. Som si vedomý dôsledkov, hoci hlásam, že musím statočne stáť pri slove. Tvrdím, že touto devízou vyhrám všade a za každej situácie. Statočnosť musí nakoniec oceniť každý. Preto sa nebojím o našu vec a trúfam si ísť s ňou pred súd Európy.

Balamutíme národ a pletieme všetko dokopy a sami proti sebe pracujeme! Kto tu povstal proti štátu, alebo proti vlastnej slobode, ako rečníte a píšete! Aj toho Procházku, keby som dostal do ruky, tak ho rozdriapem, ale týka sa to aj vás, redaktori! Kde je ten Slovák?

Nato vytiahol číslo Slováka, v ktorom bol stručný úvodník pod značkou, podľa všetkého od riaditeľa cukrovaru z Trnavy Ing. Procházku. V tomto článku sa písalo o tom, že žiaden národ na svete ešte nepovstal proti svojmu štátu a samostatnosti, iba my Slováci a, že iba my sme takí mudrci, takí politickí zaostalci.

Prezident čítal niektoré pasáže článku, zúrivým tónom, potom položil číslo pred seba na stôl a kričal:

– Čo potrebuje Beneš v Londýne viac, ako odcitovať si vlastný úradný orgán, Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Veď nie on, Beneš, to tvrdí, že Slováci nechcú svoj vlastný štát a povstali proti nemu a za jeho Československú republiku, veď to tvrdia sami Slováci, ľudáci, babráci. Takýchto redaktorov mám a takýchto politických chumajov, takéto sprostosti vieme robiť, – a tresol Slováka o zem.

– Však má pravdu Procházka, pán prezident, my sme háved', – Ďurčanský nato.

– Však čo hlásali z Bystrice! – Prezident vstal za stolom a trieskal doň päťou.

– Kto tu povstal proti štátu, proti samému sebe, čo všetci tárate! Tu povstali proti Nemcom, tu povstali všelijakí partizáni, bolševici, aj armáda proti Nemcom a s Rusmi a nie národ proti svojmu štátu, proti sebe. Nechcete ma presvedčiť a celý svet, že sme národ idiotov. Čo mi tu hlásate bludy a špiníte sami seba!

V tomto štýle pokračoval a chodil po voľnom priestore kancelárie, s rozopnutým kabátom a s rukami vo vačkoch. Potom si sadol medzi nás na voľnú stoličku pri Ďurčanskom. Paučo vysvetľoval, ako došlo ku uverejneniu toho článku, že ho tuším ani nečítal pred uverejnením. Potom vytýkal prezident ešte akýsi podobný článok v Gardistovi, tuším od Mila Urbana. Pritom aj tomu sa ušlo pár epitetónov. To zas Polakovič vysvetľoval, že nefungovali telefóny, či čo, že nemohli dať z propagandy smernice...

– Takéto mám úrady, takýchto spolupracovníkov, hryzieme sa, taľafatky si vyhľadávame a pri tom takéto voloviny robíme a takto pre nešikovnosť prehrávame veci národa!

Na akúsi ďalšiu okrajovú poznámku Ďurčanského – znenie si už nepamätám – sa prezident znovu dopálil. Trieskal päťou do operadla stoličky.

Vstal hádzuc odmietavo rukou proti Ďurčanskému hovoril mu:

– Len buďte cynikom, vám je ľahko byť cynikom!

Slovnú potyčku, ktorá z toho medzi ním a Ďurčanským vznikla som si nezapamätal. Z celej veci som získal trápny pocit – a myslím, že aj ostatní. Radšej som tuho fajčil. Hľadel na topánky. Myslel som si, že takéto scény sme mohli prezidentovi ušetriť. Najmä potom, čo musel v poslednom čase prežiť. V duchu som sa jedoval na celé hlúpe memorandum a memorandistov. Ale, keď už bola vec na miske a bol prítomný aj Čulen, využil som chvíľkové utíšenie mysli a poznamenal:

– Nie len to je podivné na našej tlači, že píše nejednotne a neusmernene, napáda svoju vládu, ako kedysi Čechov, ale vybavujú sa v tlači aj veci, ktoré by sa dali vybaviť inak. Takto robia zbytočne zlú krv vo verejnosti. Napríklad, hlúpe klebety o Karvašovi, alebo vyhrážanie sa Turčekovi zato, že intervenoval u prezidenta za zaisteného Ing. Havlíka. (Ako mi povedal Paučo, túto poznámku vpašoval do Slováka Čulen bez jeho vedomia). Zosmiešňujeme sa tým. Tvárime sa, ako keby sme boli štátom na pol Európy a preto ľavica nemôže vedieť, čo robí pravica.

Nato, myslím, predseda vlády povedal:

– To sa stáva. To nie sú závažné veci. Môže sa o tom hovoriť inokedy. Teraz sa vráťme k veci.

Potom sa hovorilo o akýchsi ťažkostiach pri HM. Macek mal poznámky o armáde, neochote, o nevraživosti Gardy voči HM. Prezident sa potom posťažoval ako ťažko sa dnes pracuje. Ako ťažko pracuje Haššík. Ako sa musí s Nemcami o každú maličkosť naťahovať.

– Práve dnes bol u mňa na obede. Však ty vieš, povedz im, – obrátil sa na predsedu vlády Dr. Tisu.

– Situácia je podstatne iná, ako pred povstaním. Musíme byť realisti.

Potom sa tón rozhovorov zmiernil. Prezident spomínal, že si je vedomý času, ktorý prežívame a problémov, ktoré nás očakávajú. Želá si len jedno, aby mu Boh doprial možnosť napísať svoje pamäti, až potom uvidí národ a svet, za akých ťažkých okolností a pomerov sme žili a museli obstáť.

Potom sme zas vrátili k memorandu. Ja som sa prihlásil k slovu a povedal som, že som bol hneď toho náhľadu, aby sme ohľadom niektorých osobných vecí šli k prezidentovi a povedali to ústne. Ale práve preto, aby sa v tom nevideli nejaké intrigy, páni sa rozhodli, že to dajú radšej na písme, preto aj druhá strana v tom musí vidieť určité plus. Ďalej som povedal, že pán prezident mal memorandum vziať na vedomie a keď je presvedčený, že sú tam veci, ktoré neobstoja, mal jednoducho zaň poďakovať a strčiť ho do šuflíka a nedávať ho na predsedníctvo Strany a potom tiež nie na súd Strany. Zbytočne sa tým sťažuje práca ľuďom a sťažujú sa podmienky pre zvládnutie situácie. Konečne bolo treba uvážiť, že v memorande sú veci, ktoré sa netýkajú osôb a nič tu nevyrieši ani súd Strany. Mohli by sa teda aspoň tieto poznámky vziať do úvahy. Vystáva tu teda otázka revízie zloženia Snemu, novelizácia zákona o Strane a jej významu, vnútornej štruktúry a pomeru k zložkám, atď.

– Konečne, bolo by sa žiadalo, pán prezident, keby ste sa častejšie bezprostredne stýkali so širším okruhom funkcionárov Strany a zložiek. Taktiež s tlačou a podobne, lebo vždy sme pociťovali v našej práci nedostatok bezprostredných smerníc.

Rozviazala sa zas rozprava. Prezident začal od konca mojej poznámky. Hovoril o smerniciach, ktoré nám dával vo svojich verejných prejavoch, článkoch a v organizačných zvestiach Strany. Ako inteligentným pracovníkom malo nám aj to stačiť. Mali sme si z toho vedieť vybrať. Potom hovoril o sneme.

– Snem sa meniť nebude, aj tak som už dosť ľudí menoval v porovnaní s tými, ktorí boli volení. Nebudem ho meniť. Trvám na tom, že je to snem legálne, za slobody a dobrovoľne národom volený, ktorý bol oprávnený rozhodnúť o štáte a zostáva naďalej zárukou legality a našim argumentom aj v medzinárodnej relácii a pre každú situáciu. Nie tam je podstata problémov, mať v Sneme zastúpenia také či také, aj inak sú u nás otvorené cesty a možnosti čokoľvek riešiť.

Čo sa týka memoranda, mne sú títo práve takí cenní ako páni z predsedníctva a keď sa voľačo tvrdí, tak si to musím vziať k srdcu. A keď ide o ďalekosiahle veci, chcem mať v pohári čistú vodu a v Strane čistý vzduch. Žiadne kliky a skupiny a nazdávania sa, ale otvorenosť a priamosť. To je najlepšia cesta k poriadku a porozumeniu. Nuž, dal som vám príležitosť, aj jednej aj druhej strane.

Potom sa hovorilo ešte o veciach Strany. O požiadavke, aby bol zvolaný zjazd Strany. Aby bolo vymenené predsedníctvo Strany, atď. Prezident prejavil ochotu, že len čo sa ustália v našom okolí fronty a trochu usadnú pomery naviaže spojenie s krajmi a do Bratislavy zvolá zjazd.

– Meniť predsedníctvo Strany, to sa nemôže. Načo ste urobili taký nemožný zákon a dali ste právo tvoriť predsedníctvo Strany len zjazdu?

Pamätám sa, že hovoril aj takto:

– Aj vodcom ste ma spravili, vodcu ste potrebovali, chodili za mnou, že vodca, vodca, že to musíme tam dať. Povedal som Kočišovi aj Sokolovi, dajte mi pokoj s vodcom, ja som predseda strany, bol som a tým aj ostanem. Bolo vraj treba, že si to členstvo žiada, že si treba upevniť pozíciu, že medzinárodná situácia si to žiada, nuž majte si vodcu. Na toto som ja nikdy nebol, všelijaké tituly, funkcie, ministrov plno, všetko len peniaze stojí a práce čo najmenej. Skromnosť musíme forsírovať, zdôrazňovať tvorivosť, pracovitosť, tak po slovensky, ako ľud náš!

– Načo ste teda podpísali zákon o Strane, pán prezident? – Ďurčanský nato, – mali ste ho vrátiť! – Ale prezident nato už ani nereagoval.

Potom sa už tak nesústavne hovorilo o všeličom. Ktorýsi z memorandistov sa medziiným tiež opýtal, ako stoja fronty a aké sú výhľady Nemcov na víťazstvo. Prezident odpovedal tak akosi:

– Nuž neviem, neviem, však aj vy sledujete správy, aj Londýn, vidíte situáciu. Čítam dnes, túto rozhlas hlási odkiaľsi, – vyhľadal dennú zásielku od odpočívacej služby na Murínovom stole, – že Nemci užívajú fau zbrane už aj na fronte, pri Lutychu tuším. Vyprávam sa s nimi o tom. Ved' chodia sem ku mne, aj civili, aj vojaci. Všetci hovoria s ohromnou istotou, s optimizmom. Nevieť o čo to opierajú, ale musím si myslieť, že to musí mať nejakú oporu, lebo poznám predsa, čo je predstieranie a čo je presvedčenie. Ten optimizmus musí byť niečím opodstatnený, o čom sa ešte nevie. – My sme nato ani jeden nič.

Potom už rozhovor zaviazol. Ved' už aj hodne času ubehlo. Ľudia začali už aj medzi sebou hovoriť o tom i onom. Nazáver prezident sám položil globálnu otázku:

– Tak ako teda s tým memorandom?

Ďurčanský briskne a s flegmatickou pohotovosťou povedal:

– Do kachiel!

Poniekto sa zasmiali. Prezident sa obrátil na Mederlyho s otázkou:

–No, čo, vy, súd?

Starý pán Mederly odpovedal pomaličky a svojsky:

– Však neškodí pravda tým starším, keď vedia, že sú pozorovaní a že si niekto trúfa volať aj ich na zodpovednosť. No zase aj týmto mladším neuškodí niekedy pritiahnúť oprátku, aby veľmi nestrečkovali, ako to už u mladých býva. A tak my asi to teda pripravíme tak, ako ste sa uzniesli, pán prezident, a už potom vyrozumieme patričných o ďalšom.

– No tak teda dobre, len sa s tým poponáhľať, aby to bolo čo najskôr, – povedal pán prezident. – Myslím, že toto je potrebné, takto si otvorene o veciach povyprávať a vy to teda už usmerňujte náležite, aby to nevybočovalo do škody, – dodal ešte.

Poďakoval generálnemu tajomníkovi Opluštilovi. Povstávali sme, podal nám všetkým ruku a bol porade koniec.

My mladší sme išli odtiaľ spoločne do Tatry na večeru: Paučo, Mikulovci, Lojzko Krajčovič a vidí sa mi aj Ďurčanský. Nemohol som si pravdaže pri večeri odpustiť poznámky, ako:

– Páni, čo som vám povedal, ja sa vám vôbec čudujem. Ako by ste nepoznali prezidenta? Ďurčanský to s tými kachľami povedal najlepšie.

Bola to posledná scéna, ktorá sa v súvislosti s memorandom odohrala. Mal som už s touto vecou celkom pokoj. Myslím si, že aj ostatní, lebo som potom už nepočul o veci hovoriť. Podľa všetkého to pokračovalo vo svojom dôstojnom a do histórie volajúcom odpočinku v rukách ktoréhosi sudcu Strany.

V kruhoch svojich priateľov, ktorí sa o veci dopytali z chýrov po meste, som mal ešte príležitosť poreferovať o memorande a o jeho osudoch (referenti PS a Roľníckej komory, Kinopartia, posl. Turček, atď.). Považoval som za samozrejme povedať im o tom pravdu, aby sa nenechali zbytočne zavádzať chýrmi a kombináciami, prípadne, aby aj sami tieto ďalej zbytočne nerozširovali.

Od apríla 1944 som mal rodinu evakuovanú v Nitre. Vianočné sviatky som preto trávil pri rodine v tomto meste. Keďže tesne pred Vianocami Rusi prenikli až ku Hronu a zaujali Levice, očakávalo sa, že každú chvíľu urobia aj výpad proti Nitre. Mesto bolo plné obáv a očakávania. V Nitre som sa zdržiaval aj vo všedných dňoch vianočného obdobia. V úrade som to zariadil tak, že až do Troch kráľov mali voľno tí úradníci Združenia, ktorí odcestovali na vidiek. Ostatní konali len inšpekčnú službu.

Po novom roku riaditeľ štátneho žrebčince v Nitre cestoval autom na jeden deň do Bratislavy. Tak som sa odviezol s ním. 4. januára okolo 10. hodiny dopoludnia som vystúpil pred Tatra hotelom a šiel som do Združenia. Okolo poludnia som sa vybral ešte do Rolníckej komory na Križkovej 7 a cestou som sa chcel zastaviť u známeho lekára na jednej ulici za kaviarňou Štefánka. Pár dní som pociťoval akúsi nevoľnosť na srdci a tak som sa chcel nechať prezrieť. Zahýbajúc ku prezidentskému palácu, natrafil som tam na chodníku na Dr. Polakoviča, Dr. Pauča a Dr. Jožu Mikulu. Stáli a radili sa. Zvítali sme sa a ja som sa hneď opýtal:

– Chystáte nejaký nový útok na hrad?

Medzitým vyšiel z paláca poslanec Dr. Tvrдый. Pristavil sa pri nás. Všetci sa mu sarkasticky hlboko ukláňali:

– Hlbočíme sa vám, sudca náš, – lebo patril k súdu Strany, v ktorého kompetencii bolo memorandum. Takto privítaný pobral sa rýchlo ďalej. Len čo odišiel oznámil mi Paučo, že boli v paláci pozvať prezidenta na zjazd mladej generácie, ktorý bude 14. januára v Piešťanoch.

Moje prvé slová boli:

– Čo to zase? Zjazd mladej generácie? Páni, ešte ste neurobili dosť dier do neba?

Trocha sa ich to dotklo. Paučo mi ďalej oznámil, že ma medzi Vianocami a Novým rokom hľadali, ale že som tu nebol. Oni, memorandisti, však mali zatiaľ porady a rozhodli sa zvolať zjazd mladej generácie do Piešťan. Že ma chceli do veci zapojiť, ba tuším pomýšľali, aby som tam mal prednášku o sociálnej problematike. Potom si ju vzal Jožo Mikula. Zjazd mal byť v nedeľu 14. januára v Piešťanoch. Už sa tlačili aj pozvánky. Prednášať budú Polakovič, Paučo, Dr. Mečiar, Jožo Mikula, minister Ďurčanský a minister Lednár. Boli práve u prezidenta pozvať ho na zjazd a informovať ho o stave príprav. (Ako som sa neskoršie dozvedel, súhlas na zjazd si vyžiadali už pred novým rokom.) Prezident účasť nesľúbil. Nemal však žiadnych námietok a chcel zjazd pozorne sledovať.

Zamýšľal som sa ešte nad vecou, keď odišiel Jožo Mikula. Pomaly sme postupovali po chodníku pred palácom. Pýtal som sa aký význam má mať zjazd. Odpovedali, že to bude manifestácia za štátnu myšlienku, za očistu ľudáctva pod heslom: Za život národa, za trvanie štátu. Široká verejnosť sa má zainteresovať do stanoviska mladých. Majú sa pohnúť stojaté vody i váhavci a má sa pohýbať aj vecami, ktoré boli nadhodené v memorande. Tak akosi povedal Polakovič, že celú mladú generáciu nemôžu postaviť pred súd Strany a tak sa mýlia páni, keď si myslia, že nás takto odbavia. Zjazd sa postaví za naše požiadavky a predsedníctvo Strany nebude mať iné východisko, ako vyvodiť z toho dôsledky. Poznamenal som, že sa obávam, že to zase ostane bez náležitého výsledku a bude z toho zasa len nová diera do neba. Potom odišiel aj Paučo s tým, že sa o veci ešte porozprávame. Na zjazde sa má prijať manifest, ktorý bude treba pripraviť. Dôvodil som, že sa to musí dôkladne premyslieť. Vyslovil som obavu, že aj čas bude prikrátky na dôkladné pripravenie zjazdu. Polakovič replikoval, že nie je doba na dlhé úvahy a reči. Ja nato zasa, že veru ani na nerozmyslené činy. S tým sme vec zakľúčili a urobili rozchod. Až po kaviareň Štefánku som šiel s Polakovičom, ktorý úradoval v budove za Štefánkou, kde bol evakuovaný úrad propagandy. Povedal mi ešte, že manifest, ktorý sa na zjazde vynesie, bude musieť znamenať obrodu ľudáctva a nášho vnútorného života.

– No len aby, – hovorím mu nato ja, – nesľubuj si od toho zas veľa. Keď ani prezident nepríde, hoci inokedy ide na každú dedinskú parádu.

Polakovič nato: – Pre mňa nie je ani tak problém, aby šiel s nami, ako odpútal sa od tých... A s tým sme sa aj rozišli.

Šiel som k lekárovi (Dr. Kardiakovi) a potom do Roľníckej komory. V Komore som sa pokúsil telefonicky zavolať Dr. Ďurčanského, aby som sa ho popýtal, čo sa súdi o celej veci, ale som ho nezastihol. Taktiež ešte jedného-dvoch iných kamarátov som hľadal telefonicky chcúc sa s nimi vôbec porozprávať. No nikde som nikoho nezastihol. Možno aj preto, lebo už bolo okolo druhej poobede. No bolo aj také medzisieťkové ovzdušie.

Poobede som pobehal lekárne kvôli liekom a vybavil si ešte iné veci. Nepamätám sa už z akých príčin som sa nevrátil do Nitry autom. Až do druhého dňa som zostal v Bratislave. Potom som odcestoval nitrianskym poobedňajším motorovým rýchlikom. Pamätám sa, že ešte cestou do Komory som uvažoval o dvoch veciach: Prečo sa prezident nechce zúčastniť zjazdu? Pritom kedysi by si určite nebol nechal ujsť takú príležitosť, ako prehovoriť na zjazde mladej a ľudáckej generácie. Dospel som k takému záveru, že prezident, podľa všetkého, zvažujúc situáciu vôbec a memorandum zvlášť, i to, čo okolo neho bolo, nesúhlasí s usporiadaním zjazdu. Netrúfa si však celú vec zakázať obávajúc sa, aby si ktokoľvek o ňom nemyslel, že sa bojí alebo podobne. Úhrnom si pravdepodobne prezident myslí:

– Keď ste chumaji, robte si!

Druhá vec bola o tom, či by sa vôbec nemalo znemožniť uskutočnenie zjazdu. Cítil som, či už vzhľadom na to, čo sa dialo okolo memoranda, ako aj vzhľadom na všeobecnú politickú situáciu, či prezidentov postoj, že robiť takýto zjazd je jedna najnešikovnejšia vec (a hlavne o tom som chcel počuť mienku Ďurčanského). Vysporiadával som sa aj s myšlienkou, že ma zámerne z príprav zjazdu vynechali, čo by bolo bývalo celkom odôvodnené, keďže som vlastne nebol pravým memorandistom a že len toto náhodné stretnutie pred palácom spôsobilo, že mi museli vec povedať. Dosť opodstatnene mohli usudzovať, že by som bol býval pravdepodobne proti zjazdu. Na druhej strane som musel uznať, že spomedzi tých, tak zvaných hospodárov, ku ktorým majú vcelku rezervovaný postoj a spomedzi tých, čo už od marcových časov (a ešte z dôb Kirschbaumových) stoja na opozičnom krídle, mňa ešte považujú za seberovného, za nesporného starého ľudáka, ktorý má ešte vždy právo hovoriť za mladú generáciu všade tam, kde si osobujú aj právo hovoriť oni. Konkludoval som nakoniec tak, že ma sotva zámerne vynechali a že sa dozvedám dodatočne o veci len následkom mojej viacdňovej povianočnej neprítomnosti v Bratislave. Nakoniec majú hlavu plnú všelijakých tých vážnych starostí (rodičia v Leviciach už obsadení, otcova firma opustená a na mojej hlave, sestry, brat na vojenčine, jeho žena s deťmi v Leviciach, evakuovať či neevakuovať byť z Bratislavy, úrad, atď.) nechal som meditácie a šiel som si po svojom.

Na druhý deň dopoludnia som medzi vybavovaním rozličných iných vecí navštívil Pauča v redakcii Slováka s tým, že som mu chcel nadiktovať niektoré adresy, na ktoré treba poslať pozvánky na zjazd. No hlavne s úmyslom, úprimne sa s ním o zjazde porozprávať. Najprv som si vyzdvihol jednu tlačenu pozvánku, ktorú mi na jeho telefonovanie doniesla ktorási tam slečna z redakcie. Hneď za čerstva som ho upozornil na chybu, ktorú v nej mali. Uviedli totiž Štefana Mikulu ako prednášateľa, hoci prednášať bude Jožo. Utekal zastaviť rozposielanie a kázal urobiť opravu. Potom sme si zasadli s úmyslom sa dobre porozprávať. Vyrušoval nás však raz telefón, potom návštevy, takže rozhovor sa nijako nemohol naširoko a metodicky rozprúdiť a nabráť tú hĺbku, ktorá by bola úplne uspokojovala dušu. Okrem toho som cítil medzi nami akúsi neurčitú a viac tušenú priehradu. Spočívala v tom, že sme o sebe navzájom vedeli, že o určitých veciach máme rozdielne názory, no z kamarátstva a zo vzájomného rešpektu predsa len jeden druhého uznávali. Tak isto sme si boli vedomí toho, že sú aj veci, ktoré nás spájajú. K môjmu cieľu – hovoriť úprimnejšie o zjazde – sme sa vlastne ani nedostali. Namiesto toho sme viac-menej v náznakovitom a kusom rozhovore prebrali najmä zahranično-politické, vojenské a otázky osobnej budúcnosti. Hovorili sme o politických veciach a otázke bolševizmu. Zastával som náhľad, že by bolo treba si jasne uvedomiť a v užšom kruhu prediskutovať aj tú eventualitu, že náš priestor bude pod vplyvom Ruska. Máme sa teda pripravovať udržať slovenskú vec na povrchu aj za takýchto podmienok. Hovoril som, že musíme uvažovať aj o tom, ako pri živote udržať ľudácke politické hnutie. Samozrejme za podmienky, že máme vážne brať reči a prisľuby o demokracii zo strany Londýna, Beneša i Moskvy. To je predsa podklad, na ktorom máme práve

domáhať sa ostať na povrchu. Paučo sa vyjadril asi takto:

– Joštík, robíš si zbytočné ilúzie.

– Pripúšťam,– reku, – že si robím ilúzie, ale nemôžeš poprieť, že ich opieram o hlbokú a úprimnú vieru v demokraciu. A keď aj oni myslia demokraciu vážne, tak teda toto nie je žiadna ilúzia, lebo potom ich propaganda je klamstvo.

Paučo bol k tomu veľmi skeptický. Neveril, žeby Rusi vôbec nechali našu inteligenciu pri živote. Politickú prácu považoval v našom prípade vôbec za vylúčenú, okrem tej, ktorá bude možná v emigrácii. Sám bol odhodlaný odísť do Nemecka. Povedal som mu, že osobne ešte nie som rozhodnutý, ale, ako to môže cítiť, skôr sa kloním k tomu ostať tu. Paučo veril na vznik nemecko-anglického frontu proti bolševizmu ešte pred koncom vojny a na vytlačenie bolševikov späť zo strednej Európy ako na jedinú možnosť zostať na Slovensku a udržať sa pri živote.

Potom nás vyrušila jeho manželka, ktorá ho s čímisi určitý čas zdržala. Keď odišla, pomaličky som sa porúčal tiež. Paučo ma ešte požiadal, aby som napísal do Napredu úvodník o zjazde. Tak, aby číslo mohlo byť vydané k zjazdu.

– Neviem ti to sľúbiť na určito, lebo rád dodržím, čo sľúbim. Však ti to ešte oznámim, času je ešte dosť.

S tým som odišiel.

Nasledujúce dni som bol v Nitre, a síce cez Tri krále, ktoré pripadli na sobotu. Potom v nedeľu a v pondelok som ostal tiež. Urobil som to kvôli priateľovi Dr. Banskému, ktorý pricestoval v manželkinej záležitosti na župný úrad a potreboval tam u mojich známych protekciu.

Po vybavení záležitosti na župnom úrade a u župného lekára Dr. Turčeka, navštívili sme v Nitrianskych mlynoch spolu s Banským priateľa Ing. Ferdiša Jurčoviča, vtedy generálneho riaditeľa mlynov. Ferdiš bol práve dostal raňajšou poštou pozvánku na zjazd. Tak sme sa rozdebatovali aj o tom. Tváril sa na vec veľmi pochybovačne a odmietavo, najmä nepovažoval dobu vhodnú na také veci, tým menej pod menami Polakovič a Paučo. Mal proti nim mnoho rozličných všeobecných i svojich, svojráznych výhrad. V podstate som s ním súhlasil, ale argumentoval som, že teraz, keď sa už zjazdu nedá zabrániť, je našou povinnosťou, nás rozumnejších, na zjazd ísť a zabrániť tomu, aby tam títo ľudia neporobili nejaké vyložené voloviny. My si to môžeme trúfať, lebo máme prinajmenej také právo hovoriť do vecí ako oni. Sme s nimi kamaráti. Takí drzí už hádam len nebudú, že by nás dali zavrieť. Ferdiš pochyboval:

– Na zjazde sa nebude môcť otvorene hovoriť. Bude tam Gestapo, všelijakí ľudia. A urobiť teraz na záver nejakú volovinu nemá ozaj význam, – atď. No nepovažoval za vylúčené, že do Piešťan preda len pôjde, za bratom. No a potom, keď už tam bude, tak sa ako nezaujatý pozorovateľ podíva aj na zjazd.

Tak sme sa po dohode, že ma na druhý deň vezme autom do Bratislavy rozišli. (Chodil na obvyklú týždennú návštevu.) Poobedoval som ešte s Banským v reštaurácii, vyprevadil ho kus ku vlaku a šiel domov.

Počas nasledujúcich dní som mal v Nitre času porozmýšľať o celej veci. Povyprával som sa o tom aj s mojou dobrou ženou, s ktorou zavše aj takéto celonárodné, ba i svetové problémy pretriasame. Dostal som rozumný inak príkaz, ktorý som dokopy vlastne aj ja schvaľoval, že sa mi teraz

netreba do takých vecí pliesť a miešať sa medzi takých ľudí ako sú Polakovič a Paučo, ktorých prejavy ľudia pomaly ani cítiť nemôžu. Očakávala, že v nedelju mi bude rodina v Nitre prednejšia, než kde aké hlúpe zjazdy. I keď našim ženám máme vždy dávať za pravdu, predsa vždy pravdu nemajú. Tak veru som aj ja v tomto prípade došiel ku iným konklúziám. Pouvažujúc o veci ustálil som sa na tomto:

Je isté, že zjazdu sa už zabrániť nedá, vzhľadom nato, že pozvánky sú už rozposlané, prezident už bol pozvaný, ministri si už chystajú prednášky. Keď ešte uvážime Polakovičovú povahu, zjazd, hoci sa nazýva zjazdom mladej slovenskej generácie, obmedzí sa celkom určite na zjazd nanajvyš mladej ľudáckej generácie a takto bude vždy aj posudzovaný. Ako slovo mladých ľudákov. Keďže za zjazdom stoja ľudia už veľmi zaťažení v istom smere, môže sa stať, že zjazd by vyznel tak, že by nás, mladú súčasnú slovenskú a hlavne ľudácku generáciu nectil pred slovenskou budúcnosťou a dejinami. Prinajmenšom tam možno očakávať veľké a bezhlavé zaprisahávanie sa Nemcom, ak nie priam Hitlerovi (pozri Macekov prejav v sneme). Aj vnútropoliticky by mohol zjazd narobiť zbytočné škody a vyznieť v podobný cirkus, ako memorandum. Veľmi ľahko sa tam môže ukriviť ľuďom, ktorí si to nezaslúžia, prípadne môžu byť vyslovené nemožné a nesplniteľné požiadavky. Zjazd sa uznesie na manifeste, ktorý tu ostane ako dokument týchto neobyčajných časov pred dejinami a súdom národa. Nuž mám sa ja, taký starý ľudáčisko, ktorý som za takých pomerov, ako boli roku 1935 zakladal Klub ľudáckych akademikov, keď ešte Paučo bol kdesi v Rimavskej Sobotě zelený gymnazista a Polakovič niekde v talianskom seminári rozmýšľal o márnosti sveta; ja, významný funkcionár zložky Strany a nesporne člen mladej generácie, človek, ktorý si držím svoje pevné stanovisko už od roku 1939, mám sa ja nato len tak ľahostajne dívať? Prípadne hodiť nato rukou? Alebo sa usilovať zabrániť týmto ľuďom, aby neurobili nejakú neospravedliteľnú hlúposť? Uvážil som, tak ako uvažovali aj všetci ostatní, aj eventuálne osobné riziko pre prítomnosť i budúcnosť v dôsledku zapojenia sa do tejto veci. Toho pre prítomnosť som sa neobával, lebo však rozhovory boli v inak dôvernom priateľskom kruhu a denunciantov medzi nami nebolo. Inak ma tiež kryla funkcia v Združení. Čo do budúcnosti som uvažoval tak, že svoj postoj som zaujal a jasne vypovedal už dávno, keď Nemci boli na vrchole svojich úspechov a mocenského rozpätia a na tomto postoji som nemal a nemám čo meniť. Preto nikto nemôže mať podkladu, na ktorom by ma mohol upodozrievať z prisluhovačstva Nemcom a ich vojnovému pochábstvu, zo zapredanectva alebo zaslepenosti. Naopak, odtiahnutie sa od veci musel by som si sám vytýkať ako slabosť, zakríknutosť, či už voči terajším mocipánom a ich adjutantom, alebo voči budúcim mocipánom. Inak by som si musel sám pripustiť výčitky, že som neurobil aspoň to, čo bolo za daných okolností možné. Tým viacej mi toto hľadisko vystúpilo do popredia, že som prechovával presvedčenie o tom, že aj v ľudáctve je toľko nevyraditeľných ideových prvkov a toľko momentov z týchto posledných rokov, ktoré musia byť uznané ako podklad pre naše ďalšie politické pôsobenie v novej ČSR. Ak sa už aj narobilo dosť chybných krokov, a keď samozrejme bude musieť ustúpiť staršia garnitúra, aspoň my, mladí, sa zbytočnými nešikovnosťami neznemožňujme.

Ak by sa mi nepodarilo získať vplyv hlavne na obsah manifestu, presadiť prípadne isté moje stanoviská – podľa toho pravda, čo bude zo strany prípravného výboru zjazdu predložené, čo ešte uvidím a o čom si iba určité predpoklady tvorím, podľa mojich skúseností s týmito ľuďmi – ešte vždy budem mať čas odpútať sa od veci a deklarovat svoje stanovisko a dôvody prečo odstupujem. Vlastne toto všetko sa ešte ukáže. V každom prípade mi ostáva povinnosť, nenechať vec mimo pozornosti. V Bratislave ešte bude príležitosť porozprávať sa s ľuďmi a uvidím, čo sa dá robiť. S takouto konklúziou som sa vrátil v utorok ráno po Troch kráľoch do Bratislavy na aute s Ing. Jurčovičom. Po ceste sme pravdaže absolvovali rozhovor znova aj o tejto veci, v ktorom som zhruba povedal úvahy, tu uvedené.

Ešte v utorok dopoludnia som sa príležitostne pristavil v redakcii u Pauča vo veci článku o zjazde do Napredu. Oznamil som, že článok chcem napísať. Chcel som si zároveň prečítať manifest, vydaný na zjazde Strany roku 1936 v Piešťanoch, v ktorom bola formulované aj zahranično-politické stanovisko Strany. Okolo tohto memaranda bol vtedy veľký cirkus v Strane. Tuším aj v Prahe. Bolo tam formulované aj stanovisko k bolševizmu, ktoré ma tiež veľmi zaujímalo. Na znenie manifestu som sa už vôbec nepamätal, tak som si ho chcel prečítať. Piešťanský manifest, patričnú zahranično-politickú stať, sme našli v Paučovej knihe: Politicko-národný program HSLŠ. Mal som ju aj doma.

– Tam si to preštudujem dôkladnejšie.

S tým som odišiel.

Večer som si potom doma piešťanský manifest prečítal a konštatoval som, že si najmä s formuláciou o pomere k boľševizmu nemôžem vôbec poslúžiť vo svojom článku a začal som koncipovať článok do Napredu. Nemôžuc článok napísať tak, ako by som ho za plnej úprimnosti bol chcel, začal som ho písať len tak veľmi dookola a popri riadkoch písal som aj medzi riadkami. Sám nadpis mi dal hodne roboty a úvah, až som sa konečne ustálil na nadpise: Osudová "mladá generácia" – so slovami mladá generácia v úvodzovkách, čo malo mať mnohoraký význam. Bol som skoro došiel aj k rozhodnutiu, že ten článok nenapíšem, keď ho nemôžem napísať tak, plným dúškom, od srdca. Vedť možno sa mi nakoniec nebude samému páčiť a ani Paučo, ako redaktor, nemusí byť s ním spokojný. Nakoniec nebude uverejnený a potom škoda námahy. Potom som však uvážil, že bude predsa múdrejšie, keď ten článok napíšem ja, lebo by ho potom mohol napísať Paučo svojim obvyklým diktátom, či Polakovič svojim známym štýlom a tónom. Z môjho pera to bude predsa len obstojnejšie. A tak som si aj pomyslel, že sa ponáhľať s tým nemusím. Nahodil som perom na papier ešte pár odstavcov, myšlienok a odložil som to na neskoršie.

V stredu 10. januára popoludní okolo piatej bola na hlavnom veliteľstve HM u Lojza Maceka porada o zjazde a príprave zjazdového manifestu, zvolaná dopoludnia telefonicky službou na HM. Prítomní boli Macek, Dr. Ďurčanský Ferdiš, Dr. Paučo, Dr. Polakovič, Dr. Jožo Mikula, Dr. Štefan Mikula, Dr. Magala a Dr. Kosorín.

Najprv sa hovorilo všeobecne o zjazde, o prípravách a o ohlase, aký má zjazd vo verejnosti. Mnohí to videli ako akúsi poloúradnú vec, ktorú si Nemci viac-menej objednali. Podopierali to najmä menami Polakovič a Paučo, ktorými boli podpísané pozvánky za prípravný výbor zjazdu (predseda a tajomník). Iní si zasa mysleli, že je to ich výlučne osobná akcia. Alebo ešte niektorých ambiciózných jednotlivcov, ktorí sa nemôžu dočkať poslaneckých mandátov a kresiel. Verejnosť nemohla vedieť, ako sa veci v skutočnosti majú. Informácia sa skreslila. Bol to dôsledok unáhlenosti rozhodnutia urobiť zjazd. Výsledok toho, že absentovali obširnejšie prípravné rozhovory. Verejná mienka sa teda obracala voči zjazdu s podivom a nepochopením. Prijalo sa preto rozhodnutie, že sa v dennej tlači uverejní zoznam členov prípravného výboru zjazdu.

Polakovič referoval s kým vlastne o veci hovoril. Že telefonoval s Dr. Ambrušom, s Dr. Mečiarom. No ohľadom ich vymenovania do prípravného výboru sa vlastne nezmienil. Ale nevylučoval to. Veril, že budú súhlasiť. Prítomní mali byť všetci zverejnení ako členovia prípravného výboru. Ďurčanský nesúhlasil a žiadal, aby jeho meno v súvislosti so zjazdom a prípravami nebolo vôbec spomínané. Prednášku síce povie, chce aj poradiť a zúčastniť sa porád, ale inak chce ostať v úzadí. Dr. Magala z Pôdohospodárskeho združenia vlastne ani ešte dobre nevedel o čo ide. Nebol informovaný. Vedel len to, čo som mu stručne povedal dopoludnia, keď ho telefonicky pozvali a prišiel sa za mnou pýtať o čo vlastne ide. Trochu sa tváril pochybovačne. Bol pozvaný ako predstaviteľ intelektuálov Hlinkovej Gardy a s nikým z HG nehovoril. Nakoniec však súhlasil s uvedením svojho mena a my ostatní sme tiež nič nenamietali, keďže išlo o napravenie naštrbeného dojmu o zjazde.

V ďalšom som prehovoril ja. Vytýkal som unáhlené zvolanie a nedostatočné pripravenie zjazdu. Nebolo ani so všetkými členmi prípravného výboru dôkladne hovorené. Nebol ani širší okruh mladej inteligencie zainteresovaný. Išlo predsa o vec, ktorá nemala ostať neprístupná verejnosti, ako memorandum a vieme, ako to práve pre takúto ukvapenosť s ním dopadlo. Ďalej som považoval za veľkú chybu v prípravách zjazdu, že bol vôbec zostavený zvláštny prípravný výbor zjazdu. Viem, že autorom celého nápadu tanul na mysli voľakedajší trenčiansko-teplický zjazd mladej slovenskej generácie.

– Ale, pán minister to môže sám najlepšie potvrdiť, tento zjazd bol pripravovaný celé týždne. Na poradách predebatovaný. Prípravný výbor tam mal zmysel. Pozostával zo zástupcov rozličných ideových a politických smerov medzi mladými. Podľa akého kľúča a na akom podklade sa však zostavuje prípravný výbor teraz? Môže hovoriť, že predstavuje mladú slovenskú generáciu, alebo len ľudácku generáciu? Zjazd by mohol organizovať Klub akademikov HSL'S, alebo Združenie vysokoškolského študentstva. Nieкто teda, kto má formálne právo na reprezentovanie mladej generácie. Tí istí ľudia mohli byť prizvaní k prípravným prácam. Takto sa mohlo vyhnúť uvádzaniu mien a všelijakým kombináciám a zvädzaniu vecí na bočnú, osobnú koľaj, atď. Keď sa dačo takéhoto významného robí, treba to robiť hlavou.

Na túto tému začal dosť živý rozhovor. Okrem iného sa hovorilo aj o vhodnosti usporiadať v týchto časoch takýto zjazd a o nepriaznivých stránkach celej veci. Aj Ďurčanský zastával náhľad, že nato nie je vhodná doba. No nakoniec sa ustálilo na tom, že predsa záleží od ľudí, čo sa z toho urobí. A, že pri šikovnom postupe nemusí takáto vec zaškodiť. Ba dá sa z toho vyťažiť aj pre posilnenie slovenskej veci, ako na domácom a vnútrostraníckom úseku, tak zahranično-politicky. Treba si len veľmi šikovne a premyslene počínať. V každom prípade treba prizvať aj zahraničných novinárov, hlavne neutrálnych a postarať sa o to, aby naše zastupiteľstvá v neutrálnych štátoch dostali o veci obsiahle informácie a vedeli s tým propagačne manipulovať. Vrámci rozhovoru sa pravda nakoniec v autoritatívnom štýle predsedu prípravného výboru konštatovalo, že si netreba robiť všelijaké škrupule, lebo na vec nás oprávňujú funkcie a urobená práca.

– Nech si kombinuje kto čo chce. Všetko, čo nie je jasné sa ešte v tlači povie a vyjasní to sám zjazd, atď.

Potom bola rozprava o manifeste. Polakovič ju uviedol poukazom na to, že vlastne výsledkom, zjazdu má byť manifest, ktorý sa uverejní, vydá v osobitnej brožúre o zjazde, doručí na patričné miesta, pošle do zahraničia. Na základe tohto manifestu, ktorý nám, mladej generácii, dá legitimitu budeme robiť poriadky. Predložil aj koncept manifestu. Rozdal nám niekoľko exemplárov napísaných na stroji. Čítali sme ho najprv celý a potom bod za bodom. O návrhu sa rozprúdila debata. Najviac hovoril Ďurčanský, Polakovič a ja. Tu a tam zasiahol do debaty ešte Macek a Paučo, menej Jožo Mikula a Dr. Magala. Ako prvý hovoril Ďurčanský. Označil manifest za veľmi dlhý, rozvláchny, závadný aj obsahovo v niektorých veciach.

– Takýto manifest je zväčšej časti nepoužiteľný, po stránke formálnej i obsahovej. Manifest má byť čo najstručnejší. Veľmi šikovne a pružne, avšak určite formulovaný. Treba a možno v ňom povedať aj veci, ktoré sa zdanlivo na zjazde povedať nedajú, alebo ktoré by sa zdalo hádam ako povážlivé povedať. Musí mať taký európsky švih, musí byť orientovaný na celú Európu, nesmie rozťahovať naše všelijaké domáce taľafatky, ktorým cudzina nerozumie. Pokiaľ ide o domáce veci, musí vychádzať zo všeobecných zásad zrozumiteľných každému aj vo svete, z ktorých sa už konkrétna podľa potreby dajú odvodíť. V každom prípade však musia byť v manifeste obsiahnuté aj hospodárske a sociálne zásady. To je tenor dneška a podstata aj slovenskej problematiky. Je zbytočné spomínať niektoré veci, ktoré sú už bezpredmetné, ako Židia a Česi. Stavíme sa nimi do divného svetla, keď toto žiadame riešiť. Pritom na druhej strane hlásame, že sme tieto veci riešili. Cudzina to vidí inak. Nerozumie tomu tak ako my. Tiež veľmi opatrne sa treba kriticky vyslovovať o vláde, netreba ju stavať do takého svetla, aby to slúžilo našej nepriateľskej propagande, či u našich spojencov, či u našich protivníkov.

Potom som hovoril ja. Približne takto:

– Najprv si musíme dôkladne uvedomiť, čo zjazdom sledujeme. Ak máme robiť len výčitky vláde, prezidentovi, Snemu, Strane atď., na to nie je potrebný zjazd. To by stačilo podať ešte jedno memorandum patričným pánom, alebo ich navštíviť a vyložiť im to ústne, priamo. Naopak, cieľ a zmysel zjazdu vidím stručne vyjadrený v jeho hesle: "Za život národa, za trvanie štátu." Nato bolo predsa heslo dané zjazdu. Nepotrebujeme teda

nič inšie, ako toto heslo v manifeste rozviesť, doplniť ho niektorými špeciálnymi vecami, problematikou sociálnou, hospodárskou a kultúrnou, ako navrhujú Ďurčanský i Polakovič. Podľa môjho názoru zjazd, keď sa už robí, má dokumentovať určité zmýšľanie nás mladých o domácich i zahraničných otázkach. Chceme ním niečo národu a svetu povedať, chceme dať slovo v našich národných a štátnych veciach. Zjazd má, aj podľa svojho hesla, domácej a zahraničnej propagande dokumentovať, že sme za svoj štát, za jeho zachovanie, proti čechoslováckej ideológii, atď. Preto považujem štylizáciu manifestu a jeho obsah za veľmi dôležitý. Treba si v ňom všetko veľmi dôkladne uvážiť a to zo všetkých možných hľadísk, nie len eventuálne z toho hľadiska, ktoré je, dajme tomu, nám spoločné. Čo sa zjazdu predloží, to zjazd prijme, ak to nebude v diametrálnom rozpore so samou náplňou zjazdu. Keď sa budeme pridržať hesla zjazdu, to sa nám stať nemôže. Zahranično-politickú problematiku teda považujem, vzhľadom na súčasné pomery, ale i v súvislosti s heslom zjazdu za najpodstatnejšiu. Najmä tu musíme ukázať tú výšku a formát ako ich zdôrazňuje aj Dr. Ďurčanský. Považoval by som za najzákladnejšiu chybu manifestu, keby sme našu štátnosť viazali výlučne len na Nemecko. Preto nemôžem nijako súhlasiť s 15. bodom návrhu. Naopak súhlasím so stanoviskom Dr. Ďurčanského, že sa máme orientovať na celú Európu a zdôrazňovať zachovanie našej štátnosti ako maximálnu požiadavku pre každú eventualitu. Treba napríklad zdôrazniť aj to, že nás už aj iní uznali ako štát; ďalej že štát si považujú za svätú samozrejmosť aj iné kultúrne národy. Konečne chýbajú mi v manifeste ešte niektoré samozrejme a veľmi dôležité veci: celistvosť slovenského historického územia, odčinenie viedenskej krivdy, postoj proti maďarskému imperializmu, aby si to niekto nevykladal, že sme síce proti čechoslováctvu, ale nie proti Maďarom a hungarizmu. Patrí sa venovať rozpomienku... ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné))

V dôsledku môjho vystúpenia sa rozvinula čulá diskusia okolo zahranično-politických otázok. Zasiahli do nej, hádam, všetci bez výnimky. Polakovič samozrejme hájil svoj návrh a svoju štylizáciu a to svojou obvyklou temperantnou, pohotovou metódou i rutinou. Svedčilo to o tom, že o veciach premýšľal už mnoho a že i keď sa dá premôcť a presvedčiť, nie ľahko a nie lacno. Ostatní takmer napospol všetci sa viac alebo menej výrazne prikláňali k tomu náhľadu, že treba vyzdvihnúť nezávislé a vyhranené slovenské stanovisko. A to bez ohľadu na rôzne dočasné a možné mocenské konštelácie, alebo vojnové spojenectvá. Aj Dr. Magala, ktorý ako predstaviteľ HG žiadal jasné a jednoznačné vyjadrovanie o určitých veciach a bol toho názoru, že teraz už nemecká orientácia je pre nás Slovákov jediné východisko a záchrana, sa stotožnil s požiadavkou, že zachovanie slovenského štátu treba obhajovať nezávisle na nemeckej orientácii.

Pointa debaty, stručne povedané, bola v tom, že manifest nerobíme len pre naše dni, prípadne pre dobu tejto vojny, ale pre slovenskú budúcnosť. Ak to má byť odkaz našej generácie všetkým generáciám budúcim, vtedy musíme odhliadnuť od rozličných dočasných momentov a formulovať slovenské životné stanovisko generálne. Veci teda treba dobre premyslieť a obratne vypovedať. Potom sa netreba obávať ani toho, že by to mohlo vyvolať podozrenie a pochybnosti na strane Nemcov a vystreliť prípadne tak, ako to nechceme. Podľa stanoviska iniciátorov má totiž aj voči Nemcom zjazd dokumentovať, že nemajú pravdu, ak si myslia, že na Slovensku už nie je nikto za slovenský štát, že sú všetci už samí alibisti a pod. Naopak, majú vidieť, že sme za štát za každú cenu, ako samozrejmu životnú požiadavku národa.

– To neznamená, – odznelo v debata z mojej strany, – že keď sme za štát, ergo sme za Nemcov, i keď dnes sú našimi spojencami. Musíme rozlišovať dve tvrdenia. Tvrdenie, že sme za štát a tvrdenie, že sme len za Nemcov, lebo len oni nám priznávajú a vedia zabezpečiť štát. Myslím si, že podľa hesla programom zjazdu je tvrdiť, že sme za štát a nie tvrdiť, že sme za Nemcov.

– Všetko pravda, ale nemôžeme obísť aj náš vzťah k Nemcom a musíme sa aj o tomto osvedčiť, – ktosi namietal.

Replikoval som:

– Je otázne, či máme hovoriť pravdu. Takú, aká je skutočne u mladej generácie, alebo tvrdiť niečo iné, čo by nám teoreticky mohlo pomôcť, ale na

druhej strane je isté, že nám to môže v protinemeckom a neutrálnom zahraničí poškodiť.

Polakovič zasa tvrdil:

– Nemci nám už neveria a ani nemajú o čo svoju vieru oprieť. Ba takýmto chovaním, aké je v našom vedení, neudržíme si ani tú podporu, ktorú sú nám ešte ochotní poskytovať. Na druhej strane pôdu nezískame a takú politiku môžu robiť len politickí naivkovia. Keby zjazd naše stanovisko pre Nemcov nezdôraznil, mohlo by to veci uškodiť.

Zopakoval som svoje dôvody:

– Hovorí sa o tomto a ako sa mi vidí, prevažuje medzi prítomnými stanovisko, ktoré zastávam aj ja, že totiž, ak nám už Nemci neveria, ani desať našich zjazdov im tú vieru nevráti. Bolo by teda naivné v dnešnej situácii Nemcov myslieť si o nich, že si myslia, že naše stanovisko a chovanie sa slovenskej vlády im môže niečo pridať, alebo ubrať, osožiť, alebo škodiť. Ak im to nebolo od začiatku fuk, tak dnes je im to už ozaj určite. A my musíme na našom stanovisku stáť tak, ako nám to vyhovuje, bez ohľadu nato, čo si kto z toho chce, alebo nechce vybrať. Naše stanovisko musíme držať a formulovať tak, aby obstálo pred každým rozmyšľajúcim a kultúrnym človekom, teda určite musí obstáť aj pred Nemcami. Kedykoľvek.

Celú rozkolísanú náladu v debate priviedol zase do rovnováhy Ďurčanský, keď zdôraznil:

– Len zdravý rozum musí byť pre nás smernicou a náš prospech, bez akýchkoľvek iných ohľadov. Podľa toho je zrejmé, že sa nevyhneme aj formulácii stanoviska k Nemcom. No tu sa ukáže naša šikovnosť. Treba si to trebárs niekoľkokrát napísať a znovu preštudovať a premyslieť. Musíme tak myslieť a hovoriť, ako by sme ešte nevedeli, kto vyhrá vojnu. Hovoríme s celou Európou, hlavne však so západnou, lebo kľúč k situácii bude po vojne tam. V tomto rámci sa vyporiadame aj s Nemcami. Ide len o to šikovne to povedať. To, čo je v návrhu, to, sa tam nemôže dať.

Ďurčanský bol ďalej toho náhľadu:

– Odmietavé stanovisko treba zaujať len voči bolševizmu, lebo ono predstavuje pre Európu krok späť. Je predstaviteľom necivilizovaných metód. Voči nemu môžeme mať veľmi pohodlné a jednoznačné stanovisko, lebo keď tu bolševizmus zavládne, všetko je stratené. V ňom nieto pre nás života. Tým však, že sa odmietavo postavíme voči bolševizmu, môžeme získať sympatie v neutrálnej cudzine a na Západe. Samozrejme z ohľadu na Nemcov to aj musíme povedať. Treba len nájsť vhodnú, výstižnú formuláciu.

Paučo nadhodil, že by sa mohla použiť formulácia z piešťanského zjazdu Strany 1936, kde je to vraj pekne povedané, čo bolo asi robené za spolupráce pána ministra (Ďurčanského). Ďurčanský nato nadviazal, že eventuálne by sa to mohlo použiť, ale on, že sa už presne nepamätá na text. Prípadne jeho znenie bude treba ešte prispôsobiť dnešku.

– Zásadnú myšlienku, tam vypovedanú, však asi bude možno prevziať.

Potom sa rozhovoril o tom, ako tento pasus o zahraničnej politike vtedy v Piešťanoch dostali do manifestu a to i napriek opačnému stanovisku výkonného výboru strany, hlavne Tisu a Sokola. Ďurčanský a Sidor si to nakoncipovali, na ceste z kostola. Po omši to dali jednoducho Hlinkovi a on, keď čítal z predsedníckeho miesta manifest, to jednoducho prečítal. Napokon to zhromaždenie odtlieskaním schválilo.

– Bol z toho potom veľký cirkus v Strane a v politickom živote, ale v našej Strane sa niekedy aj takto muselo postupovať.

V súvislosti s tým rozviedol obšírnejšie svoj náhľad o bolševizme, o situácii a o vojenskom a politickom vývoji. Bol presvedčený, že konflikt medzi Anglickom a Rusmi je skôr-neskôr nevyhnutný a ani tomu nedával veľmi dlhý termín. Obsadenie strednej Európy a Balkánu Sovietmi považoval za dočasné.

– Lebo je vylúčené, aby Anglicko zato viedlo túto vojnu, aby sa nakoniec nechalo vyradiť z tradičných miest svojich záujmov a z oblastí preň mocensky priam životne dôležitých. Amerika z príčin ideologických musí v tomto s ním držať. Predbežne sa Anglicko nijako nápadne nebude v tomto smere angažovať, lebo prvý a hlavný cieľ je vyhrať vojnu akýmkoľvek spôsobom, ale potom nasadí naplno. To je mi jasné, ako dva krát dva.

Nato som zasa hovoril ja:

– Pripúšťam, že perspektíva, ako ju vidí Ďurčanský, je v podstate správna, podopretá dejinnými skúsenosťami a i niektorými momentmi z tejto vojny. Ale celkom ináč by som hľadel na postoj voči Rusku a bolševizmu. A síce z týchto dôvodov: Medzi stavom, ktorý bude a dneškom uplynie kus času. Dnes, keď sú Rusi na Hrone, ťažko čakať, že by ich Nemci v dohľadnom čase vrátili z nášho priestoru a je otázne, či ich práve tu budú chcieť zadržať, alebo niekde, kde to bude vojensky výhodnejšie. Teda styku s bolševizmom a jeho vplyvu v našom priestore sa už nevyhneme, iba ak si to jednotlivci tak zariadia. Celý národ zo Slovenska neodíde. Nejak sa teda s tým bolševizmom vyrovnáť musíme. Ďalej bolševizmus zo zásadných i takticko-politických dôvodov bude podporovať slovenské politické a štátoprávne ambície, pravda podľa všetkého v rámci svojej koncepcie. Je preto práve v zmysle politického oportunistu, zastávaného v podstate aj Ďurčanským, aby sme sily, ochotné nás podporovať, využili pre seba. Nazdávam sa, že bolševický teror nebude hádam taký hrozný, aby nám vyvraždil všetku inteligenciu, najmä preto, že bude aj kopa iných akútnych problémov. Ďalej budú inteligenciu aj sami potrebovať a naposledy budú aj v novej konštalácii pracovať aj niektorí slovenskí ľudia, ktorí azda dačo budú tiež len vedieť dokázať. Konečne, keby inteligencia na to aj doplatila, vec tým nie je vybavená, lebo ľud tu ostane a ten bude naďalej faktorom, aj ako národ. Skúsenosti z Banskej Bystrice ukázali, že slovenské národné a štátne stanovisko je veľmi vážny moment v novej konštelácii a keď sa tam podľa správ ukázalo, že komunisti sú prístupní stanovisku slovenskej štátnej samobytnosti, bude možno vhodne taktický ťažiť z toho pre slovenské požiadavky. Ďalej, mne nie je celkom jasné a nie som úplne presvedčený, že aj na prípad rozporov medzi Anglickom a ZSSR aj náš priestor patrí do toho pásma, ktoré Anglicko považuje za životne dôležité pre svoje interesy. Mne sa vidí skoro samozrejmé, že je tu rozdiel medzi anglickým pomerom ku Grécku, Nórsku alebo Baltickej oblasti a ku nám.

Nepozdáva sa mi tiež jednoznačne ako sa stavia ku bolševizmu značná čiastka našej pospolitosti. Niektorí z akejsi tradičnej slovansky-bratskej nostalgie chovajú k Rusku sympatie, pričom im je ťažko distingovať dnes značne zatreté rozdiely medzi ruským a bolševickým. Iní zasa z ideologických príčin a zo vzťahu ku komunizmu a k revolučnosti. Inteligencia má, povedzme, prevažne určité výhrady voči bolševizmu. Uvažuje totiž. Cení si aj hodnoty duchovné, slobodu ducha, myslenia, organizácie. Váži si svoj určitý životný štandard. Ale veľká čiastka našej ľudovej pospolitosti, naša chudoba, stratu takýchto hodnôt nevie tak precítiť, prípadne toto nepovažuje vôbec za nejaké svoje životné hodnoty. Formy civilizácie sú jej ľahostajné. Vidí skôr určité výhľady pre seba v príchode bolševikov a ich systému. Treba predpokladať, že komunisti a ich propaganda všetky tieto predpoklady náležite využijú. Tak sa zdá, že sa zriekli aj boja proti náboženstvu, takže aj táto výhrada nášho ľudu sa oslabí. No v tom všetkom eventuálne treba vidieť aj taktiku. Isté je, že samo o sebe to znamená ďalekosiahly ústup, ktorý isteže nemôže ostať bez dôsledkov, ktoré sa tak ľahko a spakruky neskôr nepreklenú.

Myslím, že nám ďalej treba uvážiť aj tento moment: Ak Beneš a londýnska emigrácia nemá odmietavý postoj voči bolševizmu, prípadne chce jeho vplyv oslabiť spoluprácou s ním, podľa zásady: buď s čertom kamarát, menej ti ublíži; nesmieme ani my túto okolnosť vypúšťať celkom zo zreteľa a nesmieme sa nechať celkom vyradiť z možností vplývať tiež na Moskvu. Ak aký-taký vplyv aj v rámci bolševickej sféry ostane aj londýnskej emigrácii, neprajné stanovisko týchto voči Slovensku, ako je nám známe z Londýna, budeme musieť nejako kontraparírovať. Pre všetky tieto dôvody by som neodporúčal veľmi vehementne sa v manifeste stavať aj proti bolševizmu. Uznávam, že z ohľadu na Nemcov a na situáciu, v akej zjazd robíme, sa zmienke o tom nebude možné vyhnúť, len to bude treba urobiť múdro, premúdro.

Na moje myšlienky nebolo žiadnych podstatných námietok alebo pripomienok. Iba sa zdôraznilo, že nemôže byť pochyby o tom, že my voči bolševizmu, nemôžeme prechovávať žiadne sympatie. To je jednoducho nemožné pre kresťanský svetonáhľad, z ktorého vychádzame a priečilo by sa to aj tradíciám ľudáctva. Preto sa nemôžeme vyjadrovať tak, aby si to mohol niekto vysvetľovať, že schvaľujeme bolševizmus. Nato som ja ešte poznamenal, že je iné zaujímať stanovisko k bolševizmu, ako ideológii, alebo svetonáhľadu – v tomto ohľade ani mňa nikto presvedčať nemusí, myslím si, že mám tiež dosť kresťanskej pravovernosti, – a iné je zaujímať stanovisko k bolševizmu, ako politickej a vojenskej moci, s ktorou máme mať do činenia a ktorá bude vplývať na slovenský osud. Nebude cieľom manifestu súdiť či hodnotiť bolševizmus, ale osvedčovať sa za život národa a trvanie štátu. Potom sa akceptovalo, aby som si teda pripravil vhodný návrh.

Potom sa pokračovalo v debate o niektorých bodoch návrhu manifestu. Polakovič chcel, aby sa hneď za čerstva štylizovalo a písalo spoločne prijaté znenie. Proti tomu zvíťazil návrh, aby si každý doma pripravil návrh a priniesol ho na najbližšiu poradu. Navyše mi ešte uložili, aby som si pripravil formuláciu hospodárskych a sociálnych otázok. Pokiaľ možno v spolupráci s Jožom Mikulom, ktorý si to však má pripraviť aj sám. Polakovič si zoštylizuje sektor kultúrny. Paučo a Macek vnútrostranícke problémy a ostatní ďalšie svoje pripomienky, ak by mali. Úvodná a záverečná klauzula boli v podstate akceptované, s menšími vynechávkami, prípadne zmenami, ktoré ešte, podľa poznámok, ktoré odzneli pripraví Polakovič, prípadne s Paučom.

Mál som ešte niekoľko stručných poznámok k bodom 1. (–4.) a k bodu 14 návrhu. Ponajprv len tak zhruba nadhodil, či pasus v prvom bode: ... je jediným a výlučným štátnym útvarom... nie je v rozpore z tézou, ktorú, ako vieme, vlastne v podstate zastáva aj prezident. Totiž národ je cieľom, štát len prostriedkom. A, či táto téza, taktický hlásaná Stranou už za 1. ČSR, ako hrozba proti nej, nemá sa teraz rozumieť ako akási nádej pre našu štátnosť, pre prípad kedyby to jako jinak nešlo. Bezprostredný ohlas bol asi takýto:

– Nič, nič. Žiadne taktizovanie. Sme rozhodne za samostatný štát. Teraz aj prezident iné hlása. Ľudia dávajú životy za túto myšlienku. Nemôžeme byť pochybovačmi, atď.

– Veď dobre, dobre, – ja na to. – Ani ja nie som za taktizovanie, len nezabúdajme, že politika je v podstate vec šikovnosti, ako to hlása aj Dr. Ďurčanský. Myslím si, že o tom nemusí byť pochybností. V zásade sme si všetci na čistom. K bodu 2 pripomínam, ako nás uctil prezident na porade o memorande, keď trepol "Slováka" o zem a chcel roztrhať na kúsky autora úvodníka, lebo tam bolo napísané, že Slováci povstali proti svojmu štátu. Ďalej bod 3 by som veľmi dával na uváženie. S tým povstaním to nie je také jednoduché. V každom prípade by som ho nenazýval československým. Ako vieme z Londýna, ďalej z prehľadov cudzej a neutrálnej tlače, z niektorých správ, ktoré došli cez Švajčiarsko a podľa toho, čo sa hovorí, tak od ucha k uchu, možno že aj z nášho hľadiska nebude všetko v tom povstaní tak na zahodenie. Samozrejme odhliadnuc od škôd a divočín, ktoré sa narobili a od toho, že nám, Slovenskej republike, to medzinárodne skomplikovalo a zhoršilo situáciu. Pravdepodobne posudzujeme celú vec príliš a len z bratislavských perspektív. Z Londýna začínajú hovoriť o dvoch národoch. V Bystrici sa údajne všelijako hovorilo a zmýšľalo. Koniec-koncov, vy, páni, ktorí ste pri politických zdrojoch a máte styky, budete iste o tom lepšie informovaní ako ja. Nevieam, či by sme

nemali ten postoj vyjadriť nejako inak. Povstanie sa síce osvedčilo za ČSR, ale, hádam, tí, čo to robili sa takou istou logikou vecí nemohli osvedčiť za Slovenskú republiku, ako sa povedzme my nebudeme môcť osvedčiť v Piešťanoch za ČSR. Ďalej som rozhodne proti druhej vete a musel by som aj patrične protestovať proti tomu, keby to malo ostať a to z tej jednoduchej príčiny, že to znie proti nám samým. Tak, či onak, z tej alebo onej strany posudzované. Možno, že vláda má svoje vysvetlenie na veci, ktoré chceme odsudzovať. Možno, že sú lepšie informovaní o všeličom, ako my. Vláda je vláda. Takýmto osvedčovaním sa podporujeme veľmi nebezpečné náhľady. Mohli by sme dosiahnuť to, čo sotva chceme. A to sa ani na disciplinovaných straníkov nepatrí. Na jednej strane vravíte, že Nemci už aj tak všetkému tomu neveria u nás, na druhej strane im takto chcete ešte dolievať polievočku. Aby ste mali aj vy pravdu a mohli ste si ďalej myslieť svoje aj o vláde, navrhujem túto vec úplne vynechať z manifestu. To isté platí o bode 4. Pripomínam vám cirkus so súdom Strany a prezidentove náhľady o tom alibizme a rozkladaní národa zhora. A konečne k bodu 14 poznamenávam, že ho považujem za nevhodne štylizovaný a zrelý na vynechanie z tých istých dôvodov, ktoré som už uviedol. No aj na základe toho, čo sme hovorili o zahranično-politických otázkach. Žiadať okamžité nasadenie celého bojového potenciálu slovenského národa znamená inými slovami povedať toľko, že ten potenciál ešte nasadený nie je. Chcete teda viac-menej povedať, že prezident a iní páni luhajú, keď o tom rečnia. To je prinajmenšom netaktné. Po druhé, keď si máme šplhnúť u tých západných mocností – ako to navrhoval aj Dr. Ďurčanský a ako sme to už, myslím si, všetci uznali – potom sa nemôžeme s takým elánom biť s čechoslovakizmom "chráneným západnými mocnosťami". No, budeme to musieť nejako zaonačiť, lebo mne sa vidí, že to akosi nejde pospolu. Dajakosik advokátskejšie to musíme.

Tak sa rozvinula ešte rozprava, tu a tam prechodiaca do veselého tónu, až naposledy sme ostali na tom, na čom sme už ostali, keďže Ďurčanský už musel odísť, že si to múdro pripravíme a že sa ešte čo najskôr zídeme. A síce zajtra o 11. hodine v redakcii u Pauča.

A keďže medzitým sme holdovali tu a tam aj štamperlíkom, voľná a veselšia rozprava sa ešte pretiahla. V rámci nej som musel rozpovedať, ako sa zbehlo obsadenie Levíc Rusmi pred Vianocami a ako v Starom Tekove zaviazli aj moji rodičia. Potom som ešte Paučovi prečítal koncept niektorých odstavcov svojho článku do Napredu. Na samý záver sme si skoro až zaspievali a ja som musel v komsomolskom štýle odrecitovať dve známe básne z vlastnej tvorby. Až potom sme sa konečne rozišli.

Stojí hádam za zmienku, že v rámci... ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné)) sa poniektorí aj o svojich osobných plánoch v najbližšej budúcnosti, a to v súvislosti s výkladom o osude mojich rodičov. Ten mi jednoznačne podoprel moje pôvodné rozhodnutie, nikam neísť a vyčkať. Ponektorí vyslovili náhľad, že to určite oľutujem a že by bolo múdrejšie, ponechať všetko na milosť božiu a odsunúť sa na západ. V tejto súvislosti sa potom aj hovorilo o skúsenostiach na východe a v Maďarsku. O výčinoch Rusov a miestneho obyvateľstva. Ruské vojsko rekviruje šatstvo a ponechá každému len jeden pár oblekov a obuvi. Zavádza spoločné stravovanie. Odváža deti do Ruska. Lúpia a kradnú, vystráajú násilensvá so ženami, atď., atď. To sme vtedy denne počúvali a čítali. Ponektorí tvrdili, že o tom majú vierohodné správy z východu. Hovorili s očitými svedkami, funkcionármi HM a podobne, ktorí sem prešli. Potom sa hovorilo aj o tom, že treba začať nejaké rozumné prípravy pre tých, ktorí chcú odísť na západ, že sa nikto o to nestará a každý si žije a robí, ako keby Rusi boli ešte niekde v Kyjeve a nie za humnami.

Večer potom o 9. hodine sme mali svoju obvyklú schôdzku ČO (čierna opozícia). Tento raz u Dr. Joža Mikuša z ministerstva zahraničia, z titulu oslavy jeho povýšenia na radcu. Zišli sme sa tam: Dr. Ďurčanský, Dr. Jožo Staško, Dr. Lacko, minister Ing. Lednár, Dr. Jano Mikula, Dr. Kempný a ja. Spomínam to preto, lebo toto stretnutie bolo takmer celé venované rozprave o chystanom piešťanskom zjazde a o súčasných našich politických otázkach a medzinárodnej situácii. Prišiel som na túto schôdzku priamo z predošlej u Maceka a tak sme s Dr. Ďurčanským boli ešte úplne pod dojmom debaty, ktorá tam odznela a táto súvislosť vtisla potom ráz celému večeru.

Debata u Mikuša bola veľmi živá a pretiahla sa dobre po polnoci. Potom nás musel Ďurčanský porozvážať na svojom aute domov, aby nás nikto

prípadne nezastavoval. Hovorilo sa ponajprv o piešťanskom zjazde a ľuďoch, ktorí ho zosnovali. Zvlášť z plnej duše a nevyberanými výrazmi hovoril Jožo Staško a popri ňom Jano Mikula. Lapidárne a sarkasticky odbavili Polakoviča, Pauča, Jožu Mikulu aj Maceka. Všetci sme sa v tomto odmietavom a sarkastickom stanovisku zhodli nevynímajúc ani Lednára a Ďurčanského, ktorí boli prednášateľmi na zjazde. Opierajúc sa o toto rozpoloženie som navrhol, aby sme sa ešte pokúsili zabrániť zjazdu protiakciou, alebo priamo nátlakom na Polakoviča a Pauča, aby sa zjazd ešte odvolal. Ďurčanský však konštatoval, že zjazdu zabrániť už nemožno, že sa o tom presvedčil už aj u prezidenta. Len v tomto presvedčení prijal prednášku. Takto sa vykryštalizovalo stanovisko všetkých voči zjazdu, vrátane môjho, tak ako som už predtým k nemu došiel. Aj Lednár referoval, že jemu to už podali ako viac-menej hotovú vec, že je zjazd pripravený a schválený, keď ho požiadali o prednášku. Myslel si tiež, že vhodným aranžovaním možno dať zjazdu správny kurz. Naše stanovisko sme sformulovali tak, že berieme zjazd na vedomie. Pokiaľ je to možné, nech sa ho každý zúčastní. No ponechali sme to každému na slobodnej vôli. Kempný, Mikuš, Mikula a Lacko ihneď avizovali svoju neúčasť. Staško sa chcel ešte rozhodnúť, podľa toho, či sa bude dať s týmito ľuďmi rozumne jednať. Ustálili sme sa, že treba zjazd a manifest správnym smerom ovplyvniť. Túto úlohu sme si zobrali na seba my, ktorí sme sa rozhodli zúčastniť. Kto by mal nejaké poznámky, pripomienky alebo upozornenia, má sa obrátiť na mňa alebo Ďurčanského.

Potom sme hovorili o tom, ako by mal byť manifest zostavený. Najmä v otázkach slovenskej štátnosti a zahranično-politickej orientácii. V každom prípade bolo treba zabrániť viazaniu sa na Nemecko. Ďurčanský prízvukoval, že sa aj na zjazde netreba báť hovoriť otvorene. Takto, že sa bude dať presadiť rozumné a nezávislé stanovisko. Ohľadom obsahu manifestu mal najviac pripomienok Jožo Staško. Preto sme ho poverili, aby naše spoločné myšlienky sformuloval a na druhý deň mi to doniesol.

Ďalej sme diskutovali o zahranično-politickej situácii, o problematike odpútania sa od Nemcov, o Západe a Benešovi. O jeho slabšej, či nezmenenej pozícii v súvislosti s jeho promoskovskou orientáciou. Hovorili sme tiež o povstaní a o Ďurčanského príhodách v Poprade. O jeho reči k vojakom tam a o prejave do rádia. Ďalej o stanovisku povstania k slovenským politickým požiadavkám. O povstaleckej delegácii v Londýne. O jej požiadavkách a najmä o postoji Laca Novomeského. Ďalej o pokusoch zorganizovať vo Švajčiarsku a Švédsku naše emigrantské agencie a pripraviť tam finančne i politicky náležité pôdu pre našu emigráciu. O ťažkostiach, na ktoré tieto snahy narážali u Nemcov, atď., atď. Svrne sme konštatovali, že situácia nie je nijako ružová pre pravovernú slovenskú vec. Preto tým menej treba, aby nám, či mladí, či starí robili všelijaké kiksery a nerozvážne zeleniny. Pritom všetkom však situácia nie je taká, aby sa z nej nevedelo nájsť východisko. Preto by sme nemali bezradne vešať hlavy. Najmä Ďurčanský si sťažoval, že by u nás pár ľudí zaslúžilo ale poriadny výprask, že je tu veľa babrákov a ešte viac takých, ktorí inšie nevedia len robiť tak:

– No muchy, zjedzte ma! Takže by bolo načim všeličo povedať aj do našej domácej kuchyne. Táto odvaha a snaha je sympatická medzi tými mladými, lebo všeličomu sú správne na stope, ale nešikovne idú nato.

Predtým, ako sme sa rozišli, sme ešte ustálili, kto ako pôjde na zjazd. Ďurčanský vlastným autom, alebo s Lednárom úradnou drezinou. Ja vlakom. No kto by mal ešte záujem o drezinu, nech sa včas prihlási u Lednára. Zaujímali nás aj prednášky Lednára a Ďurčanského, ale lojálne sa priznali, že ich ešte nemajú pripravené. Lednár si ešte iba kázal nejaký hospodársky materiál zohnať a Ďurčanský povedal, že on má reč pripravenú vždy, lebo bude hovoriť o tom, o čom teraz všade hovoria. Jedine tak môže hovoriť.

Nasledujúca schôdza mala byť vo štvrtok 11. januára dopoludnia u Pauča v redakcii. Nikto sa však nedostavil. Mal som tiež inú neodkladnú robotu a tak som sa pred 2. hodinou iba telefonicky informoval u Pauča o tom, čo je nového a na čom sa uzniesli. Dozvedel som sa, že nič nebolo a že ďalšia schôdzka podľa dohovoru s niektorými má byť v piatok poobede u Polakoviča na propagande. Mali to spresniť telefonicky.

Večer toho dňa som sedel sám doma a rozmýšľal som nad návrhom manifestu v duchu ako sme hovorili na schôdzi u Maceka. Načrtol som si niektoré myšlienky perom na hárok papiera. V podstate to boli myšlienky, ktoré na schôdzi v piatok akceptovali ako prvé odseky manifestu. Okrem iných, poznačených len ako body, vysporiadal som sa obsiahlejšie hlavne s troma otázkami. Prvou bol slovenský štát. Musíme formulovať tézy, ktorým by rozumel každý civilizovaný človek, celá Európa a celý spravodlivý svet. Konštatoval som teda, že nie sme nič viac, ale ani nič menej, ako ktorýkoľvek iný kultúrny národ a preto prirodzenou zákonitosťou smerujeme tam, kde ostatné národy – k maximálnemu štátoprávnomu zvýrazneniu prirodzenej suverenity národa. Zámerne som používal slová "slovenský štát" v zmysle starej, tradičnej slovenskej ideológie, ktorá sa vinie od časov návrhu Slovenského okolia po Pittsburskú dohodu, prevzatú aj ľudáctvom. Ďalej, že piliermi každej ozajstnej slovenskej národnej politickej ideológie sú: samobytnosť národa a jej štátoprávne zvýraznenie. A to bez ohľadu na to, akú konkrétnu podobu môže v tých, alebo oných okolnostiach vziať na seba.

Druhá otázka bol problém tých, ktorí s touto základnou slovenskou životnou tendenciou nie sú uzrozmenejší a pracujú proti nej. Tretia: slovenská zahranično-politická orientácia. Tu najmä pomer k Nemcom a Rusku. Snažil som sa tu vyjadriť presvedčenie, že zmienke o bolševizme sa nevyhneme a že keď aj Ďurčanský je za zamietavý postoj voči nemu, nepresadím, aby zmienka o tom bola vynechaná, čo som aj sám uznával, uvažujúc, že sa tak musí stať z ohľadu na Nemcov, keď sa už toto všetko robí a nie niekde v Kyjeve, alebo v Chuste, či v Spojených štátoch, ale v Piešťanoch.

Pamätám sa, že som sa vytrvalo prechádzal hore dolu po izbe, fajčil som cigaru a intenzívne, sústredene som premýšľal. Uvedomoval som si s určitým sarkazmom i odporom, že situácia, ktorá sa okolo veci vyvíja sa prenesie aj do Piešťan. Je to situácia podobná tej, keď sa aj koza musí nažrať, aj kapusta musí ostať celá, alebo ktorej sa inak hovorí tanec na vajciach. Konečne som to mal a s hustým škrtaním a menením som to dal na papier. Keď sme podľa prirodzených našich národných prerogatív za svoj štát, musíme byť proti tým, ktorí by nás chceli oň obrať, či už pod titulom čechoslováctva, bolševizmu, svätoštepanskej ideológie, alebo akejkoľvek inej ideológie. Toto je správna štylizácia a všetky muchy máme šikovne rozčapnuté na dlani. Onen typický a prekonaný čechoslovakizmus už predsa odmietajú aj v Londýne, proti nemu sa osvedčilo aj povstanie a keď povieme, že sme proti čechoslovakizmu, nehovoríme, že sme proti ČSR. Čechoslovakizmus smeruje proti našej samobytnosti a už preto sme proti nemu a keď by sa aj naďalej staval proti našim štátnym prerogatívam, ako sa dôsledne a nešťastne staval proti nim za prvej ČSR, tak bude celý národ do chlapa proti nemu, aj s inteligenciou, okrem pár politických babrákov alebo zlomyseľníkov. Čo sa týka svätoštepanskej ideológie, hungarizmu, tento postoj je samozrejvý. A uvedením bolševizmu v tomto kontexte vyhovieme aj tej požiadavke, aby sa bolševizmus spomenul. Ak by sa totiž staval proti našej štátnosti, stavia si nás proti sebe. Bola to v podstate kontradikcia. Vedel som, že komunisti považujú nacionálne problémy za imanentne dané, politicky nedôležité, preto uspokojujú všetky nacionálne požiadavky s plnou liberálnosťou a ochotou. Tak sa ocitol bolševizmus v susedstve čechoslovakizmu a hungaristického imperializmu. Malo byť z toho zrejvé, že ak by sa v pomere k slovenským požiadavkám staval na stranu týchto ideológií, nemôže čakať inšie, ako naše odmietanie a tí, ktorí by s týmto titulom išli proti nám, aj boj.

Konečne v pomere k Nemecku som sa ustálil na tom, že netreba v tomto vzťahu podávať v manifeste žiadne programové osvedčovanie sa a stávanie sa za tento stav, ako je to v prvom návrhu manifestu, ale treba zaujať stanovisko vysvetľujúce a svojim spôsobom ospravedlňujúce, ktorým len konštatujeme určité nevyhnutnosti, ale ktorými sa nijako nestaviame za tú koncepciu ako jedine správnu a jedine spasiteľnú pre nás, čo by bola celkom školácka krátkozrakosť podľa jednotnej mienky všetkých jasne rozmýšľajúcich ľudí. V tomto duchu som formuloval stanovisko k Nemecku, pociťujúc závažnosť tejto otázky i to, že keď sa už musíme k nemu vypovedať, treba to urobiť čo najpružnejšie.

S takto nakoncipovanými myšlienkami pripravil som sa na nasledujúce poobedie. Uvedomoval som si, že asi bude treba ešte vyhranenejšie a

rozhodnejšie sa postaviť proti istým nápadom Polakoviča a jeho skupiny a že zvládnutie situácie bude záležať hlavne na pripravenosti. Lebo, ako to už býva, pravdepodobne nikto s ničím na schôdzku nepríde a ten, kto bude mať veci pripravené a premyslené, bude môcť najviac usmerniť priebeh a výsledok porady. Zároveň som sa rozhodol, že ak by sa mi nepodarilo presadiť svoje náhľady, nájdem nejaký spôsob, ako určitým demonštratívnym spôsobom sa od veci odpútať. Ako, mala ešte ukázať situácia.

V piatok 12. januára popoludní o 5. hodine sme sa teda zišli a to na dopoludňajšie telefonické vyrozumienie. Stretnutie sa konalo u Polakoviča na úrade propagandy za kaviarňou Štefánka. Zároveň, podľa propozícií z telefonátu, si mali páni, ktorí budú prednášať so sebou priniesť prednášky. Prítomní boli: Polakovič, Paučo, Jožo Mikula, Štefan Mikula, Macek a ja. Čakali sme istý čas na Ďurčanského a na Magalu, ale keď nedošli, prikrčili sme k veci. Návrh manifestu, prípadne pripomienky, ako to bolo povedané na stredajšej porade, prirodzene nedoniesol nikto. Pripomienky, k niektorým odstavcom manifestu som si doniesol iba ja. Polakovič prišiel so svojim pôvodným návrhom. Predsedal Polakovič a začal s tým, že keďže nikto žiadne návrhy nedoniesol budeme vychádzať z pôvodného návrhu manifestu a vhodne ho teraz na schôdzke preštylizujeme. Prihlásil som sa so svojimi poznámkami, prečítal som ich a v jadre som povedal svoje odôvodnenie. Všetci sa bez ďalšieho priklonili k môjmu návrhu. Konštatovalo sa, že z toho budeme vychádzať.

– Je to lepšie zoštylizované a zodpovedá to tomu, čo sa na prvej schôdzi povedalo v pripomienkach.

Čítam znova po ve... ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné)) a nahlas rozmýšľa. Nevie na čom sme. Nakoniec som chytil z Polakovičovho stola biely list papiera, aby sme sa vôbec dostali nejako rozumne ďalej. Zopakoval som znova vety. Žiadam poslednú formuláciu a túto perom zapisujem. Úvodnú kapitolu sme akceptovali zhruba z Polakovičovho návrhu. Ani som ju nepísal. Konečne sme mali prvý a druhý odsek nového konceptu. Prechodíme na zahranično-politické otázky a na pomer k Nemecku. Už v prvých odsekoch sa zdá hlavne Polakovičovi vyjadrenie o čechoslovakizme a bolševizme nedostatočné a slabé. Nesedí mu ich prepojenie v jednom rade so svätoštesfanskou ideológiou a chcel by to mať inak. Pokúša sa o formuláciu, ale nakoľko nič lepšie nevie dať do kopy a moja argumentácia je dosť príťažlivá a som v dobrej kondícii a, neúprosne výrečný, získavam vrch a ostáva na mojom. Stavia sa aj proti doložke "alebo pod akýmkoľvek iným titulom."

– To sú také mnohoznačné frázy a my musíme hovoriť jasne a polopate. Čo tým vraj rozumiem, – inou ideológiou, iným titulom?

Reku:

– Všetko. Keď chceš napríklad aj ideológiu Poliakov, ideológiu pangermánsku a túto hlavne, ideológiu stredoeurópskej federácie, alebo povedzme aj ideológiu panslavistickú, lebo aj pod týmto titulom by nás mohol niekto falošne panslavizmus chápať.

– Nás chcú o štát obráť len čechoslováci, alibisti, londýneri a bolševici a netreba všelijaké dodatky, lebo nakoniec každý nato príde, že je to len proti Nemcom myslené. No a títo nás nechcú obráť o štát.

Na to mu skočil do reči Jožo Mikula:

– Vraj, čo, že nechcú, nielenže nechcú, ale nás už obrali a každým dňom oberajú.

– Všetci sme si to sami zavinili a naši babráci, dobre vieš, – Polakovič na to a bezmála sa pustili do seba.

Pri zahranično-politických otázkach sa tento debatný tón stupňoval ďalej. Trval som na svojej štylizácii. Polakovič na svojej, osvedčujúcej sa na generálnu nemeckú orientáciu a spoluprácu. Prišlo medzi nami k ostrejšej diskusii. Tak, že sme nakoniec mali slovo len my dvaja. Nervozita sa stupňovala. Viac-menej sme na seba kričali. Nakoniec som si zbalil papiere do vaku a nahnevane povedal:

– Tak si zvolajte valné zhromaždenie slovensko-nemeckej spoločnosti a tam si môžete aj s Tidom Gašparom odhlasovať čo chcete, ale na zjazde mladej generácie nie. Alebo si to robte bezo mňa!

Polakovič reagoval rovnakým tónom a vidí sa mi, že mi nadal aj do bolševikov, dezorientovaných, chcel ma nasilu presvedčiť, že je to otázka národnej cti a jediná garancia štátu, osvedčiť sa za spoluprácu s Nemcami. Chcel mi dokázať, že on má pravdu. Situáciu napravil Macek návrhom, aby sme si to celé znova prečítali a pokojne sa pokúsili aj ďalej štylizovať:

– Možno nájdeme vhodné uspokojujúce vyjadrenie.

Štefan Mikula sadol ku písaciemu stroju a začal písať úvodnú klauzulu a kázal, aby sme mu diktovali ďalej. Na takýto spôsob nastal zase pokoj a diktovali sme mu podľa štylizácie urobenej na schôdzi, čo sme už mali perom napísané. Pri zahraničnej politike sme zastali. Ktosi rozhodol, aby sme to zatiaľ vynechali:

– Poďme ďalej na hospodárstvo a kultúru a vnútrostranícke veci. Možno, že nám nejaký nápad príde medzitým aj o tých Nemcoch.

Tak sme sa pokúsili štylizovať stanovisko k Strane, pasus o kultúre, práve na prácu, atď. Najviac formuloval Polakovič, voľačo z toho prišlo aj do stroja, ale nevyhovovalo to jednotne všetkým. Po čase Polakovič vyšiel z rytmu. Nešlo mu to. Nálada bola celkom rozviklaná. Viac-menej sme sa navzájom ironizovali. Bolo zrejmé, že sa dnes už ďalej nedostaneme. Čas utekal, boli sme nervózni. Až Mikula vytiahol papiere zo stroja a rozdal ich každému. Dohodli sme sa, že si to každý napíše doma. Ale tento raz už určite.

– Zajtra dopoludnia sa u Pauča v redakcii zídeme a zredigujeme to. Inakšie nám to nakoniec skončí debaklom.

Paučo sa ešte zmienil o prednáškach a o tom, kto ako bude do Piešťan cestovať a že sa v Piešťanoch budeme musieť ešte večer stretnúť. Ubytovanie je prevážne v Thermii. Štefan Mikula a niektorí tajomníci a slečny cestujú už v sobotu ráno. Vykonať posledné prípravy. Budú vraj pre účastníkov rezervované vagóny v dovolenárskom rýchliku o tretej popoludní. Ohľadom prednášok Paučo konštatoval, že zajtra dopoludnia mu musia bezpodmienečne odovzdať prednášky všetci okrem neho. Zároveň oznámil, čo mu povedal generálny tajomník strany Dr. Opluštil. Že totiž z rozhodnutia predsedníctva Strany: všetko, čo sa bude v tlači o zjazde písať, podlieha predbežnej cenzúre generálneho tajomníka. Na môj návrh sme ešte pred rozchodom konštatovali, že prípravný výbor prednášky nevidel, preto za ne neberie zodpovednosť a každý autor si za ne zodpovedá sám. Tiež som povedal, že si vopred vyprosujem, aby ma neskôr niekto bral na zodpovednosť zato, čo kto v prednáške povrávi a čo ja budem prvý raz počuť na zjazde.

Pri rozchode odo mňa Paučo urgoval úvodník do Napredu, že číslo je už celé zalomené a len na úvodník nechali prvé dve strany.

– Zajtra ráno to musí byť v tlačiarňi, inakšie číslo do zjazdu nevyjde a nebude v Piešťanoch.

Ubezpečil som ho, že to ráno bude mať:

– Už mi len naklepať treba pripravenú vec.

Večer som doma rukou štylizoval návrh manifestu. Dopíňal som text, ktorý písal na schôdzi Štefan Mikula o svoju pôvodnú zahranično-politickú formuláciu a pasáže o hospodárskych, sociálnych, kultúrnych otázkach a o veciach Strany. Dopísať úvodník do Napredu sa mi už nechcelo.

– Ráno trochu privstanem a dokončím to.

Tak sa aj stalo, v sobotu ráno ma budík prebudil hodinu pred normálom a v posteli som na svojej Hermes-babyne dopísal článok. V úrade som potom poslal po deviatej k redaktorovi Sandtnerovi nášho zriadenca s úvodníkom. Svojej korešpondentke som nechal urýchlene z rukopisu preklepať návrh manifestu v pár exemplároch. Ešte dopoludnia, tak pred jedenástou, som telefonoval Paučovi:

– Čo je so schôdzou?

Dozvedel som sa, že schôdza nebude. Nikto nič nemá pripravené. On sám nestíhal, diktoval úvodník do Slováka. Veľmi sa hneval, že sa každý len tak, ledabolo stará o veci zjazdu, že si to všetko nakoniec najviac vypije on, keď sa to "zvrzá". Ja som mu iba tlmočil svoj smutný súhlas.

Medzitým som u mňa v úrade diškuroval o zjazde s kolegami Dr. Magalom, Pauličkom, Markovičom, Lihositom. Magálovi som ešte referoval o včerajšej porade, na ktorej nebol a žartovne som ho upodozrieval z gardistickej sabotáže zjazdu. Potom sme čítali môj návrh manifestu. Magala referoval, že vedenie Gardy je ku zjazdu dosť rezervované a že mnohí ani neprídu. Po prečítaní manifestu mi žartovne hovorili, že ma podľa všetkého po zjazde zavrú.

– Tak ďaleko to hádam nepôjde. No budem aj na to pripravený. A ešte je vôbec otázne, či si to do tretej nerozmyslím a na zjazd vôbec pôjdem.

Ukázal som mu telegram, ktorý som včera večer dostal od ženy. Chcela aby som prišiel v sobotu ráno do Nitry. Vyhútala na mňa totiž bôtu. Chcela ma dostať do Nitry a znemožniť mi účasť na zjazde. Pravda, ako dobrý manžel som hneď tento nápad prekukol a nedal som sa naň nachytať. No uznal som, že je to múdre opatrenie od ženy. Keby som si to totiž naozaj rozmyslel a nechcel by som ísť na zjazd, mal som pred druhými dobrý formálny dôvod nikam necestovať. Stačilo by poslať Polakovičovi telegram a miesto do Piešťan ísť do Nitry. Darmo je, politika je veľmi vysoká a delikátna vec, najmä, keď do nej zasahujú aj starostlivé ženy, ktoré obyčajne práve v tomto najmenej poslúchame.

Nešiel som do Nitry, ale predsa len do Piešťan. Medzitým som však, za tých pár hodín, prekonal ešte určitý psychologický proces. Keď som sa dozvedel od Pauča, že schôdzka nebude, ocitol som sa v rozpakoch. Manifest teda hotový pred odjazdom nebude. To znamená, že: buď ho ešte dáme večer dokopy v Piešťanoch, alebo zase predložia zjazdu niečo naponáhle spísaného, nie dosť prežuvaného a všetkými odsúhlaseného. V Piešťanoch ešte bude schôdzka prípravného výboru, to sme si na určite dohodli. Môže sa stať ale aj to, že sa nedáme dokopy. V tom prípade bude manifest predložený bez schválenia. Alebo, keď sa už aj zídeme a nedohodneme sa, manifest bude zjazdu predložený bez jednotného stanoviska prípravného výboru. Potom nebude iného východiska, než nejakým spôsobom deklarovať svoj nesúhlas a manifestovať, že sa vynímam z kolektívneho obliga prípravného výboru. Ba čo viac, bude treba, ak by išlo o nejaké nestráviteľné veci, vyhlásenie manifestu nejakým spôsobom

znemožniť. V každom prípade sa mi tak pozdávalo, že tam môže byť nakoniec aj pekný cirkus. Uvážil som tiež doterajší priebeh vecí a to, že prídu aj gardisti a ľudia temperamentu, štýlu, či orientácie Dr. Mečiara a Dr. Ambruša.

– Toto môže byť na môj dušu jedna tuhá vec. Ako to vyriešiť?

Jedno riešenie by bolo – smer Nitra, alebo reštitúcie "in Bratislava". Prípadne cesta až v nedeľu ráno do Piešťan. To by však nebolo chlapské, uhnúť sa takto tesne už pred koncom a bez náležitej manifestácie.

– Druhé riešenie?

Nuž dnes vidím, že to bolo najmúdrejšie (a hádam žiaden dobrý Slovák, pravoverný ľudák, disciplinovaný straník, povolaný funkcionár Strany a spojovací šrôbik v autoritatívnom systéme by sa nebol rozhodol priliehavejšie a patričnejšie).

– Čo mi tak naraz v jednom okamihu napadlo? Však tu máme vodcu, prezidenta a predsedu Strany, len toť v susedstve cez ulicu, nuž nech poradí on.

A už som aj držal sluchátko a volal palác, Karola Murína. Opýtal som sa, či by som sa mohol hlásiť na malý rozhovor k pánu prezidentovi.

– O čom?

– O zjazde.

– Dobre, prídte po dvanástej, nájde sa možnosť.

Keďže bol do dvanástej ešte nejaký čas, zbehol som do kaviarne v Tatrách na obed. Zastihol som tam Dr. Jana Ďurčanského a poobedovali sme spolu. Mal som dušu spokojnejšiu, keď som sa dozvedel, že pôjdu spolu s Ferdišom určite navečer do Piešťan. Takto Fero bude iste večer tam. Hneď som využil príležitosť a poslal som mu po Janovi jeden exemplár návrhu manifestu, aby si to ešte do večera prezrel.

Potom som si ešte vyfajčil cigaretu a vypil čiernu, obliekol sa a šiel do paláca. U Karola Murína sedel jeho brat Ivan, kňaz. Posadil som sa, zapálil som si kabinetnú cigaretu a stručne som rozpovedal Karolovi o čo ide:

– Manifest ešte nemáme pripravený. Podľa všetkého ho dáme dokopy až večer v Piešťanoch. Obávam sa, že sa doň dostanú veci, ktoré by tam, tak z hľadiska stranického, ako národného a štátneho nemali byť. Skúsenosti s memorandom potvrdili, že nie je vhodná doba "hrať sa na dôležitých". Hodlám všetko možné urobiť, aby som znemožnil dať určité veci do manifestu. Môžem sa spoliehať jedine na Ďurčanského, ak bude prítomný. Ostatní sú pod Polakovičovým vplyvom, ktorý okrem toho ako predseda výboru si počína dosť autoritatívne, niekedy skoro despoticky. Obávam sa teda, že si dajú do manifestu, čo budú chcieť. Alebo, prinajmenšom, dôjde k vážnym nedorozumeniam. Tiež prípravu, ktorou manifest prešiel, považujem za nie dosť postačujúcu. Polakovič, ako ho poznáme, má sklon rozhodovať sa a konať ukvapene, aj keď to hádam niekedy dobre myslí. Keďže ide o záležitosť s vážnym dosahom pre Stranu, chcel by som sa o možnej situácii porozprávať s pánom prezidentom. Potreboval by som vyzvedieť, či nechce, aby mu bolo manifestačné uznesenie vopred predložené na schválenie. V prípade, že by do manifestu

mali byť presadené nevhodné veci, alebo že by sme sa nedohodli, postavil by som požiadavku, aby to bolo predložené prezidentovi. To by sme buď tebe behom noci zatelefonovali, alebo by behom dopoludnia niekto s tým prišiel. Ty prídeš ráno na zjazd a donesieš výsledok. Prípadne ak by pán prezident nedal placet, alebo vec zdržal, nemohol by byť manifest vyneseny.

Karol pochopil podstatu nápadu a súhlasil, aby som sa o tom porozprával s prezidentom a chcel ma ísť ohlásiť. Medzitým však prišiel predseda vlády Dr. Štefan Tiso. Všetci sme sa privítali a Karol zatiaľ pobral nejaké spisy na stole a chcel ísť do pracovne pána prezidenta. Povedal som mu, že počkám, kým si pán predseda vlády vybaví veci. Ten však povedal:

– Nech sa len páči, mám viac vecí. To potrvá dlhšie, bolo by škoda čakať.

Karol vošiel do pracovne a my sme ostali traja v rozhovore po stojacky. Dr. Tiso hneď začal sám od seba o zjazde a hovoril, že je to pekné, že tak chceme podprieť prezidentovu pozíciu, aj vláde pomôcť, že to úplne chápe, ale, že od toho neočakáva veľké úspechy. 1 (xxx) ...okno na ulicu – a to je pre nich smerodatné.

– Už toho veľa nedocielime, preto len rozumne, rozumne si počínať.

Opýtal som sa ho:

– Neprídete azda tiež na zjazd?

– Nie, – vraj, – som veľmi zaneprázdnený a mohlo by to dať zjazdu aj pocit akejsi cenzúry, či dozoru, takto sa bude môcť voľnejšie hovoriť. Nakoniec, budú tam iní oficiálni činitelia, to musí stačiť.

Murín sa trochu viac zdržal v prezidentovej pracovni a keď vyšiel, volal predsedu vlády. Potom sme si sadli a hovoril, že vec pánu prezidentovi zreferoval; pán prezident povedal, že si výslovne nežiada predložiť manifest, ale nemá námietok, aby mu manifest z nášho rozhodnutia nebol predložený.

– Ak myslíš, že by si mal predseda rozprávať s prezidentom, – dodal Karol, – počkaj, kým vyjde predseda vlády.

– Myslím, že nie je treba, – ja na to, – to mi konečne stačí. Ostaneme na tom, že ak by to bolo potrebné, budeme ti telefonovať, ty už budeš vedieť o čo ide a čo sa má zariadiť.

Karol ma ešte ubezpečil, že sa určite dohodneme, že to všetko ani nebude treba a ja som ho požiadal, aby ešte vstúpil do duše Polakovičovi, alebo Paučovi, ak by bol ešte s nimi. S tým som odišiel. Rovno domov. Pobaliť si kufor a pripraviť sa na vlak.

Ak by to v Piešťanoch neklapovalo, podám návrh, aby sme to ako disciplinovaní a verní ľudáci a oddaní spolupracovníci nášho vodcu a prezidenta predložili jemu na schválenie. Tento návrh prinajmenšom vyvolá určitú ochotu k ústupčivosti. Ak ale nebude prijatý, mám dôvod vyjadriť svoje desinterese na veci. Alebo návrh bude prijatý a vtedy Karol Murín bude podľa rozdielnych stanovísk vedieť, ako vec referovať a čo by sa malo vynechať alebo zmeniť, alebo sa vec vôbec zdrží pre technické prekážky. Všetci uvidíme, aká bude situácia.

O tretej sme nasadali na rýchlik, bola nás dosť pestrá a značná hrbka. Do rezervovaných vozňov sa nám nasťahovali Vlasovovci a ani nemecký Bahnhofscommandant ich odtiaľ nedostal von. Nuž sme si sadli, kde sa nám ušlo. Mojej skupine účastníkov sa uliezlo celé veľké kupé a tak sme v kabátoch, v studených nevykúrených vagónoch, presedeli až do Piešťan.

V Piešťanoch prvá cesta bola na obvodný sekretariát Strany, kde bola zjazdová kancelária a pridelovanie bytov a stravy. Tam sme si vyzdvihli naším vlakom dovezenú tlač. Okrem iného aj Napred s mojím úvodníkom. Vypočuli sme tam, za Paučovej prítomnosti, jeho prejav v rádiu, vysielaný zo zvukového pásu a robili sme si z neho vtipy. Potom sme sa porozchádzali na byty. Ja do hotela Thermia, kde bývala hádam väčšina.

Behom večera, po ôsmej hodine, nám (členom prípravného výboru a ďalším) Lojzko Krajčovič avizoval, že o deviatej je porada dole v "bunkri" – to je jeden väčší kabinet v barovom oddelení hotela.

V stanovenú hodinu sme sa tam poschádzali. Prítomní boli: Dr. Ďurčanský, Otomar Kubala, Dr. Polakovič, Dr. Mečiar, Macek. Dr. Jožo Mikula, Dr. Štefan Mikula, Dr. Magala, Dr. Paučo, Lojzko Krajčovič a ešte nejakí dvaja či traja vodcovia HM, ktorých doviedol Macek.

Dal som dva kusy môjho návrhu medzi zasadajúcich. Jeden mal Ďurčanský a ďalší som mal ja. Okrem toho bol predložený aj ten čiastkový návrh, ktorý sme spoločne nadiktovali v piatok popoludní u Polakoviča a ktorý som si ja potom doplnil. Poniectorí mali ešte aj prvotný návrh. Po stručnom zrekapitulovaní doterajšieho priebehu zostavovania manifestu pokračovalo sa na základe započatého neúplného návrhu tak, že som ponajprv prečítal ja celý svoj návrh a potom sme prišli k formulovaniu ďalších odsekov definitívneho textu. Predsedal a debatu riadil Polakovič. Zapisoval on a Paučo. Potom tuším už len Paučo. O mojom návrhu sa konštatovalo, že je príliš dlhý. To som uznával.

Debata začala tým, že ktosi navrhol hneď na začiatku (v druhom odseku) nahradiť slová "Slovenský štát" slovami "Slovenská republika". Stručne odôvodnil, prečo sme použili slovné spojenie "Slovenský štát". Nato sa v poznámke konštatovalo, že v našich dejinách zo všetkých navrhovaných, či realizovaných foriem slovenskej štátnosti maximálnym výsledkom dosiaľ je Slovenská republika, preto je správne o nej tvrdiť to, čo sa v prvom odseku hovorí. V 1 (xxx)... Slovenská republika, v nasledujúcom odseku, v ktorom sme vyjadrili určitý program. Tam použime slová "Slovenský štát". Na tieto Ďurčanského vývody sprevádzané prevažne súhlasom, som súhlasil aj ja. Mečiar, alebo Kubala chceli používať vôbec len slová "Slovenská republika", ale nakoniec prevážil prvý názor. Faktické ovládanie a vedenie schôdzky sa hneď na začiatku presunulo vlastne na Ďurčanského, ako na autoritu vedeckú i politickú. Mne ďalej nesesedela veta: V dôsledku toho sme za okamžité nasadenie celého bojového potenciálu slovenského národa v tomto boji. Už doma som vynechal z návrhu slovo okamžité. Navrhoval som vynechať celú túto vetu. Čo to znamená okamžité nasadenie, čo to znamená celého bojového potenciálu, v tomto boji, v akom boji? Proti čechoslovakizmu predsa bojujeme samozrejme všetci celou našou ideológiou a zmýšľaním a vojensky proti nemu vystupovať predsa nemôžeme, lebo to nie je vojenský partner a keď, tak jeho armáda nie je v našom dosahu. Proti svätoštetfanskej ideológii nemôžeme vyvolávať novú vojnu v Európe. To by predsa bol vtip. Ba čo viac, sme s celým bojovým potenciálom národa vždy v okamžitom nasadení proti nemu. Proti bolševizmu sme predsa už boli až na Kaukaze. Tak prečo až teraz žiadať okamžite nasadiť bojový potenciál národa. Čo je to celý bojový potenciál? Máte domobranu bojujúcu, máte HG bojujúcu a HM bojujúcu, tak čo ešte?

– Iba ak my, tento slávny zjazd, že by šiel bojovať.

Kubala povedal:

– To by bola veru najlepšia manifestácia, keby si celý zjazd obliekol uniformy HG a vzal kvery a automaty a šiel do hôr a na front. Dnes je doba na takéto manifesty.

Nakoniec Polakovič podal výklad, že sa to nemusí rozumieť len vo vojenskom zmysle, ale v ideologickom, že do tohto boja sa musí zapojiť celý národ, bez ohľadu na to, kde kto patrí a ako zmýšľa, lebo tu ide o jestvovanie celého národa. Potom ktorýsi, tuším Jožo Mikula, alebo Macek navrhol, aby sme tam dali slová v tomto boji o naše jestvovanie. Navrhoval som vypustiť slovo v tomto a nechať len v boji. Povedalo sa, že veď to je už jedno a aby dali teda len v boji a išli sme ďalej. Logicky z toho vyplýval ďalší odsek o povstaní a stíhaní zradcov, alibistov, atď. Ďurčanský stál na tom, aby sme boli struční a aby sme vždy formulovali postoj pozitívne. Naznačil som, aby sme sa vypořádali s týmto len veľmi všeobecne, lebo podľa rozličných správ zo zahraničia a posledných Kirschbaumových listov zo Švajčiarska sa zdá, že medzi nami a mnohými zložkami, ktoré sa utvorili v Banskej Bystrici, je v slovenských veciach omnoho viac blízkeho a spoločného, ako by sa zdalo. Už sme sa s tým, čo treba odsúdiť, vysporiadali vlastne v predošlom odseku, kde sa vyjadrujeme proti čechoslovakizmu. Netreba sa vracieť už k vlastne povedanej veci, najmä keď máme byť struční. Debata a vývody znejú, že sa musíme vypořadovať s vecou, lebo sa narobilo mnoho zbytočných škôd, celá tak dlho vo výhodnej pozícii udržiavaná medzinárodná situácia národa a štátu bola nešikovne skazená. Je všeobecný názor, že sa nepostupuje dosť rázne proti zradcom, máme preto stále ťažkosti u Nemcov a musí sa zachrániť, čo sa ešte dá. Zdôraznil som, že ide len o to, aby sme neodsúdili to, čo je pozitívneho v našom zmysle a o čo vlastne aj my usilujeme. Postrehol som s prekvapením, že opačne zmýšľajúca strana sa nie už s predošlým elánom a tvrdohlavosťou pridŕža svojho postoja. V celku teda bola nálada prístupná pokojnej výmene názorov. Pritom, pravda, podstatné postoje ostávali proti sebe. Nakoniec sa za pomoci Ďurčanského podarilo samému Polakovičovi zostaviť vetu pozostávajúcu z troch. S jej obsahom som bol sám spokojný. Bola všeobecne prijateľná a v celku obstojne sa vysporiadala aj s povedanými námietkami. Zostriť občiansku disciplínu, prísne proti škodcom a dôslednosť vo vnútornej politike. Išli sme ďalej. Na vnútrostranícke veci. Zrejme každý uhýbal zahryznúť do zahranično-politickej problematiky, z obavy, že tu by sme asi zaviazli a nemali by sme nakoniec vôbec manifest, alebo by sme museli sedieť až do rána. Zas sa nám darí pomerne príľehavo a stručne vypovedať, za pomoci môjho návrhu, pomerne zložitú a obsiahlu problematiku výčitiek a požiadaviek voči Strane. Štylizujeme tento úsek najmä Paučo, Ďurčanský, Polakovič, Macek a ja. Žiadam, aby sme spomenuli aj reorganizačné problémy v Strane, pomer zložiek ku Strane, atď. Gardisti ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné)) ...koniec prevážilo Ďurčanského stanovisko, že detailné problémy netreba spomínať, len zásady vypovedať.

V odseku o kultúre som sa vôbec nezúčastňoval debaty. V ďalšom odseku o hospodárskej problematike som žiadal, aby vedľa práce a kapitálu bola výslovne spomenutá aj pôda. Na dôvody, že pôda patrí do kapitálu, som pripomínal, že to viem a uznávam, ale napriek tomu by som chcel mať výslovne spomenutú pôdu, aby bolo vidieť, že tomu prikladáme váhu. Nakoniec som od svojej požiadavky ustúpil. V sociálnej problematike som proti Jožovi Mikulovi a Polakovičovi nástojil na tom, aby triedny boj nebol vôbec spomínaný. Lebo podľa všetkého to je ideológia prekonaná už aj v Sovietskom Rusku, takže sa dnes s ňou už vlastne nikto nezaobrá. Potom je to zbytočné vyťahovať znova na svetlo.

– Formulujeme pozitívne stanoviská. Teda vynechajme negatívny dodatok.

Nakoniec ma udebatujú a nechávajú si to tam. Taktiež považujem za zbytočnú vetu: Táto požiadavka vyplýva z prirodzeného práva na prácu a z povinnosti práce. Sú to prirodzené a samozrejmé veci a nárok na blahobyť nevyplýva len z toho.

Naposledy, keď sme už všetko vyčerpali, prechodíme na zahranično-politické otázky. Čítal sa môj návrh. Stručne som rekapituloval, čo sme si boli dosiaľ povedali o orientovaní manifestu na celú Európu a že my ani nechceme ani sme nikdy neviazali našu štátnosť na orientáciu nemeckú.

– Ovšem, nemohli sme sa ani tejto vyhnúť a keďže v daných okolnostiach znamenala jediné a pre naše národné požiadavky najpriaznivejšie východisko očakávame, že vzdelaná Európa to pochopí, ako to už aj dokázala, keď či už de facto alebo de jure nás uznali aj iné štáty, nielen tie, ktoré podliehajú vplyvu Nemecka. Za politicky chytré by som považoval vyzdvihnúť aj uznanie ZSSR.

Rozvinula sa menšia debata, v ktorej však radikálne opačné stanovisko zastávali nie Polakovič a spol., ale prítomní gardistickí zástupcovia. Záverečné slovo mal Ďurčanský. Kompenzujúc obe stanoviská povedal zhruba formuláciu, tak sa mi vidí, že obsiahnutú aj v jeho prednáške, z ktorej sme vyšli i pri formulovaní tohto odseku manifestu.

Znela zhruba asi takto:

Ako malý národ v našej zemepisnej polohe, veľmi vďačne musíme ísť s tým, kto nám uzná naše právo na život, slobodu a štát. Pritom si veľmi dobre uvážime, aké sľuby nám dávajú i ich cenu. Kto dáva viac i keď menej sľubuje. Pre politika vôbec a v medzinárodnej politike obzvlášť platí jediná zásada: myslieť v každých okolnostiach len na prospech národa. Žiadať maximum a brať tam, kde najviac dávajú. Túto politiku robili, robia a budú robiť všetky národy, veľké či malé, Čechov nevynímajúc. Bolo by naivnosťou a neodpustiteľným babráctvom žiadať menej a ešte aj z toho popúšťať. Treba žiadať vždy maximum a vtedy môžeme popúšťať. Získame vždy viac. Aj, keď viac popustíme. Kto prišiel vo veľmi kritických chvíľach celej strednej Európy s maximálnymi možnosťami pre nás? A mali sme hodiť na ne rukou? Prečo, pre koho? Pre tých Čechov, ktorí dvadsať rokov nevedeli a čo je horšie nechceli s nami prísť úprimne na poriadok, keď nás od Pittsburskej dohody vodili za nos a upierali nám národnú svojbytnosť? To nie je naša vina, že sme sa ocitli v danom dejinnom úseku po boku Nemcov, ku ktorým sme nikdy nemali nijaké tradičné vzťahy. Držali sme si proti nim päť rokov svoje veci, koľko sa len dalo. Pokým to babráci nepokazili. Vytýkať a posudzovať sa môže všeličo. Teoreticky, to viem aj ja. Nič nie je ľahšieho, ale hybajte to robiť a dobre robiť! A to môže len politický somár hlásať, alebo tendenčná propaganda, ktorá to potrebuje, že my bojujeme za Nemcov, alebo za ich víťazstvo. S nami, alebo bez nás, vyhrajú, alebo prehrajú to aj tak. My hájime od začiatku a budeme hájiť len svoje. Vystupujúc po boku Nemecka platíme daň našej nevýhodnej zemepisnej polohy a potvrdzujeme svoje práva na štát a na postavenie medzi národmi, ktoré nám Nemecko priznalo. Keď na to hľadáme očami dejín ktoréhokoľvek národa v Európe, či na svete, keď sa na to rozumne s otvorenými očami pozeráme, nemáme sa vôbec čo okúňať kedykoľvek predložiť naše problémy a situáciu Európy ani západným mocnostiam. Nemáme žiaden dôvod, prečo by sme sa v našom vzťahu k zahraničiu mali obmedzovať na určenie pomeru k Nemecku.

– Tak poďme teda do toho, – bola všeobecná konklúzia. Hľadala sa formulka, ako to všetko vystihnúť. Ja som navrhoval: nemôžeme odmietat' niekoho, ktorý..., atď., ako som to mal aj v koncepte návrhu. Povedalo sa, že to je až príliš široké a mnohznačné a mohli by v tom Nemci vidieť strašiaka. Niektorí mysleli nahlas, že naopak, okrem Nemecka by sme mali všetko odmietat'. Lebo len Nemci nás uznávajú, nikto iný. Navrhoval ten, navrhoval onen, hovorilo do toho ľudí čo najviac a diskutovali sme nakoniec jeden cez druhého nahlas a medzitým, tak sa mi vidí sám Ďurčanský, sformuloval uspokojivú vetu. Polakovič nám ju nahlas prečítal. Ňou bola vysporiadaná tá spolupráca. Viacerí sme navrhovali, že tým je to vybavené a to stačí. Gardisti Kubala a Mečiar žiadali aby sa tam spomenul aj boj po boku Nemecka. Polakovič sa k nim priklonil a tak po kuse naštylizovali zas za účasti Ďurčanského i tú vhodnú vetu o boji. Potom sa to znova prečítalo spolu. Nastala malá pauza ticha, ktorá znamenala nevy povedaný dotaz, či má ešte niekto nejaké pripomienky. Až hlas z ľudu, neviem či bol Mackov či Jožov Mikulov, alebo Štefana Mikulu:

– Dobre sme to povedali, dobre je to, poďme ďalej, – vyvolal spontánne všeobecné prikyvovanie. Zaznievali tiež poznámky ako:

– Dobre je to. Múdre. Štátnická formulácia. Politik je politik, to je darmo a pod.

Zavládla určitá úľava, veselivosť a hovornosť, ktorá sa zmocnila všetkých, ako, že je už koniec a máme to za sebou.

Potom sme ešte s urýchlením prišli k formulovaniu záverečnej klauzuly manifestu. Štylizoval Polakovič prevažne podľa svojho pôvodného návrhu. Vynechali sme zmienku o bolševizme a čechoslovakizme. Hľadali sme vhodnú vsuvku. Voľačo sa uchytilo z môjho návrhu a ktosi potom vynášiel múdry nápad o cudzej nadvláde. Tak sa to tam zapasovalo. Potom Polakovič naštylizoval zvraty o obrane európskeho ducha a zápolení dvoch svetov. Vymenilo to námietky. Aj z mojej strany:

– Nechaj to už. Nerob druhý manifest. Môžeš začať odznova, vykladaj dva svety, – a podobne.

Trval však vehementne na svojich nápadoch a zvratoch. Chýbala nám už sústredená pozornosť i nálada na priečenie sa. Tak sme to tam nakoniec ponechali. Poniektorí už postojacky fajčili. Ešte sme sa rozhodovali o tom, že tú nečitateľnú hromadu riadkov, doplnkov medzi riadkami a na okrajoch, hore a dolu, krížom-krážom rozlúšti predsedníctvo zjazdu a upraví čistopis, vycibří text slohovo, avšak bez podstatných zmien.

Prihlásil som sa ešte k slovu a pripomenul, že podľa môjho náhľadu sme vynechali dve veci, ktoré by tam mali byť.

– Bojuje sa na všetkých frontoch, padajú najmä mladé životy, už či na tej, alebo na tej strane, za pravdu alebo za krivdu. Takmer v každom mestečku vidíme pomník padlým obetiam vojny. Nuž, patrí sa, aby sme si, z tej najprimitívnejšej ľudskej slušnosti, aspoň spomenuli na obeť vojny, keď nám tu Boh takto doprial ešte si pupky vypásať. A druhé je revízia južnej hranice a odčinenie viedenskej krivdy. Celých päť rokov sme náš nárok kojili nádejami. Je to taká samozrejmá požiadavka, že to nemôžeme vynechať.

Polakovič sa hneď do mňa obul:

– Čo teraz ešte budeme chodiť s revizionizmom? Od Rusov by sme to žiadať.

– No, veď, – reku, – aj od tých, to je jedno.

Hovorili sme už viac-menej s určitým humorom. Ale väčšina si všimla mojich pripomienok. A hlas ľudu tak chcel, že, veru, treba nám ešte doplniť manifest. Najmä spomienkou na mŕtvych. To schválili v prvom rade Gardisti. Preto som na výzvu predsedu prečítal zo svojho návrhu formuláciu. Preštylizovala sa a vsunula do záverečnej klauzuly manifestu. Potom sme prečítali ešte moje vety o revízii: Veríme vo víťazstvo našej spravodlivej veci.

No skôr ako som túto vetu dočítal, udrel som si do čela:

– Páni, prisámbohu, ešte sme dačo zabudli! V celom manifeste ani slovíčka o víťazstve! Čo povedia Nemci, páni! Žiadna viera vo víťazstvo, to je pekná mladá generácia!

S ironickým podfarbením vypovedaná poznámka vyvolala salvu rehotu. Potom som ešte vážne dodal:

– Navrhujem prevziať celý môj odsek do manifestu a tak tam spomenieme aj víťazstvo, síce len našej spravodlivej veci, ale predsa víťazstvo.

Polakovič ma v tóne, prilievavom nálade, ex prezídio napomenul, aby som nerobil politicky nestráviteľné vtipy. Nakoniec sa tohto vtipu celkom vážne chytil a konštatoval, že skutočne niekde by sa to malo nejako spomenúť. Chytrý a potom naraz víťazoslávne vyhlásil, že už to nemá ?? a chytrý doplnil manifest novou a poslednou vetou. Nadväzoval na predošlú, ktorá volala vydržať v boji za práva národa.

– Tento boj sa môže skončiť len víťazstvom nášho a európskeho ducha, prečítal a ktosi vtipne dokončil:

– Tak to máme ešte lepšie, tu máme "len víťazstvo", – a jedna zložka výborníkov prepukla v spontánny veselý potlesk. Zasadnutie sa skončilo vo všeobecnom neovládateľnom rozhovore, počas ktorého niektorí vyšli z "bunkra" von. Bolo voľačo po 11. hodine.

Poniektoí sme ešte zostali. V rámci rozhovoru sa konštatovalo, že Dr. Ambruš vôbec neprišiel a asi ani nepríde na zjazd. Ďalej sa Dr. Mečiar sťažoval, že bol v tlači uvedený v prípravnom výbore, bez svojho vedomia. Vedenie Gardy mu vyčítalo, že si nato nežiadal súhlas. Nakoniec sa ešte spomenuli nejaké detaily ohľadom zajtrajška, že kde majú sedieť novinári, kto príde, kto je už tu z oficiálnych činiteľov, koho treba pri zahájení osobitne uvítať a pod. Potom sme sa už po jednom poroztracovali.

O niečo neskôr sme sa znovu stretli v hale hotela. Podávala sa tu káva, likéry a čo si kto rozkázal. Po foteloch tu sedeli skupiny pánov premiešané s dámami. Gardisti sa držali v kope okolo jedného veľkého stola. Šiel som ešte hore do izby umyť si ruky a vybaviť iné poschôdzové nutnosti. Sústredene som si ešte raz v duchu prebehol veci a potom sa vrátil do haly. Striedavo som si posedel pri rôznych skupinách. Napokon som zapadol do jednej gardistickej skupiny. Okrem Kubalu tu sedeli ešte moji priatelia Dr. Mečiar, Geraldini, Fronc, Vilo Kovár a iní, bližšie mi neznámi páni a nejaké dve-tri dámy. Zaviazol som tu nakoniec, tuším, až do 4. hodiny nad ránom. Najprv sa trúsili len rozličné bezvýznamné reči. No potom v akejsi súvislosti sme prešli na tematiku Strana a Garda, časopis Gardista a význam gardistického pohybu vôbec v našom nedávnom a prítomnom slovenskom živote. Po chvíli sa debata dostala do takého zápalu, že sme, ako to už v postpolnočnom rozporení býva, hovorili veľmi otvorene, zoširoka a z duše. Aj ja som tak konečne mal príležitosť povedať si na plnú hubu všeličo, čo sa za tie roky vo mne nazbieralo. Povedal som im v skratke asi toľko:

– Ani to všetko dobré, čo Garda chcela a o čom nás chce teraz presvedčať mnoho múdrych pánov, ani to neospravedľuje tú okolnosť, že sa Garda stala výrazom toho menejcenného v slovenskej mentalite a živote. Mnoho ráz a jeden čas absolútne úplne časopis Gardista robil tú špinavú úlohu v slovenskom živote, ako kedysi A–Zet. Denuncianstvo a špintanie vlastných ľudí, prisluhovačstvo ideologické i praktické, mentorovanie každej samostatnej mienky, skresľovanie skutočnosti a tendenčné vypichovanie všelijakých nepatrností, či nedostatkov, zámerný kult určitých ľudí a hanobenie iných, atď., atď. Postoj k určitým zásadným slovenským životným otázkam. Bedársky komplex, ktorý viedol k oslintaniu, špineniu každého toho žobrúckeho majetočku, či príjmu, ktorý si kde-tu horko-ťažko niektorý ten človek nadobudol. Diletantizmus v hospodárstve i kultúre. Veci robené bez akéhokoľvek rozumného odôvodnenia. Len z neprezieravosti a školáckej krátkozrakosti. To všetko sa nemohlo inak posudzovať a podávať, než ako ten istý komplex menejcennosti, ktorý kedysi slabé slovenské duše a kocúrkovské rozumy uplatňovali, či už z hlúposti volajúcej do neba, alebo z osobného prospechárstva. Jedno či v relácii nemeckej, budapeštiansko-maďarskej, alebo pražskej, čechoslovácko-centralistickej. Špinavosť, ktorú napríklad páchal Gardista okolo Turčeka, bola tiež výrazom a plodom tej najjadrovejšej slovenskej obmedzenosti. Prejavilo sa to tiež v celej sérii otázok a postojov, celkom všeobecného a zásadného dosahu. Aj ten výpad, ktorý si raz dovolil Gardista voči mne, ako vraj obhajcovi zisko-žravcov, vás exemplárne charakterizoval, ako klasických chumajov, alebo zlomyseľníkov a k tomu značne hlúpych, ako som vám to hneď vtedy príležitostne niektorým povedal. Rozkladali ste a oslabovali ste z obyčajnej periférnej slovenskej hlúposti slovenský život a mysleli ste si

prítom, že robíte veľkú a dômyselnú politiku a že imponujete Nemcom. Chceli ste mať patent na pravovernosť a rozumy aj v Strane a pri tom ste pomocou všelijakých pokútnych veličín a prípadne gaunerov rozkladali aj Stranu a zavinili...((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné))

Niektorí na mňa tuho prskali, tajili, vykrúcali sa, omlúvali, vysvetľovali a napádali najmä okolie Tisove i jeho samého. Proti takému vodopádu výrečnosti, aký ma chvíľami pochytil, to všetko veľmi slabo sedelo a cítil som vnútorne, že mnohí z nich mi v sebe dávajú v mnohom za pravdu. Všeličo som im aj ja musel uznať, že bolo mnohokrát mnoho slabosti a nerozhodnosti v našej politike – najmä vtedy, keď sme rečnili o jednote, vodcovstve, autorite a dovoľávali sa nemeckého vzoru a prítom prezident dovolil Gardistu vedľa Slováka, atď. Dopĺňal som ich vývody aj ja:

– Mnoho bolo mudrovania a hrania sa na veľkých politikov aj na druhej strane. To všetko možno uznať. Len to nemožno odpustiť, že ste volali tých druhých, cudzích, na svojich vlastných, upozorňovali a hrozili a bez potreby, bez toho, že by to bol niekto žiadal od nás a že by to bola bývala životná potreba, či medzinárodná alebo vnútorná nutnosť. Vnášali ste cudziu a pre nás nestráviteľnú ideológiu do nášho života a tvárili ste sa, ako by ste boli objavili teplú vodu.

Keď sa medzi nami na nejaký čas ocitol Polakovič, uliezlo sa mu tiež pre jeho národný slovenský socializmus, od gardistov i odo mňa. S Mečiarom sa dostal do prudkého rozporu, ktorého výsledkom bolo rozhodnutie, že pre najbližšiu príležitosť si my, mladá generácia, usporiadame širokú poradu, venovanú pomeru Strany a Gardy, kde sa to všetko vyjasní a potom aj preniesie do života. Potom sme hovorili aj o výhladoch do budúcnosti. O tom, kto ako verí a že je dobre tomu, kto ešte môže veriť, ale že by bolo múdre zariadiť sa aj na prípad, že viera bude sklamaná, atď., atď. Až sme už boli všetci otrávení a ospalí a pomaly sme sa porozchádzali.

Ráno o 9. bola najprv omša. Potom sa v miestnosti kina, v parku, začal zjazd. Účastníci, ktorí úplne zaplnili sálu, balkón i lôže, pozostávali prevažne z tajomníkov Strany, HM-istov, gardistických funkcionárov, niekoľkých privátnych záujemcov a skutočných príslušníkov mladej generácie (V tom zmysle totiž, že im politika nebola denným chlebom, súčasťou či doplnkom zamestnania. Boli mladí a nezaangažovaní). Inak som nevidel zastúpenú najmä nezávislú nepolitickú skupinu mladých, ktorá znamenala v ideologickom členení generácie značnú zložku a bola početná najmä v Bratislave aj pokiaľ nebola odišla do povstania. V každom prípade som sám pre seba musel konštatovať, že ak je to aj zjazd mladej generácie, potom nanajvýš len ľudáckej, aj to ešte viac-menej oficiálnej. Zo starších politických a oficiálnych verejných predstaviteľov tu bolo malé zastúpenie (len generálny tajomník Strany Dr. Opluštil). Dost' miesta dopoludnia zabralo aj príležitostné, miestne obecnstvo – zvedavci. Bolo i pár žien a dievčat, hádam učiteľky a študentky. Dopoludnia som sedel v prízemí v zadnejších radách s Dr. Magalom a staviteľom Pauličkom z PS. Prvá prednáška bola Polakovičova. Po nej veľká debata vo veľmi radikalistickom tóne. Pamätám si z nej len prejav herca Paľa Dúbravského povedaný detvianskym štýlom, veľmi zoširoka a dookola. Vysporiadaval si v ňom hlavne svoje účty s Národným divadlom a s jeho intendantom. Rečnilo sa o povstaní, o neschopných politikoch, ministromi vnútra Machovi, Čatlošovi, o neschopnej vláde, pomýlenom a odsúdeniahodnom vedení Strany, atď. Štvalo sa. Tu a tam zaznela i rozumnejšia poznámka. Zväčša však to bolo len dva- na tri. Hlavne aby to znelo radikálne. Až to nakoniec dožralo aj Ďurčanského a prihlásil sa k slovu. Povedal ho ako sedel v jednej bočnej lóži. Vo vehementne prednesenom prejave hovoril asi toľko:

Keď sa podívame do dejín, vidíme, že takmer niet národa, ktorý by prežil podobné chvíle, aké sme teraz prežili my. Vojna má svoje zákony a obrany a vidíte okolo nás, že národy väčšie ako my hľadajú východisko pre seba z danej situácie. ??? a dejú sa naraz z večera do rána, ktoré nikto nečakal a ktoré sú zdanlivé a z určitého hľadiska nepochopiteľné. A znamenalo to v dejinách národov, alebo znamená to ich záhubu, zánik? Každá udalosť má svoje následky, najmä v dobe vojny. Niektorí získa, niektorí doplatí, ale v dejinnej perspektíve sa vždy ukáže celkový výsledok pre národ. Ani takéto udalosti však neznamenajú, že treba strácať hneď hlavu. Naopak, v takýchto chvíľach treba ukázať schopnosti. V takýchto chvíľach sa ukáže kvalita národa a jeho inteligencie. Aj my sa nesmieme dívať na udalosti bezhlavo. a ich škodlivé nesprávny postoj, aký sa aj tu zračí, úplný

defetizmus a pomýlenosť. Naraz sa tak všetko zdá, že sme celých päť rokov nerobili nič, ako hlúposti a hoci sme si to všetci chválili. Docielili sme uznanie aj iných. Naraz si sami chceme nahovoriť, že sme veľkí babráci a neschopní viesť si svoje veci, že máme samých nemožných ľudí, len preto, lebo určití ľudia vyvodili dôsledky z vojnovnej situácie, využili nepripravenosť nášho vedenia a skomplikovali dovedy pomerne jednoduché a jasné politické pomery u nás. To neznamená, že mnoho ľudí na tej i na tejto strane by si nezaslúžilo kritiku a výčitky. Žiada sa mnoho čo povedať, nejeden sa ťažko bude ospravedlňovať pred národom a dejinami, ale to všetko nie je dôvod na to, aby sme strácali hlavu, videli všetko len zlé a aby sme nevedeli nájsť také východisko zo situácie, ktoré uznáme za správne a prístupné. Nezišli sme sa na to, aby sme sa tu vzájomne obviňovali a zbytočne si chyby zveličovali. Zišli sme sa, aby sme sa triezvo poďivali na situáciu, ako vzdelaní a národu oddaní inteligenti, ktorí chcú národ zachovať na povrchu udalostí a zaistiť mu rovnocenné miesto v budúcom vývoji životaschopných a kultúrnych národov.

Ďurčanského prejav pôsobil vcelku upokojúco, hoci neskôr bol komentovaný rozličným spôsobom v rozličných skupinách. Na niektorých pôsobil preto tak prekvapujúco a značne nepochopiteľne. Na pozadí predchodiackej debaty sa do značnej miery vynímal ako diametrálne odlišný, hoci výslednú pointu hľadel Ďurčiansky zasadiť tak, aby nevyznela ako absolútny nesúhlas s debatou a jej zameraním.

Po prednáške Dr. Mečiara bola zasa debata. Zasiahol som do ne aj ja. Totiž Mečiar postavil v prednáške vec do takého svetla, ako keby v Slovenskej republike bola bývalo forsírované hospodárstvo na úkor kultúry a že to bolo práve hospodárstvo, ktoré v povstaní plnou mierou ukázalo svoju zradcovskú tvár. Zanedbávali sme ducha na prospech hmoty a to sa nám vypomstilo. Mečiarova literárna vycibrenosť vybiehala niekedy vo fajnóvu demagógiu. Celkové podanie pomeru medzi kultúrou a hospodárstvom totiž vyznelo práve tak. Preto som mu v príspevku k debate vytkol, že veci sa takto skresľovať nemajú.

Každý štát, mladý i starý musí hľadať hranicu medzi investíciami do kultúry a do hospodárstva. Môže byť pravda, že sme mali postaviť viac a umelecky hodnotnejších sôch, ale by bolo zbytočné tieto sochy stavať, keby sme nemali železnice, cesty a mosty a pod., po ktorých by sa národ k tým sochám vozil a bola by to ešte smutnejšie, keby nám národ v tŕni pekných sôch umieral hladom. Tiež je len prirodzené, že roľníkov deň je viac vyplnený robotou a hospodárskymi starosťami, ako modlitbou, alebo spevom. Je čosi takého, ako akýsi prirodzený pomer medzi hmotným a duchovným v živote a je vecou bystrej a obratnej štátnej politiky, aby tento správny pomer dostal odraz aj v investičnej činnosti štátu, v jeho rozpočtoch a politike. Aj s tou zradou hospodárstva to nebude také tragické, ako to bolo v prednáške pateticky načrtnuté. V každom prípade je nesprávne hovoriť, že hospodárstvo zradilo a kultúra nie. Mohli zradiť ľudia, tu viac, tam menej. Podľa toho, kto si to ako zodpovedá, ale nemožno paušálne hovoriť, že jeden sektor zradil, iný nie.

Vystupňovaná debata sa rozvinula aj po Paučovej prednáške. Išla do konkrét. A mnohé prejavy potom smerovali proti konkrétnym ľuďom, výslovne menovaným. Najviac sa uliezlo Dr. Kočišovi, býv. generálnemu tajomníkovi Strany. Veľmi frapantný a nevyberavý prejav povedal o pomeroch v Strane poslanec Dr. Huťka, ktorý Kočiša i Pauča obvinil z priameho zavinenia povstania, lebo vraj po návšteve východu – potom ako ich Huťka konkrétne upozornil na to, čo sa tam deje – nielenže sa báli ísť od Prešova (skrz partizánov), ale keď prišli domov, referovali prezidentovi, že je všetko v najlepšom poriadku. Huťka, že je poplašenec a blázon. Po predošlých prednáškach i tejto, debata vyústila do takých tónov, že Polakovič z predsedníckeho miesta musel napomenúť rečníkov, zavracať ich na pravú mieru a obmedzovať čas prejavov. Otvorene a radikálne vyprávali aj niektorí tajomníci Strany a funkcionári HG.

Po obede sa pokračovalo, najprv ešte debatou a potom v prednáškach. Lednár a Mikula povedali prednášky za sebou. Rozprava o nich bola zlúčená, nakoľko išlo o príbuzné témy. Príspevkov bolo zase hodne. V dopoludňajšom duchu dlhšiu a rozumnú reč povedal literárny kritik Bor. Svojimi filozoficko-ideologizujúcimi zábermi do hĺbky však nezapadol do tónu predošlých prejavov. V debate o hospodárskej a sociálnej

problematike odznelo hodne diletantských a vše aj zábavných prejavov. (Vynikali tu hlavne poznámky istého Dr. Bučka, tuším advokáta, okresného veliteľa HG zo Žiliny). Plietol rozumy o všeličom, čomu nerozumel. Hlavné však bolo, že kritizoval a tváril sa múdro. Tu som sa neudržal tiež a vyprovokovaný ďalším prejavom, prihlásil som sa o slovo. Ktosi totiž rečnil, že je to vrcholné svinstvo, že máme všelijakých "ziskožravcov" a riaditeľov so státisícovými mesačnými platmi a príjmami a pritom máme robotníkov, ktorí dostávajú hodinovú mzdu 1, 20 Ks, slovom korunu dvadsať.

– Preto musíme urobiť poriadok so všelijakými "ziskožravcami", veľkokapitalistami a "bruchopasníkmi", ktorí národ vždy len zradiť vedia. Týchto pozatvárať a vylúčiť z nášho života. Musíme napomáhať všemožné robotníctvo, ktoré bedári, nemá slova v našom politickom a hospodárskom živote, nikto sa oň nestará. Každý hľadá len na zisky a nie na sociálne záujmy, atď.

Človek mal chvíľami dojem, že sú medzi nami nejakí čierni delegáti komunistickej strany, ktorí prišli s poslaním štváť všetkých proti všetkým, i keď vystupujú ako gardisti. Tak som sa do týchto prejavov a do akejsi poznámky Dr. Bučka obul a povedal som:

– Z tejto debaty má človek dojem, ako by sme boli národ samých, bohvie akých, boháčov a nie národ šivákov, akože to všetci sme, a kde ak niekto má o 5 korún viac, to len preto, že si ich požičal z Tatra banky, ako hovorieva Ďurčanský. Považujem to za nezodpovedné reči, keď sa neverí. Ako by sme mali plno ľudí so stotisícami mesačne a davy robotníkov s korunou dvadsať na hodinu. Myslím, že tých stotisícových by sme ľahko na prstoch dvoch rúk spočítali a možno, že by sme prišli na to, že nie sú ani naši. A, to musí byť len nejaký individuálny, zanedbaný prípad, celkom mimoriadny, že má niekto za prácu korunu dvadsať na hodinu. Z toho také mylné generalizácie robiť, ako sa tu robia, je naivné. Je to školácke hospodárske rozmýšľanie a demagogické štvanie. Naším cieľom musí byť, aby sme všetci bohatli. Nie však aby sme brali tým stotisícovým a dávali tým, čo majú korunu dvadsať. Naopak, musíme sa starať – a to je pravá hospodárska politika a takú má robiť štát – my všetci, aby tých stotisícových Slovákov bolo čím viac a aby sa stávali čo najskôr dvestotisícoví a tí päťkorunoví robotníci, aby sa stávali dvadsať-päťdesiat-sto korunovými. Dnes už aj v Rusku, Nemecku, atď., sa nikto nepozastavuje nad tým, že niekto má stotisícový príjem, len nech si ho kvalitou, prácou a významom pre hospodárstvo a spoločnosť zaslúži. Aj tam pracovať pre robotníka neznamenať stavať sa proti veľkým platom, i keď sa stavajú proti veľkým ziskom. A toto musíme aj my rozlišovať. A neviem, kto u nás má také veľké zisky, že by nás to muselo mrziť. Navyše tak, aby o nich nevedel minister Pružinský a nezariadil im primeranú sociálnu funkciu cestou daní. Preto sa treba na veci dívať tak, ako sú, odborne a správne a nielen rečniť, aby sa rečnilo a vodiť z nevedomosti samých seba za nos.

Už počas prejavu sa ozývali z pléna búrky nesúhlasu – lebo môj prejav znel diametrálne proti panujúcemu tónu v debata – tak napríklad akási staršia učiteľka kričala z lôže na mňa (aj ja som popoludní sedel v lôži), keď som hovoril:

– Všetci musíme bohatnúť, že áno, áno bohatnúť, ale z čoho, z čoho?

– To je čiastočne vaša starosť, milostivá a čiastočne starosť hospodárskej štátnej politiky, o ktorej vy ani nemusíte vedieť, – povedal som jej. Aj tak som musel dva razy zastať a vyčkať, kým si svoje odkričia a potom pokračovať a keď som skončil, čiastka ľudí mi tleskala a čiastka kričala proti.

Potom nasledoval Ďurčanského prejav. Dlhá a dôkladná prednáška prečítaná s Ďurčanskovským prízvukovaním medzi monotónnosťou. Po nej odznela debata. Chudobnejšie a pokojne. Po každej diskusii ešte mali slovo rečníci na niektoré námety z debaty.

Naposledy Polakovič ako predsedajúci prečítal po krátkom záverečnom úvode manifest zjazdu, zostavený včera večer. Po nepatrných štylistických

zmenách a zmene niektorých zvrátov, ktoré urobil asi Polakovič sám. Toto znenie potom bolo uverejnené v dennej tlači. Ďalej Polakovič oznámil, že bol zostavený stály výbor mladej generácie, ktorého úlohou bude starať sa o to, aby uznesenia zjazdu, v prvom rade pokiaľ ide o záležitosti Strany, boli aj uskutočnené a neboli zase rozličnými činiteľmi obchádzané, aby tak ostal zjazd ((toto miesto je v kópii rukopisu nečitateľné))

Mená šli podľa abecedy a po každom sa ozval obyčajný obligátny potlesk. Moje odznelo medzi prvými. Udivený som pokynul hlavou. O ničom takom nebolo reč ani vo všeobecnosti, že by sa nejaký stály výbor mal utvoriť a ani mňa samého sa vôbec nikto nepýtal, či chcem byť v takomto niečom. Do obligátneho potlesku po prečítaní môjho mena ozvali sa odkiaľsi z úzadia, z pléna aj prejavy nesúhlasu. Akési otázky typu:

– Ale čo? Nesúhlasíme, – a podobne. Zrejme z gardistických radov a asi pod dojmom môjho popolnočného a popoludňajšieho vystúpenia. Avšak Polakovič si toho vôbec nepovšimol. Ďalšie mená čítal mechanicky, bez prerušenia. Keďže pozdravné telegramy boli odhlasované hneď pri zahájení zjazdu, po prečítaní stáleho výboru, Polakovič zjazd aj hneď zakľúčil zaspievaním hymnickej piesne Kto za pravdu horí. Takto sa zasadnutie zjazdu v neskorých večerných hodinách skončilo.

Myslím, že bolo čosi okolo deviatej, keď sme sadali k večeri. Mnohí odišli už večer. Ja som cestoval až v pondelok dopoludnia do Nitry. Večer sme len individuálne alebo v menších skupinkách posedávali v reštaurácii a šli spať. Ráno sme čakajúc na meškajúci osobný vlak vypravovali na stanici Lednárovu ministerskú drezinu, obťažujú úctyhodnými proporciami majestátneho predstaviteľa trenčianskoteplíckej mladej generácie, Tona Jaška.

Naša denná tlač referovala o zjazde hodne obsérne. Boli tu tuším aj nejakí zahraniční, napospol asi len nemeckí novinári. Napríklad Slovák v nasledujúcich dňoch priniesol doslovne všetky zjazdové prednášky.

Výsledok zjazdu?

Na ktoromsi nasledujúcom pravidelnom zasadnutí predsedníctva Strany, potom, čo vzalo na vedomie referát generálneho tajomníka o tom, ako prebehli Piešťany, sa predsedníctvo šalamúnsky uznieslo, že sa majú poriadať okresné zjazdy mladej generácie. Potom nás, bratislavských členov tzv. stáleho výboru, ešte raz Dr. Opluštil pozval k sebe, aby nám to oznámil. Boli sme tam Dr. Polakovič, Dr. Paučo, Macek, Dr. Jožo Mikula, Dr. Štefan Mikula, Krajčovič a ja. Po menšej rozprave, v rámci ktorej sa rozpaľoval najmä Polakovič a Paučo, ale i Jožo Mikula. V tom zmysle asi, že v tom vidia obchádzanie zjazdu a odsúvanie jeho výsledkov na vedľajšiu koľaj, a že na Slovensku nieta odvahy zahryznúť do toho kyslého jablka. Keďže sme na seba prevzali určité záväzky pred mladou generáciou, naše jednomyselné rozhodnutie vyznelo v tom duchu, že nemá význam poriadať okresné zjazdy. Nebola už nato doba ani chuť. Preto sme ani v tomto smere nič nepodnikli. Poznamenal som ešte, že ako prvý konkrétny a prístupný výsledok zjazdu by som zobral, keby sa prišlo k novej úprave pomeru medzi Stranou a jej zložkami, k revízii členstva a k vytvoreniu zberu starých ľudákov a podobne. Uvedomoval som si však, že doba už nato nie je vhodná. Tým menej na nejaké zjazdy. Tomuto rozhodnutiu som už vôbec nerozumel a môžem ho, pokiaľ ide o mňa, pochopiť len ako odkaz, že ak sa nám páči cirkus, môžeme ho robiť ďalej. Vyhlásil som, že týmto považujem kapitolu svojej účasti na zjazde za uzavretú a nehodlám sa ďalej žiadnych rozhovorov o tejto veci zúčastňovať, nakoľko to považujem za úplné bezvýznamné, aj z hľadiska nášho pomeru ku Strane.

Potom sa ešte hovorilo s generálnym tajomníkom o rozličných vnútrostraníckych otázkach, čoho som sa zúčastňoval už len ako poslucháč. Medzitým prišli ešte poslanci Čavojský, Turček, Mora, Suroviak a iní páni, lebo sa malo hovoriť o evakuácii Strany a Združení. Tejto rozpravy, vcelku dosť stručnej, sa zúčastnili všetci prítomní. K nijakým konkrétnejším výsledkom a rozhodnutiam nedospela, ale v tejto súvislosti prítomní mládenci

nahodili veľmi páľčivé a celkom ešte nevyjasnené otázky prípadnej emigrácie na Západ a pýtali sa nástojčivo na stanovisko a či rozhodnutie prezidenta a podobne.

Ako charakteristický detail o tom, ako zmýšľa generálny tajomník o piešťanskom zjazde uvediem toto: Keď sme sa rozchádzali a podával nám Dr. Opluštil ruky, stál som s Turčekom. Opluštil nám s obvyklou medzi nami priateľskou srdečnosťou podal ruky a potriasajúc mi ruku hovoril o mne Turčekovi:

– Jediný náš seriózný debatér na zjazde.

V predsieni, keď sme si obliekali kabáty, povedal som Polakovičovi a ostatným, aby mi odteraz s veľkou politikou dali už raz absolútny pokoj.

V Piešťanoch ustanovený stály výbor mladej generácie nikdy svoju činnosť nezačal a ani na jednu schôdzku sa nezmohol. Raz síce zvolal Polakovič písomne schôdzku a mala byť tam porada s Mečiarom a spol. o veciach Strany a HG, ale ja, v zmysle svojho rozhodnutia, som vôbec nemal úmysel ísť ešte na poradu. Neskôr som sa dozvedel, že ani nebola, lebo Mečiar a spol. odkázali, že neprídu.

Potom som s príslušníkmi mladej aktivistickej generácie už vôbec nemal príležitosť prísť kolektívne dokopy. Len s niektorým som sa tu a tam jednotlivo stretol, či v Tatre pri obede, alebo v meste a podobne. Polakoviča som jedného večera stretol pri Sneme. Išiel z návštevy od Karola Murína. Bolo to po prekvapujúcej ofenzíve Rusov v Poľsku. Tak sme sa, akosi, trocha poprechádzali hore dole a pohovorili si o situácii. Vybadať som, že bol pod vplyvom udalostí a hovoril priateľsky a akosi mäkšie i rozvážnejšie o veciach. Aspoň sa už netváril, ako by ešte veril, že to Nemci vyhrajú. Zmieroval sa s dôsledkami situácie a akoby uvažoval o východiskách.

Ešte sme sa potom raz celkom náhodne stretli, kedysi po polovici marca. Minister Lednár nám, svojím kamarátom, rezervoval nejaké bloky novej série filatelistických známok a Polakovič ma vyrozumel, že si to mám u neho vyzdvihnúť a doniesť peniaze. Keďže šlo o väčší obnos a ja som nijaký záujem o to nemal, požiadal som ho, aby to speňažil a zisk môže nechať na organizačné potreby mladej generácie. On známky, o ktoré bol veľký zhon, skutočne nejakému obchodníkovi výhodne predal a potom mi telefonoval, aby som si prišiel po zisk (ale 5 000 Ks). Tak som si to šiel prevziať k nemu do úradu a za odmenu som mu zanesol ešte akúsi vianočnú detskú sériu, ktorú mi poslal Lednár s vianočným pozdravom, a ktorá ležala bez pochopenia u mňa v stole. Tak sme si pri tej príležitosti, tak, pár minút, porozprávali. Polakovič mi vyhlásil, že sa už zaoberá úmyslom založiť novú stranu, stranu nás mladých a, že čo si myslím o tom. Pousmial som sa a hovorím, že to eventuálne nie je nápad na zahodenie, ale ako to všetko vyzerá, budeme mať asi veľmi mnoho času ešte o tom porozmýšľať... A, až potom sa o tom dôkladnejšie porozprávame. S tým sme sa v celkom dobrej nálade rozišli. Naposledy. Neskôr sme sa už viacej nevideli – a len Boh vševedúci vie, či sa budeme ešte môcť s priateľom Polakovičom dôkladnejšie o tomto nápade porozprávať. (Teraz čo toto píšem, by to bolo práve aktuálne, lebo dookola kade chodím po Bratislave, počujem rodiť sa všade samé nové politické strany!)

(...)

Prečo som sa teda zúčastnil zjazdu v Piešťanoch? Na túto otázku som musel odpovedať mnohým priateľom už hneď po zjazde. I neskôr, keď som ju počul od mojich priateľov, ktorí sa vrátili medzi nás do Bratislavy až po jej oslobodení. Prichodilo mi, že to robím zbežne. Viem pochopiť, že niekde v Chuste či vo Ľvove, alebo niekde medzi našimi horami to muselo pripadať mnohým známym divné, že ten Kosorín, ktorého predsa poznali v určitom smere, ktorý za celých tých päť rokov mal určitý postoj, atď., že ten Kosorín naraz sa ide angažovať v takejto veci, v takom čase a v takej

situácii!! A to iste mohlo byť aj tu medzi nami v Bratislave pre toho, kto bližšie do vecí nevidel. Predpokladám o svojich priateľoch a známym, že o mne nepochybovali. Naozaj som nestratil nakoniec hlavu a nepojašil sa len preto, aby sa moje meno zaskvelo medzi takými slávnymi menami ako Polakovič, Paučo, Kubala a ďalší. Netúžil som sa zaskvieť svojou žiarivou a manifestačnou oddanosťou pred tými, ktorých som mal od počiatkov tohoto dejinného zauzlenia v gágore, a v ktorých víťazstvo som úprimne a skalopevne neveril už pred vznikom vojny roku 1939 a nieto ešte počas nej. Musel tu teda byť nejaký zvláštny dôvod, ktorý ma naraz nanutkal k tomu, že som sa zjazdu zúčastnil. Vysvetľujú ho tieto zápisky.

Nazdávam sa, že dostatočne jasne hovoria o tom, že som inak konať nemohol, ak som chcel konať správne a že naopak, opak by bol hodný výčitiek. Osvetlím ešte malým príkladom. Povedzme Dr. Husák je asi taký starý stúpenec komunistickej strany, ako ja ľudovej. Keď by sa povedzme komunistická strana rozhodla, že usporiada zjazd, na ktorom sa bude manifestovať, povedzme, že Slovensko túži do Maďarska, a že je životným záujmom Slovenska a Slovákov, aby spočinuli vo večnom zväzku svätej slávnej koruny; potom podobne Dr. Husák bude mať dve možnosti. Buď si povie: somári, blázni, čo sa vám porobilo, zober vás čert – a hodí nato rukou, alebo do toho skočí. V duši sila samsonovská a levskou čelustou rozpráši pomýlené hlavy. Alebo, im s dôstojnosťou kvalitného intelektuála bratsky, či súdružsky poradí a dá im to v hlavách do poriadku. Ako pravý, dobrý a starý komunista, ktorý sa nehľási ku strane len vtedy, keď má ťažké interné alebo externé chvíle a keď jej treba prispieť svojimi schopnosťami, môže urobiť a urobí len toto druhé. A to bol aj môj prípad. Prípad staroludáckeho všemznameho mladogeneračného (v tom čase), významného funkcionára Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Nebývalé pomery nebývalým spôsobom prežívali v Bratislave ľudia v zime roku 1944/45. Ťažko pochopiť, ako mysleli a kde mali oči mnohí ľudia tu medzi nami. Možno verili propagande, možno neverili, ale nemali iného východiska, ako tváriť sa, že veria. Som presvedčený, pokiaľ ide o mladých, že v podstate všetci mali správny základný tón v duši. Len mali struny obalené akousi handrou. Zneli falošne, nepravým tónom a vydávali zvuky ich vlastnej podstate cudzie. Nemám dôvodu neveriť, že takmer všetci to mysleli statočne a šľachetne, že mali čistý, uznania hodný vzťah k národu a jeho bôľom i radostiam. Nejednen bol azda až dramatickým fanatikom tohto vzťahu duše. Ale pomýlená, rozvajataná doba pomýlila, sfaľšovala ľudí.

Je to asi tak, že manifestu, vnesenému na zjazde by sa dala z hľadiska dnešnej konštelácie na politickom a duchovnom nebi našom všeličo vytýkať. Možno, že ten, alebo onen by ho mohol len s veľkým úsilím prežiť a stráviť. Ale kto si ho pozorne, s dušou uzmierenou a rozvážne prečíta, uzná po uvážení okolností aspoň to, že sa podarilo zanechať na pamäť tejto doby manifest, ktorý pred sudbou dejín a národa obstojí.

A na uzáver netreba mi vari nič viac ešte povedať, než čím som uzavrel úvodník v Naprede: Preto prichodí ešte dokumentovať, že naša viera v budúcnosť je nevyčerpatelná. Tak potom budú raz dejiny národa nášho vyzdvihovať naše čisté a najšľachetnejšie svedomie.

V Bratislave, na výročný deň zjazdu, dňa 14. januára 1946

Dokončené, autorom znova prečítané a vlastnoručne podpísané.

Jozef Kosorín:

Ako som videl Ďurčanského

Ferdinand Ďurčanský patrí k najdôležitejším mužom marca 1939 a našej prvej štátnosti. Napriek tomu naša verejnosť o ňom stále vie veľmi málo. Ba i to málo je skreslené nánosom desaťročí nechutnej propagandy. Jozef Kosorín, ktorého pamäti sme prinášali v posledných číslach Kultúry, nám o tejto osobnosti podáva viac ako zaujímavé informácie, v nasledujúcom skrátrenom texte. Na základe tohto svedectva zistíme, že Ferdinand Ďurčanský bol osobnosť s mnohými rozporuplnými znakmi. Nakoniec, ako každá iná veľká osobnosť. Nikdy mu však nebolo možno uprieť principiálnosť v otázkach maximálnych požiadaviek slovenského života. Práve kvôli tejto principiálnosti sa dostával často do sporu, či už doma, alebo po roku 1945 v zahraničí. Práve jemu nakoniec história dala za pravdu vznikom 2. Slovenskej republiky.

Myslím si, že aj medzi jeho blízkymi známymi, nieto ešte medzi vzdialenejšími, všeličo sa na Ďurčanskom rozumelo zle. Preto na kompletné a dôkladné porozumenie všetkého povedaného zdá sa mi nutné aj v tejto súvislosti všeličo osvetliť, tak ako to bolo zrejme mne za styku s Ďurčanským a isto aj iným, ktorí ho bližšie v tých dňoch poznali.

Ďurčanský predstavoval medzi mladými hlinkovcami a ľudákmi už za politických zápasov za autonómiu výraznú postavu. Mal totiž to, čo nejednému chybovalo: postreh, pohotovosť, rozhľad, úroveň, vzdelanie a hoci triezvy, predsa oddaný vzťah k veci. Zbežne som ho spoznal po príchode na právnickú fakultu do Bratislavy roku 1932, keď som sa zapojil bližšie do organizačných prác Ústredia slovenského katolíckeho študentstva (ďalej ÚŠKŠ). Ďurčanský ako senior ÚŠKŠ, v ktorom predtým sám aktívne pôsobil a ako tuším už vtedy univerzitný asistent, chodieval zavše medzi nás do Svoradova a tak som ho v spoločnosti Galana, Ciekera a ostatných ústredniarov poznal. Bližšie som sa s ním dostal do styku roku 1933, keď sa zakladal a založil časopis *Nástup*, orgán mladej slovenskej autonomistickej generácie. V rámci spolupráce s týmto časopisom a s jeho redakčným kruhom, ktorý viedol Ďurčanský, bol vlastne medzi nami všetkými permanentný kontakt a tak i rozhovory, stretnutia a posedenia pod vieškou a pod. s Ďurčanským boli častejšie, niekedy i na fakulte, kde sme ho denne vídávali. Tento kontakt bol ešte intenzívnejší roku 1935 a 1936, keď som sa stal vedúci funkcionárom a predsedom ÚŠKŠ a keď sme si založili Klub akademikov HSLŠ. Vplyvanie Ďurčanského na nás bolo veľmi triezve a pozitívne. Chodil občas do Svoradova na naše izby, nosil rozličné vedecké knihy z úseku právnych a štátnych vied. Dával ich na čítanie, nabádal k vedeckej práci, prehlbovaniu sa a špecializácii, k učeniu sa cudzím rečiam, k hlbšiemu štúdiu slovenských politických otázok a niektorých dejinných úsekov, atď., atď. Žiadal od nás: rozhľad a vedecké myslenie, vzdelanú analýzu rozličných aktuálnych otázok a taktiež základných problémov slovenskej autonomistickej politiky a programu. Takto si získaval medzi nami autoritu. Bolo jeho výhodou, že aj v taktických otázkach a veciach dennej politiky najviac presviedčal jednoduchosťou, jasnosťou, bystrosťou a premyslenosťou postoja. Jeho povahovému založeniu sa pričila bezradnosť, mnohoznačnosť, neurčitosť a nečinnosť. Tak aj v rámci seminárov Klubu akademikov, redakčných porád a rôznych príležitostných besedovaní sme si viac ráz vedeckou metodikou a argumentáciou objasnili, že sústavná propaganda proti ľudákovi, akoby autonómia smerovala proti štátnej celistvosti, bezpečnosti a ku rozbitiu republiky, je hlúposť a naivná propaganda. Ved' koľko bolo štátov na svete, ktoré mali ešte voľnejšie štátoprávne zväzky ako nami požadovaná autonómia, a to i tá najmaximálnejšia. V radoch ľudáckych akademikov sme považovali Ďurčanského za najpodkutejšieho z mladších politikov, najrovnocennejšieho Tisovi. Istý čas mi bola nejasná jeho vnútrostranícka orientácia. Až do môjho odchodu z univerzity som napríklad nevedel, či patrí k radikálnemu krídlu – mal k nemu určité výhrady –, hoci mu bol naozaj najbližší; rovnako ako bol skeptický voči takzvanému "vládychtivému" krídlu, čiže tým, ktorí hľadali pozitívne cesty k Prahe. Pre toto mal hádam určité výhrady aj k Tisovi. Okrem toho mal dosť rezervované stanovisko ku kňazom v strane a v politike vôbec. Ešte hádam nevýraznejší bol jeho vzťah k samému Hlinkovi.

Cez prázdniny roku 1936, po promócií, som sa zdržiaval v Bratislave kvôli organizačným veciam. Býval som istý čas u nich na Palisádach. Bývali spolu s bratom Janom, s ktorým som bol v tom čase aj na prázdninovom univerzitnom kurze v Poľsku. Ferdinand zvykol večer pracovať na knihe o medzinárodnej intervencii. Bol neobyčajne pracovitý, čo k nemu priťahovalo ľudí. Na jeseň som narukoval. Stratil som s ním kontakt až do januára 1939. Keď som sa znova vrátil do života, bol už ministrom a všestranne zaneprázdneným človekom. Vzťah s ním teda nemohol nadobudnúť bývalú intenzitu. Viac ako politike som sa venoval hospodárskym otázkam. Schvaľoval to. Ved' už predtým pretláčal medzi mládežou takúto orientáciu.

Postup Ďurčanského v dňoch okolo 14. marca mi bol málo, alebo vôbec nepochopiteľný. Najmä v relácii k Sidorovi a Prahe. Mnohé sa neskôr vysvetlilo. Vtedy to však vytváralo medzi nami určitú ohradu. Preto aj naše príležitostné stretnutia diali sa len akoby z povinnej staropriateľskej zdvorilosti. Takto to bolo aj po Ďurčanského prednáške o našej zahraničnej politike na nástupistickom čaji v Zimnej záhrade. Vtedy sa mi stalo zrejmé, že Ďurčanský aj ideologicky vzal na seba dejinný údel zabezpečiť slovenský život a národné ideály v súčasnom výbuchu nemeckej európskej expanzie. Mal som na celú vec iný náhľad a tak som sa ustálil, že bude lepšie, keď s ním nebudem vyhľadávať živší kontakt. A tak som až do Salzburgu takmer vôbec nebol dlhšie na slove s ministrom Ďurčanským.

Počas autonómie, pred marcom 1939, bolo však pár príležitostí pohovoriť si v rámci stretnutí viacerých bývalých priateľov a spolupracovníkov aj o ďalšom vývoji. Ďurčanského som tu nikdy nepočul jednoznačne sa vyjadriť o zániku ČSR. Na jednej večeri u neho, na ktorej napríklad Galan a Kirschbaum podávali vznik slovenského štátu ako hotovú vec, Ďurčanský hovoril asi takto:

– Vývoj nezávisí od nás a uvidíme čo nám donesie, nemôžeme vylučovať žiadnu možnosť. Preto tiež všelijaké ohľady musia ustúpiť pred vlastným prospechom. Taká je najjasnejšia politická matematika. Každú situáciu musíme hľadiet zachrániť pre seba a nie niekoho iného. Niektorým našim ľuďom veľmi zachutilo hrať sa na veľkých pánov v Prahe. Pre dobré hostiny zabúdajú na dobrú slovenskú politiku.

Inokedy zas, pamätám, keď sa teoretizovalo o možnosti slovenského štátu prišla debata aj na to, či budeme mať armádu. Ďurčanský veľmi vehementne zastával stanovisko, že v prípade samostatnosti bude musieť byť aj armáda:

– Lebo aj to je jeden z atribútov zvrchovanosti a účinný nástroj politiky pre každú eventualitu.

Bolo teda jasné, že 14. marca u Ďurčanského rozhodovalo dobré rozpoznanie aktuálnej európskej a stredoeurópskej politickej situácie. Nápomocná tu však bola aj jeho povahová náklonnosť k rozhodnosti a činom. Pritom nie zanedbateľná bola aj jeho zásada, že politika je vtedy správna, keď smeruje k maximálnemu cieľu. Vo svojich spomienkach som nenašiel ani len stopy nejakého jeho germanofilstva. Skôr mu bolo možné prisudzovať frankofilstvo a z politických filstiev ešte hádam aj polonofilstvo. Útek do Viedne i jeho počínanie tam bolo teda dosť záhadné. Možno, že existujú aj iné okolnosti a skutočnosti mne neznáme, ktoré k tomuto kroku viedli. Natrvalo mi však ostáva presvedčenie, potvrdené aj neskoršími skúsenosťami, že vtedy musel Ďurčanský potlačiť kus samého seba. Aby zvíťazil politik-oportunista a subjektívik nad filozofom medzinárodného práva a teoretikom pracujúcim s platnosťou istých zásad a uznávaných téz.

Preto som ani nebol prekvapený, keď o ňom začali prenikať šuškané chýry o protinemeckom postoji, ako i jeho poškuľovaní na Západ a podobne. Reči a klebety vyzdvihovali hlavne všelijaké osobné záujmy, osobné škrupule voči niektorým iným našim mocipánom. Politika však nie je len taká jednoduchá vec. A Nemci nebývajú tak malicherní, aby z každej taľafatky vyvodzovali dôsledky. A tak som vedel, čo sa vykľúva na povrch aj v Ďurčanskom, aj v Kirschbaumovi. Ukázalo sa to v Salzburgu, aj potom, v tej tzv. "tukamachiáde", že išlo v podstate o problém: my a Nemci a až v

druhom rade o problém: my a ostatný svet za vojny a po vojne. Takto charakteristicky sa zakľúčila táto etapa v Ďurčanského politickej činnosti.

Po Salzburgu a po odchode z činného politického života sa Ďurčanský intenzívne venoval práci na fakulte, ako profesor medzinárodného práva. Náš seminár bol v tom istom krídle o poschodie vyššie, tak sme sa tu s Ďurčanským veľmi často po obede a večer stretávali. Zavše prišiel on za mnou do seminára, zavše ja za ním. Hovorili sme o rozličných našich i zahraničných veciach, o fakulte a vedeckej práci a pod. Vrátil sa starý priateľský duch. Boli to rozhovory o vojne, jej zámeroch a výsledkoch. Rusko-nemeckému paktu ani trochu neveril. Očakával, že skôr-neskôr sa rozpadne a títo spojenci sa dostanú do seba. Veril, že pravdepodobnejšie to bude Rusko, ktoré sa nakoniec vo vlastnom ideologickom a mocenskom záujme pustí do vojny s Nemeckom. Veril, že robí len odkladaciu a komplikovaciú taktiku, aby získavalo čas a oslabovalo bojujúce strany a vo vhodnom čase zasiahlo. Už začiatkom roku 1941 bol tiež presvedčený o tom, že Nemecko vojnu prehrá. Porovnával najmä hospodárske potenciály. Vedel zaujímavé údaje a konklúzie o americkom automobilovom a leteckom priemysle. Pamätám sa, že tiež odsudzoval naše pristúpenie k trojpaktu. Videl v ňom prejav zbytočného kurizovania Nemcom. Za príčinu tohto kroku považoval aj Tukovu snahu hrať sa na veľkého politika a pretromfnúť hlavne Maďarov v ich miešaní kariet u Nemcov.

Výsledkom týchto našich úvah bolo aj úsilie oživiť časopis Nástup, dať mu novú náplň a ducha v smere našej relácie k celej Európe. Chceli sme písať hlavne medzi riadkami. Časopis totiž vtedy (tak v polovici roku 1940) v súbehu politických udalostí a ideologicko-politických rozporov medzi mladými okolo neho akosi zastagnoval. Ba zdalo sa, že sa už ani nevzchopí na bývalú úlohu. Skupinu, do ktorej patril: Kirschbaum, Galan, ja a spol. už dávno chceli vyhadzovať z Nástupu. Hľadeli si v ňom bačovať, ako sa im páčilo. Tak sme v pomere k nemu celkom zľahostajneli. Po Kirschbaumovom politickom páde a Galanovom neurčitom a nerozhodnom lavírovaní medzi Tukom a Tisom, sa aj zvyšok skupiny spolupracovníkov rozpadol a stal politicky neplodným. Aj o tom sme hovorili s Ďurčanským. V Nástupe figuroval ešte za stara, ako vydavateľ Dr. Ján Ďurčanský. Fakticky, od Kirschbaumovho príchodu na generálne tajomníctvo, vydával Nástup generálny sekretariát Strany. Uvažujúc takto o veciach rozhodli sme sa, že Nástup oživíme. Finančno-formálne ho prevezmú Ďurčianskovci. Sondoval som so súhlasom Ďurčanského aj u Galana, aby Strana naďalej prispievala v prípade potreby, samozrejme, aby bez ohľadu nato Nástup zostal na Strane nezávislým orgánom mladých. Chceli sme mať jednu slobodnú a neoficiálnu tribúnu. Ako hlavnú programovú zásadu sme si povedali, že sa treba držať koľko sa bude dať tej našej svojskosti a živiť ju intenzívne v záplave toho nového národnosocialistického velikášstva a humbugu.

Spočiatku bolo určité porozumenie aj u Galana. Zakviroval som kruh redakčných prispievateľov a spolupracovníkov medzi vrstovníkmi a akademikmi a došli sme tak ďaleko, že pred Vianocami 1940 malo vyjsť prvé oživené číslo, ako dvojčíslo 21–22 ročníka 8, s dátumom 5. decembra 1940. Číslo sme zredigovali, zalomili a hodlali tlačiť. Odrazu sa dali vybadať intrigy. Galan a generálny sekretariát sa úplne dištancovali od veci. S Ďurčanským sme sa však rozhodli pokračovať. Samozrejme, že všetky naše úmysly sme nevešali každému na nos. Menej dôverným sme ich maskovali zdanlivou ochotou stáť hlavne v službách Strany a paláca. Číslo som osobne v knižtlačiarňi Andreji zalomil. Stretol som sa tam s ľuďmi z generálneho sekretariátu a s redaktormi zo Slováka a Slovenskej Pravdy. Keď už bolo zalomené, druhá korektúra hotová a všetko pripravené na tlač, dostal jedného krásneho dňa Dr. Ján Ďurčanský z polície výmer, že sa ďalšie vychádzanie časopisu Nástup zastavuje. Faktor mi v tlačiarňi oznámil, že dostal z polície telefonický príkaz tlač čísla zastaviť. Dal som si urobiť dva kefové obťahy na pamiatku: jeden pre mňa a druhý pre Ďurčanského. Keď sa vrátil jeden exemplár z cenzúry aj s cenzorským škrtni, odložil som si aj tento. Ďurčanský sa pajedil. Intervenoval som za odvolanie výmeru. Na polícii sa vyhovárali na vnútro. Keď som tam išiel, tí zas na generálny sekretariát, Galan tvrdil, že on nič, že to Mach a predsedníctvo vlády samé od seba. Nedožvedeli sme sa ani pravdu, ani sa nič nedocielilo. Nakoniec Ďurčanský hodil rukou:

– Gauner!

Ustúpili sme pred skutočnosťou, že nám Nástup, ktorý si natrvalo netrúfali zakázať ani Česi, zastavil náš režim a naši vlastní ľudia.

Pokiaľ som chodil na fakultu, bol kontakt s Ďurčanským živý a pravidelný. Neskôr, keď som celkom zapadol do roľníckych organizačných prác a roľníckej politiky, styk s ním stal sa sporadickejším. Potom, ako Klub akademikov Strany a Dr. Paučo založili časopis Napred, stretli sme sa občas s Ďurčanským na príležitostne zvolávaných debatných večierkach Napredu. Ďurčanský mal dva-tri razy prednášku v tomto užšom a uzavretom kruhu a raz som pri prednáške o problematike budúceho politického vývoja v Európe, mal s ním obširnejšiu polemiku o úlohe Ruska a slovanstva, o našej politickej ideológii, ako aj o budúcnosti socializmu. Napredistické porady bývali v Tatra hoteli. Preto párkrát pred schôdzkou vybehol Ďurčanský aj hore ku mne do úradu Združenia na rozhovor o roľníckych a iných veciach. Takto to šlo až do leta 1944.

V lete 1944, tak akosi tesne pred povstaním, Ďurčanský ma raz vyhľadal a požiadal ma, aby som si osvojil niektoré práce pre Vedeckú spoločnosť pre zahraničných Slovákov z odboru hospodárstva. Hlavne také, ktoré by smerovali k hospodárskemu opodstatneniu slovenskej samostatnosti. Práce mali byť stredného, viac brožúrovitého formátu, prehľadné a inštruktívne, avšak v podstate vedecké, aby sa mohli použiť aj v cudzine, najmä neutrálnej a za tým účelom by sa Spoločnosť bola postarala o ich vydanie aj v anglickom, francúzskom a nemeckom preklade. Takýchto prác mala byť vydaná celá séria z úseku kultúry, dejín, politiky i hospodárstva. Pre mňa prichodili do úvahy tri či štyri tézy a v zásade som prejavil ochotu sa na ne podujat'. Hoci ma Ďurčanský pri každej príležitosti urgoval, k napísaniu, ba čo i len začatiu žiadnej z týchto prác som sa nedostal. V tejto súvislosti sme sa zase častejšie vídali.

Potom nasledovali rozhovory v rámci čiernej opozície (ČO). Okrem nich ešte stretnutia súvisiace s prípravou manifestu na piešťanský zjazd. Po zjazde dve alebo tri schôdzky, okrem ďalších v rámci ČO. Vtedy som si mohol pre seba objasniť aj otázky Ďurčanského metamorfózy. Mnohých prekvapila. Mnohí ju nemohli pochopiť a mnohí si ju vykladali mylne. Totiž od Ďurčanského sa očakávalo, v dôsledku jeho postoja pred Salzburgom a po Salzburgu, alebo vôbec pre jeho pomer k Nemcom, že aj keby sa nepridal k povstaniu, ostane k ďalším udalostiam rezervovaný, nanajvýš bude ticho prihliadať a očakávať ďalší vývoj. Preto bol kde-kto prekvapený, keď sa Ďurčanský práve po povstaní začal znovu angažovať. Rečnil na verejných schôdzkach akademikom, do rozhlasu, atď. Neobhajoval Nemcov a nijako zámerne im neprihrával, ba ani náznakovito. Úprimne obhajoval vec slovenského štátu a maximalistické slovenské požiadavky pre prípad akejkolvek budúcej konštelácie. Všeobecne však u mnohých začal panovať dojem (a mnohí to o nás šírili aj zámerne), že si ohrieva polievocku u Nemcov. Žeby zase rád aktívne zasiahnuť do politiky. Žeby sa zase rád stal veľkým pánom, ministrom, atď., atď. Nechápavo sa na tento jeho zvrat hľadalo aj na druhej strane, za frontom a za povstania v Bystrici. Nielen tam sa však zmýšľalo a hovorilo asi v tom duchu, že si to Ďurčanský zbytočne veľmi pokazil. Obhajujúc slovenský štát a naše prerogatívy na samostatnosť nemohol sa vyhnúť tomu, aby tu a tam nezabrdol do Londýna, Beneša, Moskvy a čechoslovakizmu v povstaní a pod. Aké je teda vysvetlenie jeho metamorfózy? Z vlastnej skúsenosti som vedel, že uvažuje asi takto:

Politická filozofia i taktické úvahy a hodnotenie celkovej situácie nám prikazujú, aby sme naše národné prerogatívy hájili do dôsledkov. I keď je výsledok vojny jasný, nemusí byť ešte slovenská otázka vybavená tak, že Slovensko bude tou slabšou a preskribovanou... 1 (xxx) mená uplatňovať maximalistické požiadavky a v tomto smere pôsobiť aj na cudzinu, na slovenskú Ameriku, Vatikán, atď., atď. Keď reční za slovenský štát Tido Gašpar, alebo Dr. Kočiš, alebo x-y-z, to je všade známe a jasné, že títo inak hovoriť nemôžu. Ved' sa pvrávalo, že z tých Slovákov tam doma nikto nie je za štát, okrem tých, ktorí Nemcom slúžia a musia už na základe svojich funkcií takto hovoriť. Ale keď budem tak hovoriť ja, Ďurčanský, o ktorom je známe, že som si to s Nemcami pokazil, ktorého Nemci dezavovali a vytlačili z politiky, ktorý Nemcom nie som nič dlžný a ani od nich nič nečakám a ani z oficiálnosti takto rečniť nemusím, bude to iné. Každý totiž vie, že by mi bolo výhodnejšie mlčať. Keď sa však budem angažovať, musí byť zrejmé, že to nie je s tým slovenským štátom taká jednoduchá vec. Že si za tým aj stojíme, aj za cenu toho, že budeme naďalej hádzaní do jedného mecha s Nemcami. Aj za cenu, že tu a tam nebudeme prípadne môcť zabrániť dojmu, že zotrávame po boku Nemcov, alebo že im ešte kurizujeme.

Teda žiadne pripravovanie ministerského kresla, o ktorého bezcennosti Ďurčanský nemal ani najmenších ilúzií. Ani žiadne ohrievanie si polievočky, aby bolo kam evakuovať, ako sa o ňom zlomyseľne, alebo naivne myslelo. Šlo mu o snahu postaviť do služieb slovenskej veci ten mravný kapitál, o ktorom si myslel, že je skrytý v jeho mene. Počul som raz v kruhoch memorandistov spomínať, že Nemci na toto tak aj hľadeli, lebo vraj Ludin raz vytýkal Ďurčanskému a Čulenovi, že začínajú pestovať a šíriť takú politiku, podľa ktorej Nemecko môže ísť trebárs do čerta (zum Teufel gehen) len nech slovenská vec ostane zachránená. Uvažujúc o tomto a o našich debatách v ČO i pri iných príležitostiach, robil som si ja analýzu Ďurčanského založenia.

Bol zaujímavý a typický prípad politika-človeka. Totiž v tom zmysle, že nevedel seba ako politika dosť dobre odpútať od seba ako človeka. Každý, aj akákoľvek vysoko rozvinutá osobnosť, má v sebe akési neodstrániteľné kontradiKCie. Nikto nie je stopercentne vždy taký, aký je vo svojej podstate. To bol aj prípad Ďurčanského – politika. V zásade vyznával politický oportunizmus. Totiž, že v službe národa a jeho politických cieľov treba najsebeckejšie (v národnom zmysle) využiť všetky možnosti. Pritom, pokiaľ možno, zachovať aj tomuto oportunizmu určitú česťnosť. No nebol v tomto oportunizme dôsledný. Najmä pokiaľ išlo o dve veci: bolševizmus a panslavizmus. Pri týchto slovách sa dostal do citového, zvýšeného, prchkého, niekedy priam rozčerteného tónu. V oboch veciach bol ťažko prístupný argumentom, hoci aj takým, ktoré boli vyťahnuté z arzenálu toho najčirejšieho politického oportunizmu, ktorý inak sám vyznával. Dlho som si to nevedel vysvetliť. Nakoniec som to však pochopil. Bolo to na predzjazdovej porade u Maceka, kde v debate o manifeste Ďurčanský na Paučov popud vylíčil, ako roku 1936 pomocou Hlinku vpašovali do rezolúcie zjazdu Strany jeden odstavec proti bolševizmu. Bola to doba silného rozkolu v Strane. Existovala tu skupina "prahistov", ktorí boli za vyrovnanie s Čechmi (napríklad Tiso, Sokol, atď.) a skupina radikálov, ktorá mala vtedy výhodnú pozíciu najmä preto, že v Strane bolo určité rozčarovanie z toho, že ľudácke hlasy pomohli ku zvoleniu Beneša za prezidenta. Mnohí si totiž sľubovali od tohto určité výdobytky, a Beneš vraj aj dal určité záväzky. No keď sa nič nedialo, bolo z toho znechutenie. Mnohí vytýkali, že Strana sa dala zaviesť za nos, že takto sa nikdy k politickým úspechom nedôjde a podobne. Beneš bol vtedy aj postavou Moskvy a forsíroval spoluprácu s ňou a naši domáci komunisti spolu s pražskými centralistami viedli tuhú a nezmieriteľnú, no politicky veľmi hlúpu a krátkozrakú kampaň proti ľudákovi a hádzali ich do jedného vreca s fašizmom a hungarizmom. To, tzv. "prahistické" a umiernené krídlo, bolo ochotné podporovať Prahu aj v jej zahraničnej politike a v paktovaní s Moskvou. Rozčarovanie z Beneša a z ľavičiarSKYCH štvaníC proti Strane, ako aj vnútrostranícky odpor viedlo k tomu, že všetkému sa mal dať výraz v protibolševickom odseku v manifeste Strany na zjazde 1936 v Piešťanoch. Keďže sa to akosi nedalo dostať do úradne pripravenej rezolúcie, lebo aparát Strany ovládli umiernení, jednoducho to vpašovali do manifestu tak, že Ďurčanský a Sidor to podstrčili starému pánovi Hlinkovi a on to prečítal s manifestom (ako vždy bol naklonený vyhovieť radšej radikálom, ako tým druhým). Tak sa mi stalo jasným, že Ďurčanský, ktorý takto, roku 1936 prispel do rezolúcie Strany príspevkom proti bolševizmu, nemôže ani roku 1944/45 dosť dobre hovoriť iné, ako vtedy. I keď by hádam mohol pripustiť, že politický oportunizmus by kázal využiť aj bolševizmus v prospech nášho národného stanoviska. Najmä vtedy, keď nebude výsledkom vojny žiadneho iného východiska. Ďurčanský sa nemohol tváriť kladne k bolševizmu ani v rámci oportunizmu, aby sa nezdalo, že je nedôsledný a premenlivý vo svojich názoroch. Tým menej mohol tak urobiť, keď pravda, či už pod vplyvom správ a propagandy, či z vnútorného presvedčenia veril, že bolševizmus je v podstate plodom Ázie, že je produktom, stráviteľným len v Rusku, že by nás civilizačne vrhol aspoň o 100 rokov naspäť, že nás budú likvidovať a podobne. A ďalej je to vysvetliteľné, keď uvážime, že aj ako význačný muž 14. marca a ľudáctva nemohol od príchodu bolševikov pre seba nič dobré čakať. Osobne mu teda neostávalo nič iné, ako umknúť na Západ.

Podobne som porozumel jeho názorom na panslavizmus. Slovanskú myšlienku, spoluprácu, panslavizmus, atď. nazýval Ďurčanský zavše politickým diletantizmom, či naivizmom. Dvojnásobne to platilo o panslavizme, ktorý cez vojnu hlásala Moskva a jej ľudia, na Balkáne, v Poľsku, u nás, alebo inde vo svete. Treba to pochopiť u Ďurčanského, ktorý svoje vystúpenie v slovenskom politickom živote oprel (najmä v časoch 14. marca) o hitlerovské Nemecko, jeho európsku koncepciu a politiku, ktorá bola v podstate protislovanská. Hoci Ďurčanský nebol žiadnym germanofilom, hlásiť sa k panslavizmu a ísť pritom s Nemcami, by bol býval preňho neprekonateľný rozpor. A keď to druhé už nemohol odtajiť, tak

sa aspoň nevyznával aj za to prvé. Muselo mu byť niekedy celkom jasné, pri jeho spôsobe myslenia a rozhlade, že dobrá a pravá, čistá úprimná slovenskosť, ku ktorej aj on nepochybne patril, môže byť niekedy v súlade, či celkom totožná aj so slovanskosťou. I to musel pripúšťať, že panslavizmus sa môže stať programom a politickou realitou pre náš oportunizmus a vítanou vecou v rámci európskeho politického vývoja. Aspoň tak, ako sa bez našich zásluh a proti zásadnej našej dejinnej zákonitosti a tradíciám stal politickou realitou a mocenským podkladom našej štátnej samostatnosti nemecký imperializmus. Ďurčanský sa nevedel nikdy celkom priznať k tomu, že toto všetko sám v sebe pravdepodobne pripúšťal.

Istú výraznejšiu zmenu v jeho zmýšľaní som vybadal po zjazde, vo februári a v marci. Bolo to po ruskej ofenzíve v Poľsku a po správach, ktoré sa cez Švajčiarsko dostali k nám o výsledkoch londýnskych rokovaní povstaleckej delegácie. Tváril sa prijateľnejšie vo smere na Východ a pripúšťal potrebu politickej kombinácie s predstaviteľmi komunizmu. Mali sme o tom obsiahlejší rozhovor pri našom poslednom stretnutí, niekedy v polovici marca 1945. Došlo k nemu takto: Keď som sa pevne rozhodol ostať tu a neodchádzať do nijakej emigrácie, zariaďoval som si svoje osobné a rodinné veci podľa toho. Jeden čas sme začali s Jožom Staškom uvažovať o možnosti prechodu na druhú stranu frontu, keby sa ukázala potreba. Lebo sa hovorilo o tom, že Nemci budú odvážať ľudí z Bratislavy, najmä politickí exponovaní, že majú zoznam vyše 600 rukojemníkov, atď. Nejaké akcie sa dali čakať aj zo strany niektorých našich chytrákov, ktorí chceli za každú cenu mať čím početnejšiu emigráciu a chceli v Nemecku organizovať dokonca slovenskú armádu. Vec sa stala dosť akútna najmä po zaistení Dr. Galana Nemcami. Nevedeli sme, čo za vecou stojí. S Galanom som bol najmä ja dobrý priateľ a netajil som sa mu nikdy so svojimi názormi. Nuž boli sme pripravení aj nato, že po ňom v súvis s jeho eventuálnymi výpoveďami môže prísť na rad aj niekto z nás. Staško Ďurčanského o tom informoval a tak ma raz Ďurčanský zavolať, že by sa chcel obšírnejšie so mnou porozprávať. Došiel po mňa poobede do úradu autom. Šli sme do jeho kancelárie. Najprv bola reč o mojom osobnom pláne. Potom sa rozhovoril Ďurčanský, že by mi vedel zariadiť prechod, podobne ako Staškovi. V takom prípade by som musel prevziať aj určité politické poslanie, ktoré by mi až potom povedal. Nato mi prečítal úryvky z najnovšieho Kirschbaumovho listu, ktorý znel asi tak, že medzinárodne je vývoj už jednoznačne rozhodnutý. Treba hľadať možnosti zapojenia sa na Východ, aby sme i na tejto strane zachránili, čo sa dá a nenechali celý vplyv benešovcom. Potom sme sa rozhovorili o situácii a eventuálnych výhladoch do budúcnosti a potrebe určitej aktivity tých, ktorí tu ostanú. Ďurčanský analyzoval výslednú politickú problematiku pre nás asi takto:

– Doteraz nás ohrozovali štyri imperializmy – maďarský, nemecký, český a poľský. Nemecký porážkou vo vojne odpadne. Poľský nebol nikdy veľmi významný a pravdepodobne ani nebude. Príchodom Ruska do nášho priestoru je viac-menej dokonale vybavený aj imperializmus maďarský, už aj tým, že býva odvislý od nemeckej expanzie. Za takejto situácie pre nás zostáva nebezpečenstvom len imperializmus český. Som presvedčený, že po vojne ešte zosilnie, v Londýne sa s tým ani netajili. Obratu Benešovmu po povstaní a pod vplyvom povstaleckej delegácie mnoho neverím, nepovažujem ho za dosť úprimný. Ostáva jediná vnútropolitická a zahraničnopolitická devíza pre očakávanú situáciu: všetkými možnými cestami oslabovať český imperializmus. Som presvedčený, že vy, ktorí tu ostanete, ak zachováte celé kostry, budete mať dôležitú a významnú úlohu. Budete musieť byť veľmi prezieraví a na výške. My za hranicami urobíme pre slovenskú vec, čo len osud dovolí. Mojou politickou vierou ostáva naďalej Západ, ale doma budeme musieť počítvať – aspoň len na istý čas – s tým, čo tu bude. Som presvedčený, že naša stará problematika s Čechmi sa skôr-neskôr obnoví a budú tu nové možnosti a povinnosti aj pre nás.

Rozišli sme sa s tým že sa ešte prihlásim, ak by som mal nejaké novšie dispozície, alebo správy o situácii a že pred odchodom na Veľkú noc každopádne ešte prídem.

(Koniec)